

İktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Mart 1985 • Sayı: 244 • 250 TL (KDV Dahil)

Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Demokrasi

Mehmet Ali Aybar
İsmail Cem
Nazlı Ilıcak
Ahmet Kotil
Ayşe Öncü
Gülnur Savran
Erdoğan Tokgöz
Hülya Tufan
Mehmet Tütüncü

ŞİMDİ FRIPPING ZAMANI... KIRIŞIKLIĞIN... ŞIKLIĞIN ZAMANI!

FRIPPING

KOLEKSİYONUNDAN

DERIMOD
106 ANKARA

DERIMOD
NİCECEK

DERIMOD
KALIN

DERIMOD
RAĞDAT CADDESİ

DERIMOD
OSMANREY

DERIMOD
ÜMIT ZAIM

yorum

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

YUVARLAK MASA (Mehmet Ali Aybar / İsmail Cem / Nazlı Ilıcak)	3
GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SOSYAL DEMOKRAT PARTİLER (Ahmet Kotil)	16
SOSYAL DEMOKRAT HÜKÜMETLER VE İSTİKRAR PAKETLERİ: TÜRKİYE VE PORTEKİZ DENEYİMLERİ ÜSTÜNE KARŞILAŞTIRMALI NOTLAR (Ayşe Öncü)	24
FRANSA'DA MITTERRAND DENEYİMİ (Hülya Tufan)	36
EKONOMİK ÇÖZÜMSÜZLÜK SİYASAL ÇÖZÜM GETİRİYOR: BREZİLYA ÖRNEĞİ (Erdinç Tokgöz)	44
GELENEKSEL İKTİSAT CEPHESİNDE NELER OLUYOR? (II)	49
YAYIN ELEŞTİRİSİ / YAYIN TANITMA	55
LATİFE TEKİN'i DİNLERKEN (Metin Gümrükçü)	63

Sahibi:
İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuyulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nail Satlıgan

Kapak ve Sayfa Düzeni:
Ömer Ülkenciler

YÖNETİM YERİ:
Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İstanbul
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

ABONE KOŞULLARI

Yıllık 3.000 TL (Öğrenci 2.000 TL)
6 Aylık 1.500 TL (Öğrenci 1.000 TL)

Yurt Dışı :

Yıllık 4.000 TL (Öğrenci 3.000 TL)
6 Aylık 2.000 TL (Öğrenci 1.500 TL)

Banka Hesap No:

AKBANK Taksim Şb. (4700)
Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şb. (4678)

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak : 150.000 TL
Ön Kapak İçi : 100.000 TL
Arka Kapak İçi : 75.000 TL
İç Sayfalar : 50.000 TL

Basıldığı yer :

YENİLİK BASIMEVİ

Tel.: 143 55 72 — 145 32 48

Eksik sayılarınızı 250 TL'lik posta pulu karşılığı adresimizden sağlayabilirsiniz.

YUVANIZI CBSLEYİN.

Duvarlara renk gelsin,
can gelsin.
CBS'leyin...
Az boyayla çok iş yapın.
CBS'leyin...
Hayatınıza, yuvanıza
güzellik katın.
CBS'leyin...
Siz CBS'yi seçin.
Seçtiğinize
değsin...

CBS
plastik boya

CBS
güçlü boya

Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Dünü, Bugünü ve Yarını

Mehmet Ali Aybar
İsmail Cem
Nazlı Ilıcak

Dr. Mehmet Ali Aybar, İÜ Hukuk Fakültesi eski öğretim üyesi, Türkiye İşçi ve Sosyalist Dervim partileri eski genel başkanı, eski İstanbul milletvekilidir.

Kitapları arasında *12 Mart’tan Sonra* (1973) ile *Marksizm’de Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür* (1979) var.

Güneş gazetesi yazarlarından İsmail Cem’in başlıca yapıtları arasında *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi* (1. B., 1970) ve *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir* (1984) var.

Tercüman gazetesi başyazarı Nazlı Ilıcak’ın kitapları arasında ise *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor* (2 c., 1978) ve *Allah Kurtarsın: Cezaevi Notları* (1983) yer alıyor.

İKTİSAT DERGİSİ — Sayın İsmail Cem, eskiden «demokratik sol», «sosyal demokrat», «ortanın solu», «merkez-sol» gibi deyimler kullanılıyordu kısmen birbirinin yerine, kısmen farklı hareketleri veya akımları göstermek üzere. Yani bir kavram kargaşası söz konusuydu. Bu, sosyal demokrasiye ilişkin veya diylelim ki bütün bu deyimlerle bir arada kastedilen akım veya tarihi görüngü bakımından bir tanım ihtiyacı doğuruyor. Siz böyle bir tanımla konuya girmek ister misiniz?

İSMAİL CEM — Tabii. Sosyal demokrasi üzerinde konuşurken, sosyal demokrasi bir bakıma telifçi özellik taşıdığından, ikincisi de çok net, çok köşeli bir teorisi belki olmadığından, tanımlar üzerine tartışma hep süregelmektedir. Yani benim de yapacağım tanım denemesi, bir mutlak doğruluk iddiasında değildir; fakat mümkün olduğunca objektif unsurlara dayanan bir tanımlama çabası olabilir. Sosyal demokrasi, klasik özgürlüklere dayalı çoğulcu bir yapılanma ile sosyalizmin bağdaşması anlayışıdır. Sosyal demokrasi, çoğulcu demokrasiyi benimsemiş bir sosyalizm olarak bence nitelenebilir. Otuz seneden beri dünya solunun ve özellikle Avrupa solunun geçirdiği değişimler, tek başına bu tanımla yeterli kılınmayabilir. Ama temelinde, sosyal demokrasi, birçok savunucusunun da belirttiği gibi, demokrasi ile sosyalizmin beraberliğinden doğmuştur. Burada demokrasiden kastedilen, çoğulcu, sınıflı toplumların klasik demokrasisidir.

«SOSYAL DEMOKRASİ, ÇOĞULCU DEMOKRASİYİ BENİMSEMİŞ SOSYALİZMDİR...»

Farklı tanımlardan doğan bazı yanlışlar veya karışıklıklar da bazen ortaya çıkıyor. Oysa aslında, «sosyal demokrasi», «demokratik sosyalizm», «demokratik sol» ve Batı Avrupa’daki çoğulculuğun çerçevesinde «sosyalizm» tanımları arasında hiçbir fark yok. Ve ben, çoğulcu yapıyı veri olarak aldıktan sonra bütün bu deyimleri, tanımları eşanlamlı kullanmaktayım. Ve Türkiye açısından da şunda yarar olduğu kanısındayım: Sosyal demokrasiye ilişkin tartışmaları mümkün olduğunca benzer örneklerde somutlaştırmakta fayda var. Ben sosyal demokrasi dediğim vakit, bizim koşullarımızdan farklı olmakla birlikte, bir İspanyol Sosyalist İşçi Partisini kastetmekteyim, İngiliz İşçi Partisini, İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisini kastetmekteyim. Sosyal demokrasi

kavramıyla — kiminin ismi sosyalisttir, kimininki sosyalist işçi partisidir yahut sosyal demokrat partidir — bunların arasında ben, siyasal ve ideolojik bir fark görmüyor ve bu partilerle anlayışları kastediyorum sosyal demokrat genel tanımlamasıyla.

İ. D. — İsmail Bey, affedersiniz. Bir soru sorabilir miyim? Bütün örnekleriniz Avrupa'dandı. Oysa Sosyalist Enternasyonal içinde bile bugün Avrupa dışından partilerin olduğunu biliyoruz. Örneğin bir Nikaragua'daki Sandinista'ları sosyal demokrat sayar mısınız?

İ. C. — Şimdi konuyu belki de çok genişletip kendi açımdan dağıtmak istemiyorum. Sandinistlerden bahsettiniz. Burada benim ölçüm — ve zannediyorum benim değil; bu biraz da objektif tanımlamaya giriyor —, sosyal demokrasinin ölçüsü, klasik demokrasiye inanmaktır. Klasik demokrasi, sınıflı toplumların demokrasisidir. Ve sınıflı toplum demokrasisine inanan bir sosyal demokrasi örneği yoktur. Gerçi sosyal demokratların geleneksel programlarında, örneğin İngiliz İşçi Partisinin üyelik kartının üzerinde bir sınıfsız toplum özlemi yer almakta ise de, bu daha çok tarihsel ve biraz da folklorik anlam taşır. Sosyal demokrasinin özü, çoğulcu, klasik anlamıyla çoğulcu toplumdur. Bu tanımın otuz yıl öncesine kadar belirleyici olabildiği, ancak Avrupa solunun, Batı Avrupa solunun 1950 sonrasında geçirdiği süreçte bu tanımın da ayırt edici niteliğinden bir ölçüde kaybettiği düşüncesindeyim. Çünkü Batı Avrupa'da oluşan ve Euro-komünizm adını taşıyan yahut Euro-komünizm genel tanımına kendini eş gören ve bu tanımın bazı özelliklerini benimseyen komünist partileri de, klasik çoğulcu demokrasiyi benimseme yoluna girmişlerdir. Örneğin bugün bir İtalyan Komünist Partisine çoğulcu demokrasiyi benimsemiyor, klasik demokratik hakları, klasik özgürlükleri reddediyor denemez. Ve Carrillo'nun, Berlinguer'in, daha sınırlı bir ölçüde Fransızların, yani Batı Avrupa komünizminin büyük partilerinin 1960'larda geliştirdiği düşüncelerde çoğulcu demokrasinin içtenlikle benimsendiği olgusu var. Peki, o zaman sosyal demokrasiyle fark nasıl oluyor? Daha önceleri sosyal demokrasiyi tanımlamak biraz kolaydı, bir ölçüde kolaydı. Bunlar, kesin olarak bir demokrasi tercihinin yapan sosyalist partilerdi. Sosyalist partilerin bir başka bölümü ise, klasik anlamdaki demokrasi değil, daha farklı bir demokrasi, sınıfsız toplum, tek partili yahut az partili yönetim biçimlerine doğru evrilmişlerdi. Sürec içinde komünist partilerinin bir bölümünün demokrasi temelinde sosyal demokratlarla, hatta sade sosyal demokratlarla değil, liberal düşüncelilerle,

liberal sağ ile benzer demokrasi tanımlarını yapmalarını görüyoruz. Ve dolayısıyla günümüzdeki sosyal demokrasiyi ayırt edici faktör, eskisi gibi çok kesin bir demokrasi anlayışı olmaktan çıkıyor; giderek, ekonomi ve mülkiyet meselesi ile bir ölçüde de - orda genellemeye gitmemek lazım - dış politika tercihlerinde bu ayrışım kendini belli ediyor. Zira günümüzün bazı komünist partileri de, sosyal demokratlar yahut liberaller gibi aynı demokrasi anlayışını yahut benzer temelleri olan demokrasi anlayışlarını savunuyorlar.

Sosyal demokrasi tanımının ikinci temel unsuru, bu partilerin sınıf gerçeğiyle iç içe gelişmiş, çalışan kitlelerden yana açık tercih yapmış, onların taleplerini, beklentilerini, hasasiyetlerini öncelikle yansıtan partiler olmasıdır.

Burda bir noktaya dikkat etmek gerekir. Sosyal demokrasi, çeşitli ülkelerde o ülkelerin koşullarından etkilenecek gelişmiş bir hareket olduğundan, genelleme daima tehlikelidir; fakat bugün sosyal demokrasinin en yumuşağını belki savunan Alman Sosyal Demokratlarından, mülkiyet konusunda programlarında bir hayli kesin öneriler getirmiş İngiliz İşçi Partisine kadar tüm sosyal demokrat partilerde üyelerin ve yöneticilerin sosyolojik, sınıfsal yapısına baktığımızda, işçi sınıfı kökenli olanların ve genel olarak çalışan kitlelerin büyük bir ağırlık taşıdığını görüyoruz.

Özetle, demokrasi gerçeği ve sosyal sınıf gerçeği — bu ikisi, sosyal demokrasinin kendine özgü kişiliğini veriyor bana göre.

İ. D. — Teşekkür ederim. Nazlı Hanım, solun dışından bir yazar olarak siz sosyal demokrasiye nasıl bakıyorsunuz?

«MUHAFAZAKÂRLAR İLE SOSYAL DEMOKRATLAR ARASINDAKİ FARKI ORTAYA KOYMAKTA ZORLANIYORUZ...»

NAZLI ILICAK — Sosyal demokrasi eskiden ifa ettiği manada devam etseydi, yani Marksizmle ilişkisini kesmeseydi, bugün sosyal demokrasi ile muhafazakâr partiler arasında kesin bir ayrılık mevcuttur, diyebilirdik. Yani sosyal demokratlar üretim araçlarının devletleştirilmesiyle sömürünün son bulacağını veyahut kapitalizmin kendi çelişkileri içinde çökeceğini savunmaya devam etselerdi, muhafazakâr ve liberal partilerle aralarında kesin bir ayrılık meydana çıkacaktı. Fakat şimdi hem sosyal demokrat partiler arasında müşterek bir çizgi bulmakta güçlük çekiyor-

ruz, hem de onların muhafakâr partilerle ayrılıklarını kesin bir şekilde ortaya koymak için zorlanıyoruz. Şimdi çeşitli meseleleri ele alalım. Mesela silahlanma konusu... Silahlanma meselesinde sosyal demokrat partilerin müşterek bir çizgileri yoktur. Sözgelimi «Pershing ve Cruise'ler Avrupa'ya yerleştirilsin mi, yerleştirilmesin mi?» diye kesin bir çizgi belirlememişlerdir. Tam tersine Sovyetlerin SS-20 füzelerini geliştirmeleri üzerine, bir sosyal demokrat partinin lideri olan Schmidt, Amerika'dan Avrupa savunmasına daha büyük ihtimam göstermesini istemiştir. Buna mukabil diğer sosyal demokrat partiler karşı çıkmaktadır, bilhassa daha küçük ülkelerin sosyal demokrat partileri. Onlar da, tahmin ediyorum, nasıl olsa Avrupa savunması içinde kendilerinin de yer bulacağı düşüncesiyle füzelere karşı çıkıyorlar ve NATO şemsiyesinden de vazgeçmek düşüncesinde değiller.

Sosyal demokrat partilerin Doğu Blokuna karşı tutumlarında da müşterek bir çizgi yoktur. Hatta mesela Mitterrand'ı ele alır, bir de Gaulle'le karşılaştırırsak, hatta selefi olan Valéry Giscard d'Estaing'le karşılaştırsak, Sovyetler Birliği'ne ve Doğu Blokuna karşı daha katı bir tutum içinde olduğunu görürüz. Burada da sosyal demokratların müşterek bir tavrı yok. Bilhassa devletleştirme meselesinde hepsinin düşünceleri farklı. Mesela İsveç'i ele alalım. Kırk yıllık bir sosyal demokrat iktidarının neticesinde, İsveç'te özel sektörün ağırlığı, Türkiye ile mukayese edilirse, çok daha fazladır. Mesela Fransa'da, İsmail Cem arkadaşımızın belirttiği gibi, devletleştirme konusuna programlarında ağırlık vermişlerdir; fakat yaptıkları devletleştirmeler sonucunda devletin sanayideki ağırlığı ancak yüzde yirmi mertebesine çıkabilmiştir. Almanya zaten devletleştirmelere karşı bir tutumu benimsemiştir. Bad Godesberg programında «**mümkün olduğu kadar piyasa ekonomisi, gerektiği kadar planlama**» denilmiştir. Demek ki devletleştirme konusunda bir gayret, Almanya'da da mevcut değildir. Çünkü devletleştirmenin ağır bir yük teşkil ettiği, herkesçe artık kabul edilen bir gerçek haline gelmiştir. Hatta İtalya'da Komünist Partisi dahi, programına devletleştirmeleri koymamıştır. Sosyal demokratlar, devletleştirmeden kaçınmak için şu sebebi ileri sürüyorlar: **«Sadece devletin sanayi ele geçirmesiyle ekonomiye yön verilmez; para-kredi politikaları, fonlar, teşvikler yoluyla devlet ekonomiye hâkim olabilir.»** Bu fikri muhafazakârlar ve liberaller zaten öteden beri öne sürmektedir ve devletin para-kredi politikasıyla ekonomiye yön verdiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Sosyal demokratlar da, devletleştirmeden kaçınmak için bu tezi benimsemişlerdir; çünkü devletleştirme hem demokrasi, hem verimlilik açısından zararlı sonuçlar meydana getiriyor. Sanayiın devletin eline geçmesi ile

ferdin sahip olması farklı şeylerdir. Devlet sahip olursa, parti sahip olmuş gibi oluyor, haklara saygı ve adalet daha zor sağlanıyor. Devlet taraf oluyor, parti taraf oluyor. Halbuki devletin hakem rolü oynaması çok daha faydalı. Ayrıca verimlilik açısından da devletleştirmelerde birtakım meseleler meydana çıkıyor. Bunu ben Başbakanla yaptığımız Cezayir gezisinde yakinen gördüm. Dış ticaretin devletleştirildiği bir ülke olan Cezayir, bir türlü arzla talebi dengeleyemiyor. Bir gün bakıyorsunuz, yumurta bulunuyor ama peynir yok. İki ay sonra yumurta bulunmuyor, peynir var. Bir türlü dengeyi sağlayamadığı için özelleştirmeye başlıyor şimdi dış ticaretini. Ayrıca tarımını devletleştirmiş - tarım reformu, ihtilali demişler. Bütün gıda maddelerini ithal eder duruma düşmüş. Eskiden kendine yettiği gibi ihraç da ediyormuş. Oteller devletin elinde. Bu yüzden Fas ve Tunus, özel işletmelerin elinde olan otellerle büyük bir turizm patlaması gerçekleştirirken, Cezayir'de memur zihniyetiyle çalışan turistik işletmelerdeki işçiler yüzünden valizinizi siz taşıyorsunuz ve hiçbir turist de buraya ilgi göstermiyor. Kısacası, sosyal demokrasinin devletleştirme fikrinden vazgeçmesi çok akıllı bir teşebbüs olmuştur.

İ. D. — Size taşıtmadılar ama herhalde, değil mi?

N. İ. — Yo! Bizim arkadaşlar vardı. Yani gazeteciler taşıdılar.

İsveç'te bir model geliştirildiğini İsmail Cem'in kitabında okudum. Özel sektörün ödediği vergilerle bir fon oluşturuluyor. İşçi sendikaları, bu fonu kullanarak özel sektörden pay alacaklar ve giderek özel sektör kuruluşlarını idare edebilir vaziyete gelecekler. Bu, daha herhalde zannediyorum ki tatbikat halinde; uygulamaya yeni başlanmış. Ama zaten kapitalist düzende mülkiyetin yayılması sistemi mevcut. Biliyorsunuz, hisse senetleri vasıtasıyla mülkiyet çok yaygınlaşmıştır ve tabii bir şekilde halkın elinde hisse senetlerinin değer kazandığını, değer kaybettiğini, kâr dağılımını görüyoruz. Ayrıca, patronların elinden çıkarak, zaman içinde profesyonel yöneticiler elinde, büyük işletmeler hayatlarını sürdürebilmektedir. İsveç modelini mülkiyetin yaygınlaştırılması açısından düşünürseniz, yeni bir arayışa lüzum yok. Sermaye piyasası ve hisse senedi yoluyla mülkiyetin yaygınlaştırıldığını görüyoruz.

«TÜRKİYE'DE BİR DE DİL FARKI VAR...»

Şimdi bir müşterek noktanın sosyal demokratlar

içinde bulunmadığını söylemekle birlikte, şunu da tekrar ifade etmek gerekir: Oy tabanı ve hitap ettiği kitle bakımından sosyal demokrat partilerle muhafazakâr partileri mukayese edersek, bir farklılık vardır. En azından belki sloganlar dolayısıyla bir farklılık vardır. Şehirlerdeki dar gelirli, işçiler, bürokratların bir bölümü sosyal demokrat partiye kayarken esnaf, köylü, küçük sanayici, tüccar, daha ziyade muhafazakâr partiye yönelmektedir. İkinci önemli fark, hürriyetler karşısındaki tavırdan kaynaklanıyor. Sosyal demokrat parti, hürriyetlere daha bağlı bir partidir, bu konularda daha hassas bir partidir. Buna mukabil muhafazakârlar, devletin gücü konusunda daha hassastırlar. Mesela bir terör, bir anarşi ortamında muhafazakâr kitleler daha telaş ederler, hemen sert tedbir alınsın isterler. Buna mukabil sosyal demokratlar, hürriyetlerin üzerine bir örtü örtüldüğü vakit, hürriyetler bir an evvel istediğimiz ölçüye gelsin diye mücadele ederler. Biz, mesela Türkiye'deki demokratik gelişmeye Avrupa'nın bakış açısında da bunu görüyoruz. Avrupa Konseyinde daha ziyade sosyalist ve sosyal demokrat partiler, Türkiye demokrasisi üzerinde büyük hassasiyetle durmaktadır. Bir de Amerika Birleşik Devletlerine karşı ve Sovyetler Birliğine karşı bir tutum farkını bilhassa Türkiye örneğiyle verebiliriz. Bizdeki sosyal demokratlar, Amerika Birleşik Devletlerinin uygulamalarını büyük bir hassasiyetle takip ederler. «Çevik kuvvet mi oluşturuluyor Ortadoğu'ya karşı, üsler ne oluyor?» vesaire gibi. Muhafazakârlar ise, Sovyetler Birliğinin faaliyetlerini yakından izlerken Afganistan işgal edildi, edilmedi gibi meselelere daha fazla eğilirler.

Aslında Türkiye'de bir de dil farkı vardır, biliyorsunuz. Bu, hiçbir ülkede olmayan bir farktır. Sosyal demokratlar, daha değişik bir dil kullanırlar. Muhafazakârlar «yaşayan Türkçe»yi benimsemişlerdir. Öz Türkçe-yaşayan Türkçe kavgası. Böyle de bir fark vardır.

Sözlerimi şöyle tamamlamak isterim: Sloganlar ne olursa olsun, sosyal adalete hem muhafazakâr partiler hem de sosyal demokrat partiler yönelmiştir. Aslında sosyal adaletin sağlanmasının temelinde, ekonomik başarılar yatar. Eğer bir parti ekonomide başarı gösterebilirse, daha iyi bir dağıtım sağlayabilir, halkı mutlu eder. Bunun en iyi örneğini biz İngiltere'de harp sonrası gördük. İngiltere'de harp sonrası İşçi Partisi iktidar oldu; dağıtım, sosyal adalet, refah vesaire sloganlarıyla çıktı; karneden halkını kurtaramadı, kuyruktan halkını kurtaramadı. Halbuki aynı dönemde Almanya'da liberal ekonomiyle Erhard mucizesi yaşandı ve halkın refah düzeyi yükseldi; karneden, kuyruktan süratle kurtuldular. Demek ki sosyal adaletin temelinde, harcında ekonomik başarı ya-

tar. Hangi parti daha büyük bir ekonomik başarı gösterirse, o parti sosyal adaleti daha gerçekçi bir şekilde sağlayabilir.

İ. D. — Çok teşekkür ederim. Sayın Mehmet Ali Aybar, sosyal demokrasi konusundaki yaklaşımının eleştireliliğiyle tanınan bir siyaset ve düşün adamı olarak sizden de bir değerlendirme yapmanızı rica edebilir miyiz?

MEHMET ALİ AYBAR — İsmail Cem arkadaşımız, sosyal demokrasiyi çoğulcu demokrasi içinde sosyalizmi gerçekleştirmektir, diye tanımladı. Şimdi beni asıl ilgilendiren, sosyal demokrasi Türkiye sorunlarına ne çözüm önerir? Beni ilgilendiren bu. Efendim, işte Suarez şöyle demiş, İspanya'da Gonzalez şunu söylemiş falan. Tabii ilginç şeyler bunlar. Şimdi asıl bence bu konuda, yani sosyal demokrasi, sosyalizm konusunda bir ayırım yapmak lazım. Savaş sonrası yıllarına gitmek lazım. Hemen İkinci Dünya Savaşı-sonrası, yani 1947 yıllarına. Bu 1947 yılları, hem dünya politikası bakımından çok önemli, hem de Türkiye bakımından son derece önemli yıllar. Biliyorsunuz, 1947 yıllarında, yani 1947'den daha önce, savaş bittikten hemen sonra ve giderek '46'larda, '47'lere doğru dünya ikiye bölündü. Bu ikiye bölünmüş dünya içinde sosyal demokratlar bir tavır takındılar ve birçok sosyal demokrat lider, Marksizmle ilişkisini çok açık olarak kestiklerini ilan ettiler.

Gene aynı yıllarda Amerika'nın savaş yıllarında ekonomisinin ulaştığı gelişme düzeyini korumak endişesi içinde olduğu dikkati çekiyordu. Gerçekten de bütün dünyanın silah ambarı olarak Amerika ekonomisi büyük bir gelişme gösterdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında. Binaenaleyh bir imperatifti, bir zorunluluktu Amerika için bu düzeyin altına düşmemek ve mümkünse bu düzeyi geliştirmek. Onun için Amerika, kendisine yardımcı olabilecek bütün milletlerin ihtiyaçlarına, başta ekonomik ihtiyaçlarına cevap verme planları hazırlama eğilimi içine girdi. Diğer taraftan da Sovyetlerin Avrupa'nın ortasına, Asya'da Japon Denizine kadar ilerlemiş ve adaları eline geçirmiş olması ve Ortadoğu için o yıllarda bir tehdit olarak meydana çıkması da, bir numaralı problem olarak Amerika'yı ilgilendiriyordu. Yani demek ki bir kere Amerika'da bir gelişme problemi var, ekonomik gelişmesini düşürmeme zorunluluğu var; bir de Sovyetler Birliği ile Amerika'nın karşı karşıya dünyaya egemen olması sorunu var. Amerika, kendi egemenliğini sürdürmek, hiç değilse Sovyet genişlemesini önceleri önlemek, sonra da mümkünse geriye doğru itme planları uygulayacaktı.

«TEMEL SORUN, ULUSAL BAĞIMSIZLIĞA DÖNMEK...»

Şimdi, biz, Türkiye olarak o yıllarda Kurtuluş Savaşı Türkiye'siyle ilgimizi kestik. Atatürk'ün ölümünden sonra yavaş yavaş birçok kavramlar, piyasada geçerli olmaktan, her zaman konuşulmaktan kalktı. Mesela tam bağımsızlık sözcüğü, tam istiklal, istiklal-i tam, serbesti-i tam dediği Atatürk'ün ve saydığı - ekonomik, mali, askeri, adli ve kültürel konularda tam serbesti için savaşıyoruz, dövüşüyoruz, diyordu. Türkiye, 1947'de bu mazisiyle, bu yakın mazisiyle berice ilişkilerini kesti. Bunun gerekçesi de, Sovyetler Birliği'nin bilindiği gibi aramızdaki Dostluk Anlaşmasını yenilemeyeceğini ilan etmiş olması, Boğazlar üzerinde talepler ileri sürmesi, Kars, Ardahan üzerinde dolaylı da olsa talepler ileri sürmesi ve İsmet Paşa'nın bunlara hayır demesi.

Bu, daha Amerika bu yolda adım atmaya hazır olmadan meydana gelmiş olaylardır. 1945'te olmuş olaylar. Ve Türkiye'de bir Sovyet tehlikesi edebiyatı yaygın bir hale gelmeye başladı ve herkes, kiminle konuşsanız, Sovyetler saldırdı, saldıracak, ne yaparsınız? demeye başladı. Ve bu şartlar altında, biliyorsunuz, 12 Mart 1947'de Truman, meşhur mesajını yayımladı, Kongreye okudu ve Türkiye ile Yunanistan'a mutlaka yardım etmek lazım geldiğini, bu iki ülkenin Sovyet tehdidi altında ve muhtemel bir saldırısı karşısında bulunduğunu iddia etti ve arkadan da, dolayısıyla da kendisinin «hür dünya» dediği çevrelerin, ülkelerin Ortadoğu'da büyük çıkarları olduğunu ileri sürdü.

Bu teklif Türkiye'de büyük coşkuyla karşılandı 1947'de. Tüm partiler, tüm basın, iş çevreleri, Amerikan yardımını büyük bir sevinçle karşıladılar ve Türkiye için bir cankurtaran simidi olduğunu iddia ettiler. Bir iki solcu istisna edilirse, genel kanı bu merkezde idi. Biliyorsunuz, biz, Amerika'yla o tarihten sonra iki tane anlaşma yaptık. Bir tanesi 12 Temmuz 1947 askeri yardım; öbürü 4 Temmuz 1948 iktisadi yardım anlaşmasıdır. Giderek Amerika'nın liderliğinde bir Batı Bloku topluluğunun üyesi olduk, fukara üyesi olduk. İşte o tarihten itibaren Türkiye, siyasi, askeri, ekonomik bağımsızlığını yitirmeye başladı. Mesela ben çok iyi hatırlıyorum, bir zaman geldi ki her bakanlığımızda - şimdi var mı? bilmiyorum ya - Amerikan uzmanları vardı. Her bakanlıkta bir veya hut iki tane Amerikan uzmanı vardı. Bizim Silahlı Kuvvetlerimiz de, o tarihten itibaren Amerikan yöntemleriyle eğitilir oldu; eğiticiler geldi. O tarihten itibaren de Türkiye'nin ekonomisi, gelişir gibi görünürken, gerçekte dengesi bozulan bir düzen içine girdi. Dış

ödeme dengemiz, '48'den itibaren açık vermeye başladı. '48'e kadar vermemişti ve Osmanlı borçlarını öder durumdaydık.

Şimdi, Amerika'nın o tarihte planladığı şey, bir kere bütün dünya ekonomisine egemen olmak; ikincisi de Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü bir ittifak meydana getirmek. Bunu da işte 1949 senesinde gerçekleştirdi; NATO kuruldu. Şimdi ben bu imajı çiziyorum. Noktalayacağım burda. Bugün için bizim problemimiz, demek oluyor ki bağımsızlığa, ulusal bağımsızlığa dönmektir ve buna bağlı olarak, tabii, demokrasiyi gerçekleştirmektir. Yani demokrasiyi gerçekleştirmek, derken halkımızın gerçekten daha büyük bir güçle demokrasiye sahip çıkmasına öncülük etmektir. Çünkü demokrasiye halkımız sahip çıkıyor çok şükür. Onda hiç kuşkumuz yok ama, daha fazla çıkması lazımdır. Daha bilinçle demokrasiye sahip çıkması lazımdır - bağımsızlık, demokrasi. Ben sosyalistim. Türkiye'nin kurtuluşunu sosyalizmde görüyorum. Ama şimdi söylediğim gibi ulusal bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm üçlüsü Türkiye'nin bugünkü sorunudur. Binaenaleyh ben diyorum ki sosyal demokrasi buna nasıl bir çare buluyor, nasıl bir yanıt veriyor? Teşekkür ederim.

İ. D. — Buna herhalde ikinci turda cevap vereceksiniz. Sayın Cem, size şöyle bir soru sorabilir miyim? Sosyal demokrasiyi çoğulculuk içinde sosyalizmi amaçlamak olarak tanımladınız. Gel gelelim bana çoğulculuk ile özel mülkiyetin muhafazasını özdeşliyorsunuz gibi geldi. Temel üretim ve dağıtım araçlarının kamulaştırıldığı, buna karşılık siyasal çoğulculuğun tümüyle korunduğu bir sosyalizm kuruculuğunu tasavvur edilmez mi buluyorsunuz?

İ. CEM — Üç bölümde cevaplamaya çalışayım. Önce mülkiyet meselesi ve mülkiyet-çoğulculuk ilişkisi. Daha sonra Nazlı Ilıcak arkadaşımızın değindiği, ortak çizgileri nedir ve farklılık nerededir? konusu. Ve nihayet Türkiye: Mehmet Ali Beyin bahsettiği, Türkiye'de sosyal demokrasinin çözümü nedir? sorusu.

«MÜLKİYETİN PRATİKTEKİ ÖNEMİ AZALDI...»

Genel olarak sosyal demokrat hareketin mülkiyet olayına bakışı, tarih içinde gelişen bir çizgi izliyor. Burada sizin değindiğiniz, acaba bütün siyasal özgürlükler olsa, yani klasik demokrasinin tüm siyasal özgürlükleri olsa; buna karşılık özel mülkiyet

yahut üretim araçlarında kayda değer özel mülkiyet bulunmasa; bu sosyal demokrasi olur mu? dediniz. Çıkış noktasındaki, 1800'lerin sonu ve 1900'lerin başındaki sosyalist düşünürler, sosyal demokrat nitelikli diyebileceğim sosyalist düşüncelerde ve hatta İkinci Dünya Savaşı öncesinin sosyal demokrat çevrelerinde bu bahsettiğiniz düşünceler bir hayli yaygın, hatta egemen. O dönemin İngiliz İşçi Partisinde, o dönemin bir bölüm Fransız sosyal demokratında yahut sosyalistinde, hatta daha öncesinin etkin ismi Kautsky'de bu düşünceler var: Bütün özgürlükler, klasik özgürlükler olsun; buna karşılık üretim araçları tüme yakın bölümüyle ve bir demokratik süreç içinde millileştirilsin.

Çağdaş sosyal demokraside bu anlayıştan bir ölçüde uzaklaşılması iki nedene dayanıyor. Birincisi, mülkiyetin pratikteki belirleyicilik niteliğinin zayıfladığı görüşünde, sosyal demokrat nitelikli sosyalist düşünürler. Diyorlar ki, «eğer biz parti olarak, biz çalışan sınıfların temsilcisi olarak devletin sosyal ve ekonomik hayatı yönlendiren mekanizmalarına sahip olur isek, bir üretim aracının devlet mülkiyetinde ve yahut özel mülkiyetinde olmasının klasik deyişle kıymet-i harbiyesi azalır. Ekonomilerin giderek daha karmaşık yapılara ve teknolojilere sahip olması nedeniyle de, özel mülkiyetin belirleyicilik niteliği, XIX. yüzyıldakinden farklıdır ve biz sosyal mülkiyeti belirli alanlarla ve gerekli durumlarda sınırlar isek hiçbir şey kaybetmeyiz; bilakis, özel mülkiyetin dinamizminden de kendi açımızdan faydalanabiliriz. Yeter ki ipler bizim elimizde olsun.» Değişimin pratikteki nedeni bu. Teorik neden de şöyle açıklanabilir: Eğer özel mülkiyet yok ise, o zaman çoğulcu (çok sınıflı) demokrasi de olamazdı. Sosyal demokrasinin benimsediği çoğulculuk anlayışı, aslında, emek ve sermaye arasındaki bir çoğulculuk oluyor. Söz konusu olan, sadece soyut düşüncelerin, partilerin çoğulculuğu değil, sınıfsal çoğulculuk. Eğer emek ve sermaye çelişkisi kalkmış ise, sınıfsız bir toplum olmuş ise, o zaman çoğulculuğun var olması da mümkün değil. Sınıfsal çoğulculuk olmazsa, sosyal demokrasinin temel aldığı klasik, çoğulcu demokrasi de mümkün değil. Eğer çoğulculuk olacaksa, sermaye-emek çelişkisinin var olması gerekiyor. Sermaye-emek çelişkisi var olacaksa, bu defa özel mülkiyetin var olması gerekiyor. Dolayısıyla da, çoğulculuğu gerçekte ortadan kaldıracak biçimdeki ve kapsamdaki bir millileştirmeyi savunmak yanlış olabiliyor.

**«SOSYAL DEMOKRAT PARTİLER,
İŞÇİ SINIFI PARTİLERİDİR...»**

Zannediyorum bu iki nedenden ötürü bugün mülkiyet olayına — mülkiyetin kontrolü demiyorum ama —, yani mülkiyete sahip olmak veya sahip olmamak olayına sosyal demokrat nitelikli sosyalist partilerin bakışı, kendi ülkelerinin koşullarıyla ve pratikteki ihtiyaçlarıyla bağlantılı. İngiliz İşçi Partisi, bütün mülkiyet araçlarının halka ait olmasını kendi kimlik kartına koyuyor. Fransız Sosyalist Partisinin programında — yani iktidar programında değil, programında — çok açık bir biçimde aynı amaç yer alıyor ve birçok sosyal demokrat parti programı bu özelliği taşıyor. Uygulamaya baktığımızda ise, mülkiyet olayına daha çok fonksiyonel bir yaklaşım dikkati çekiyor. Özel mülkiyetin kullanımını ve gelirin paylaşımını belirleyip denetleyerek amacına yöneliyor.

Sosyal demokrat partilerin ortak çizgisel konusunda şunlar söylenebilir: Birincisi, liberal yahut muhafazakâr partilerle kıyaslandığında — ki bence sosyal demokrasiyi belirlemek açısından muhafazakâr partilerden çok liberal nitelikli partilerle kıyaslamak bize açıklık getirebilir —, sosyal demokrat partilerin sosyolojik olarak işçi sınıfı partisi olduğunu görürüz. Bu, hiçbir zaman dar anlamda sanayi işçisinin partisi demek değil. Bu, hiçbir zaman «iktidar olursam ben sadece işçileri düşüneneğim, burjuva ne yaparsa yapsın» demek değil. Fakat özü itibarıyla, mantığı itibarıyla sosyal demokrasinin öncelikler sıralamasında çalışan sınıfların en başta gelen bir yeri var. Sosyal demokrasinin ekonomiye yaklaşımlındaysa — genelleme çerçevesinde konuşuyorum — şu veya bu ölçüde bir millileştirme söz konusu. Ama daha ortak olan, genel olan özellik, mülkiyetin kullanımını kontrolde kendini belli ediyor. Geleneksel olarak işveç sosyal demokrasisi, millileştirmenin en uzağında durmak özelliğine sahip. (Son giriştikleri deney dışında konuşuyorum, o deney başlangıç noktasında henüz. Nasıl biteceğini bilemem.) Geleneksel olarak millileştirmenin uzağında duruluyor ama, özel yatırımlar üzerinde devlet kontrolünün en yaygın olduğu ekonomi, işveç ekonomisi. Sermaye gelirlerinin en yüksek oranda vergilendiği ülke, gene işveç.

Öte yandan sosyal demokratların hassasiyetleri farklı: Dayanışma, adalet, eşitlik gibi öncelikleri var. Öte yandan, devletin kendine alıp kullandığı kaynağın ifadesi olan «bütçe»ye baktığımızda, devlet bütçesinin milli gelire oranının en yüksek olduğu ülkeler, sosyal demokrasinin uzun süre iktidar olabildikleri. Sosyal demokrasi, vergi politikalarıyla devlete ait kıldığı kaynakları, kendi değer ölçülerıyla ve öncelikle temsil ettiği sınıfların yarar doğrultusunda kullanmanın sistemini getiriyor. Bütçe bunun bir örneği. Bunun gibi, sosyal harcamalara ve kişinin sağlığı, eğitimi, sosyal yaşantısı, güvencesi gibi konulara han-

gi toplumlarda en büyük kaynakların ayrıldığına baktığımızda, gene sosyal demokrasinin iktidar olabildiği, uzun süre iktidarda kalabildiği toplumlar art arda sıralanıyor. Liberalizmde, insanların kendi başlarına girişecekleri maceralar, atılımlar sonucunda gelişmelerine büyük öncelik tanınıyor. Sosyal demokraside ise insanların temel ihtiyaçları, temel ekonomik ve sosyal hakları devlet tarafından güvence altına alınıp bir eşitliğin ölçüsü de konduktan sonra, bir asgarinin, en azından belirli hayatı konularda eşitliğin ölçüleri getirildikten sonra kişilerin girişecekleri maceralara imkân tanınıyor.

«Türkiye'nin sorunlarına sosyal demokrasinin getirdiği çözümler nelerdi?» konusu, belki de çok uzun bir tartışmanın, uzun bir arayışın konusu. Türkiye'yi ele aldığımızda ve — başlangıçta değinildi — «Türkiye'de sosyal demokrat bir iktidar vardı, acaba neler yapabildi?» şeklindeki soru dikkate alındığında şunlar söylenebilir: Türkiye ile sosyal demokrat bir hareketin bağdaşması ve uyumu için bazı koşullar, Batı ile kıyaslanırlar gibi değil. Çünkü sosyal demokrasi, kendi tanımı gereği, sanayi bir hayli gelişmiş, işçi sınıfı, çalışan kitleleri belirli düzeylere gelmiş toplumların ve özellikle bu toplumlardaki büyük kentlerin, büyük sanayi çevrelerinin düşüncesi ve ideolojisi. Türkiye'mizde ise salun hareket alanında bu saydığımız unsurlar hiçbir zaman ağırlıklı değil, çünkü Türkiye henüz sanayileşmesini tamamlamış bir toplum değil. Türkiye'de köylülüğün oranı hayli yüksek. Bu koşullar içindeki bir sosyal demokrat hareketin Batı'dakinden çok daha fazla olumsuzluklarla karşılaşacağı ve bunun izlerini taşıyacağı açık. Nitekim geçmişte de bunların taşındığını zannediyorum. Sosyal demokrasinin veya genel olarak sosyal demokrat nitelikli solun bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm konularındaki yaklaşımı şöyle düşünülebilir: Ulusal bağımsızlık konusunda sosyal demokratların hassasiyetinde bir eksiklik olması için neden görmüyorum ve ben burada sosyal demokratların şu yahut bu blok ayrımı yapmak yahut bazı çifte standartlara başvurmak gibi bir durumları olacağını da zannetmiyorum. Sosyal demokrasinin ulusal bağımsızlık meselesine genel olarak zaten sahip çıktığı ve çıkabileceği kanaatindeyim. Demokrasi konusuna dünya genelinde baktığımızda tarihte bazı ters örnekler olmuştur; ama bir genelleme içinde baktığımızda, sosyal demokratların demokrasiye ve özgürlüklere her zaman öncelikle sahip çıktığını görüyoruz. Türkiye'de de ben bunun farklı olduğunu zannetmiyorum. Türkiye'de meseleyi daha politik bir düzeye getirip tartışabiliriz. Bugün mevcut partiler, demokrasiye yeterince sahip çıkıyor mu veya genişletmek için elinden geleni yapıyor mu, yapmıyor mu? şeklinde tartışabili-

riz; ama ayrıntıya eğer inmiyorsak, genelde sosyal demokrasinin demokrasiye sahip çıktığına kanıim. Sosyal demokrasinin sosyalizme sahip çıkması konusunda ise, kendi çoğulcu anlayışı çerçevesinde buna bir engel görmüyorum.

Çoğulcu bütün içindeki sosyalizmin, demokratik sosyalizmin, demokratik solun Türkiye'de kendi doğrultusunda yeterli çözüm üretebildiği görüşünde değilim. Ve bunun çözümlerini de bir kişinin, iki kişinin üretebileceği inancında değilim. Ancak ortak çalışmalarda, ortak tartışmalarda, siyasi mücadelelerde bunlar oluşabilir. Ben, ancak nelerin eksik olduğunu görebiliyorum. Türkiye'nin tahlilinde henüz olgunluk noktasına varıldığı görüşünde değilim. Sosyal demokrasinin Türkiye'yi tahlilinde henüz eksikler vardır. Aynı şekilde, Türkiye'nin hangi hassasiyetlerine nasıl hitap etmesi gerektiğini yeterince belirleyebilmiş değildir. Sosyal demokrasinin, ekonomiyi hangi çözümlerle yaklaşacağına, ekonominin iç ve dış ilişkilerini nasıl gördüğüne ilişkin çözümlerin henüz olgunlaşmadığı düşüncesindeyim. Bu demek değildir ki bugün sosyal demokratlar iktidara gelse, günümüzün hükümeti kadar bu işi götüremeyecek. Belki daha iyisini yapar; o ayrı bir mevzu. Ama henüz sosyal demokrasinin bu konularda olgunlaşmadığı görüşündeyim ve bunu da doğal karşılıyorum. Türkiye'nin gelişme süreci içinde sosyal demokratlar büyük katkılar yapmıştır, bazı insanlar büyük fedakârlıklar yaşamıştır, son yirmi yılda, otuz yılda büyük mesafeler alınmıştır; fakat varılan noktalarda bir olgunluk düzeyi bence henüz söz konusu değildir.

İ. D. — Olgunlaşma sürecinin verimli bir sonuca bağlanacağını umuyorsunuz.

«TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRASİ ZAMAN ZAMAN KOLAYCILIĞA SAPTI...»

İ. C. — Evet, bunun içindeyiz. Bir de şu nokta bence önemli: Sosyal demokrat çevreler olarak hepimizi, zaman zaman kolaycı çözümlere, niyet bakımından çok sağlam, ama pratikte fazla kolaycı çözümlere eğilimli görüyorum. Bir örnek göstereyim. Bugün teknoloji hadisesi ile, teknoloji ile işsizlik meselesini bir araya getirip bu ikisini dışa açılan bir bütün içinde nasıl bağdaştıracağınızı bilmek gerekir. Yahut bir çözüm önerilmekteyse, tüm faktörleri dikkate alarak önerilmesi lazım. Örneğin, «Devlet alt-yapı yatırımları yapacak, büyük yatırımları yapacak, dolayısıyla işsizlik ortadan kalkacak» demek yeterli değil. 1930'ların dünyasında bu bir ölçüde

doğru; çok başarılı örnekleri var. Fakat siz bunu yaparken dışarıya açık bir Türkiye'de misiniz, kapalı bir Türkiye'de misiniz? Eğer dışarıya açılan Türkiye tercihini yapmışsanız, bu söylediğiniz model tamamen hayalci bir model olur. Dışarıya kapalı bir Türkiye önereceksek, onu tartışmak, fakat meseleyi öyle koymak lazım. Türkiye'de sosyal demokrasinin çözümlerinde bazı noktalarda bu olgunluğun henüz var olmadığını zannediyorum. Yahut, teknolojinizi geri tutarak işsizliği yavaşlatırsınız, belki azaltırsınız. Bu mümkündür. Ama bunu yapacaksanız, Türkiye'yi dışa kapamak zorundasınız. Hem Türkiye'yi dışa açık tutacağım, hem Türkiye'de işsizliği önleyeceğim, hem de Türkiye'de teknolojiyi geliştireceğim — işte bu üçünü bir araya getirmenin çözümü daha henüz olgunlaşmış değildir. Çözümü yoktur, demiyorum, ama henüz olgunlaşmamıştır.

Sosyal demokrasinin, gerçekçi olmayan bir solculuktan yahut solcu olmayan bir gerçekçilikten dikkatle kaçınması gerekir, görüşündeyim. Çünkü bizim kısa dönemli tecrübelerimizde — siyasi parti olarak değil, genel bir çevre olarak — zaman zaman bu hatayı gözlemek mümkün. Bazen gerçekçi olmayan, fevkalade iyi niyetli ve solcu çözümlere yönelinmiştir; bazen de solculukla hiç ilgisi olmayan «gerçekçi» öneriler getirilebilmiştir.

İ. D. — Nazlı Hanım, ikinci turda siz neler söyleyeceksiniz?

N. ILICAK — Ben önce Sayın Mehmet Ali Aybar'ın tam istiklal meselesine temas etmek istiyorum. Tam istiklal nedir? Türkiye tam istiklaline sahip bir ülke değil, iddiası ortaya konuluyor. Bence Türkiye siyasi istiklaline sahip bir ülkedir. Mesela NATO içinde yer alıyorsa kendi iradesiyle NATO'ya girmiştir; gene kendi iradesiyle NATO'dan çıkabilir. Halbuki Varşova Pakti üyeleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Türkiye, Misakımilli içinde kalan hudutlarını kararlılıkla savunma düşüncesindedir. Türkiye'den kimse bir toprak parçası kopartamaz. Diyelim ki şimdi Yunanistan'la aramızda bir ihtilaf doğması ihtimali mevcut. Eğer Yunanistan antlaşmalara aykırı olarak birtakım teşebbüslere girişirse, kara sularını 12 mile çıkartırsa, bize değil Amerika, kim bir şey derse desin biz haklarımızı savunmaya kararlıyız. Bu bir bağımsızlık göstesisidir. Yani Yunanistan 12 mile çıkartacak kara sularını ve Türkiye tam istiklaline sahip olmadığı için buna boyun eğecek — böyle bir şey Türkiye için varit değildir. Bir de ekonomik istiklal bahis konusudur. Burada da bir karşılıklı bağımlılık mevcut. Çünkü geçen yıllar içinde bütün ülkelerin ekonomik ilişkileri çok girift bir şekilde artmıştır, ticaret gelişmiştir, pazar-

lar genişlemiştir; ayrıca bir de bir savaşın mevzii kalmayacağı düşüncesiyle bazı ittifaklar kurulmuştur. Ülkeler dışarıdan gelecek tehlikelere karşı kendilerine müttefik aramışlardır. Bu ittifakların haricindeki bağılantısız ülkelerin tam bağımsız olduğunu iddia etmek de çok güçtür. Kimi birinin potasındadır, kimi diğerinin potasındadır, yani tamamen bağımsız, başına buyruk hareket eden bir ülke göstermek mümkün değildir. Gene ekonomik bağımsızlık meselesine gelelim. Ülkelerin ekonomik gücünün artmasıyla iktisadi bağımsızlığı artmaktadır. Bir ülkenin ne kadar ekonomisi gelişirse, büyük bir nüfusu varsa, siyasi ağırlığı artıyor ve dolayısıyla daha bağımsız davranabiliyor. Şimdi, diyelim ki Amerika Birleşik Devletlerinin gücü Türkiye'den daha fazladır, çünkü daha zengin bir ülkedir. Avrupa ne yapıyor buna mukabil? Amerika Birleşik Devletlerinin gücünü dengelemek için Ortak Pazar içinde bir güç oluşturmaya çalışıyor. Türkiye de buna yönelmiştir. Yani Türkiye, tamamen kendisini Amerika Birleşik Devletlerinin etkisi altında tutmamak için, Ortak Pazar içinde bir denge arama yolundadır, Ortak Pazarın tam üyeliğini istemektedir. Türkiye tam bağımsız değildir, deniliyor. Peki, Libya'yla ilişkilerini gayet iyi sürdürebiliyor; Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sürdürebiliyor. Demek ki Türkiye bağımsız bir ülke olmasa, Amerika Birleşik Devletlerinin suyunda giden bir ülke olsa, bunları yapamayacaktır. Amerika Birleşik Devletleri ile üsler konusunda, kendi çıkarlarına ters bulduğu vakit tartışabiliyor. Türkiye, Sovyetler Birliği'nden tabii gaz almak için temasa geçmiş durumdadır... Demek ki ekonomik ilişkilerini de tamamen Amerika Birleşik Devletlerinin direktiflerine uygun olarak geliştirmektedir. O bakımdan ben Türkiye'yi tam bağımsız bir ülke olarak niteliyorum. Tabii ki bugünkü dünyada ne kadar bağımsız olabilirsiniz o kadar bağımsız; ama ekonomik gücümüzün artmasıyla birlikte bu manada ki istiklalimizin de artacağına inanıyorum.

«SOSYAL DEMOKRASİ, KAPİTALİST DÜZEN İÇİ BİR ALTERNATİFTİR...»

İkincisi, sosyal demokrasi Türkiye'de ne yapabilir, ne yapmalıdır? İstikbal için tabii bir şey söylemek mümkün değil. Fakat ne yaptığını gördük Türkiye'de. Birkaç rakam var elimde. Kendisine sosyal demokrat diyen bir partinin iktidarı zamanında sosyal konularda Türkiye acaba ne atılım yapmıştır, zenginleşme meselesinde neleri gerçekleştirmiştir? Mesela fert başına büyüme hızı. '78-'79 senelerini alıyorum: 1977'de fert başına büyüme hızı % 1,8, '78'de % 0,9, '79'da eksi 2,4. İşsizlik oranı '77'de yüzde 12'den

'79'da yüzde 14'e çıkmış. Sabit sermaye yatırımları '78'de eksi yüzde 10, '79'da eksi yüzde 5,4, yani yatırımlar gerilemiş. Toptan eşya fiyatlarındaki artış '77'de yüzde 24, '78'de yüzde 52, '79'da yüzde 63 — ki aslında bundan daha fazladır, o dönemde karaborsa vardır; kuyruklar da enflasyonun bir başka şekildeki tezahürüdür. Memur maaşlarındaki durum: '70'i 100, baz olarak alırsak, birinci derecedeki memurun maaşı 1977'de 57, '78'de 44, '79'da 39; 15. derecedeki memurun maaşı, yine 1970 100, baz olarak alındığı takdirde, 1977'de 149, 1978'de 137, 1979'da 127 — bir gerileme var. İşçilerin net günlük ücretlerinde (İstanbul geçinme endeksi esas olarak alınınca ve ücretlerden enflasyonu düşünce) bir gerileme var: 1977'de 62 TL, '78'de 50 TL, '79'da 40 TL — bu SSK'nin rakamları. Belki ileride sosyal demokrat parti daha iyisini yapabilir. O, insanların başarısıdır. Sosyal demokrat parti ekonomiyi bilen, memleket gerçeklerini tanıyan öyle insanlardan oluşabilir ki çok şeyler de yapabilir Türkiye'ye. Ama bir parti, ben sosyal demokratım, ben sosyal adaleti sağlayacağım diye ortaya çıkınca, sade sloganlarla refahı ülkeye getiremez. Bir kere her şeyden önce ekonomide başarılı olması lazım, zenginleşmeyi, büyümeyi sağlaması lazım ki aynı zamanda sosyal adaleti gerçekleştirebilsin. İsveç örneği sosyal demokrasinin yüz akıdır. Ama İsveç sadece bir sosyal demokrat parti yönetiminde olduğu için başarılı olmadı; başarılı insanların yönetiminde bir parti olduğu için ülkesine fayda sağlamış olabilir. Ayrıca İsveç küçük nüfusu olan, savaşların dışında kalmış, ihtilaflara girmemiş bir ülke olarak da bu başarıyı gerçekleştirebilmiştir. Mesela düşünün, Japonya mucizesi deniliyor, savunma masrafları bütçesinde geleneksel olarak yüzde bir buçuğu aşmıyor. İmkânlarını elbette ki daha büyük oranda halkın refahına yönlendirebiliyor. İsveç de bence başarılı bir örnektir; sosyal demokrat iktidarlara yönetilmemiştir ama, sosyal adalet açısından, işsizlere verilen imkânlar açısından; ayrıca işsizlik oranı fevkalade düşüktür, sosyal imkânlar geniştir. İsveç, bir başka küçük ülke örneğidir. O da başarılı bir ülkedir...

Vergi meselesi çok önemlidir. Hakikaten bir devletin vergi alması lazımdır. Sosyal Demokratlar, İsveç'te çok yüksek oranlarda vergi alıp paylaşmaya katkılarda bulunmuşlardır. Fakat vergi konusunda da dikkat etmek gerekir. Türkiye, tabii başlıbaşına bir mesele. Vergi toplayamıyor. Vergi yükü az değil, fakat vergi toplayamayan bir ülke. Bu vergi meselesinde de denge kaçırılmaması ve altın yumurtlayan tavuğun öldürülmemesi lazım. Hür teşebbüsün teşebbüs kabiliyetinin köretilmemesi lazım. Böyle de bir tehlike mevcuttur vergi konusunda. Ona da büyük özen göstermek gerekiyor. İsveç böyle bir limite gelmiş durumda

artık, daha fazla vergi toplayamaz, büyümesi lazım ki bir ek imkân dağıtabilsin. Bu hassas dengenin mutlak gözetilmesi gerekir. İkinci olarak, bazı sosyal demokratların yaptığı, teknolojiye karşı çıkmaktır. İngiltere bunu yaşamıştır. İşsizlik artmasın düşüncesiyle teknolojiye karşı çıkarak ülkeyi üretmez, büyüyemez hale getirmişlerdir ve İngiltere kalkınma yarışında bu yüzden geri kalmıştır, milli gelirini öbür ülkeler kadar süratle artıramamıştır. Aslında uzun vadeli düşünmek lazım. Kısa vadeli bir işsizlik meselesine kapılıp da teknolojiye karşı çıkarsanız, sonradan ülkede daha büyük işsizlik problemleriyle karşı karşıya kalıyorsunuz. O hata yapılmıştır İngiltere'de. Aralarında ufak tefek farklar olmakla birlikte, sosyal demokratlar ve muhafazakâr partiler birbirlerine alternatif olarak iktidara geliyorlar. Ve bence sosyal demokrasi kapitalist düzen içinde bir alternatif çözümdür. Bir muhafazakâr parti gelir, muhafazakâr parti yıpranır iktidarda, sonra sosyal demokrat gelir, yeni çözümler getirebilir, hatta istediği şeyleri gerçekleştiremez, o da iktidarın güçlüklerini görerek bazı tavizler verir. Bu şekilde, bir alternatif oluşturması bakımından, sosyal demokrat partiler demokrasinin bir unsurudur ve elzemdir. Benim söyleyeceğim bundan ibaret.

İ. D. — Teşekkür ederiz. Siz, sosyal demokrasi-nin ulusal bağımsızlık konusundaki tutumunu sorgulayarak birinci turdaki konuşmanızı tamamlamıştınız Sayın Aybar. Buyurun efendim.

M. A. AYBAR — Efendim, Sayın Nazlı Ilıcak, Türkiye'nin sınırlarına sahip bir ülke olduğunu söylediler ve bundan dolayı da bağımlı olmadığını ifade ettiler. Ekonomide ise karşılıklı bağımlılığın çağımızda artık geçerli bir kavram haline geldiğini, binaenaleyh orada da bağımsızlığın, başına buyrukluğun söz konusu olamayacağını belirttiler. Bana öyle geliyor ki kavramlar, tarihsel gelişim içinde kapsamalarını değiştiriyorlar. Üstelik toplumdan topluma da değişiyorlar; toplumdaki sınıflara göre de kavramlar değişik anlamlar taşıyor. Ben Türkiye'nin tam bağımsızlık kavramıyla yetişmiş kuşaklarından birine mensubum. Bizim için tam bağımsızlık dendiği zaman, ne kadarı gerçekleşiyordu, ne kadarı sahiden Türkiye'yi yabancı, daha doğrusu emperyalist ve kapitalist etkilerden masun bulunduracak derecedeydi bu girişimlerin? Bunlar üzerinde durmayacağım. Ama 1920 ve '30'lar arasında yetişen kuşaklar, mesela bir Cumhuriyet bayramını başka bir inanışla kutlardı. Diyeceksiniz ki nereden biliyorsunuz? Sen şimdi bu dönemde o yaşı olsan gene belki başka heyecan duyardın. Olabilir. Olabilir de biz felaketli bir döneminden çıkmış kuşaklarız Türkiye'nin. Yani Birinci Dünya Harbini yaşamış, Kur-

tuluş Savaşını yaşamış, işgal altındaki İstanbul'u görmüş kuşaklara mensubuz. Bu itibarla o acı günlerden Türkiye'nin kurtulmuş olması, Lozan Anlaşmasını imzalamış bulunması, bizler için büyük anlam taşıyordu. Hâlâ da taşıyor. Binaenaleyh bağımsızlık dendiği zaman, biraz evvel söyledim, başına buyruklu anlamı değildir, ama yapılan işlerde eşit haklara sahip olmaktır. Eğer eşit haklara sahip değilsek, o zaman bağımsızlıktan şu yahut da bu ölçüde fedakârlık ediyoruz demektir. Evet, bugün çok şükür Misakımillinin çizdiği sınırlar henüz elimizdedir, ama bu sınırların içinde Türkiye'nin egemenlik haklarıyla bağdaşmayacak bir durum vardır: Amerikan üsleri vardır. «Efendim, bu Amerikan üslerini biz kendimiz, yasal olarak, karşılıklı sözleşme ve anlaşmayla kabul ettik» diyor. Doğru ama, o anlaşmayı imzalamak durumunda kalmak diye bir şey var.

«KAMULAŞTIRMA SÖMÜRÜYÜ ORTADAN KALDIRMIYOR...»

Ben öyle zannediyorum ki Türkiye'nin demin söylediğim 1947 yıllarındaki toplumsal değişikliği, yani Türkiye'de bir müteşebbis sınıfın artık devletin kanodı altından çıkıp da palazlanmaya başladığı yıllarda kazandığı ağırlık, bizim kolayca 4 Temmuz 1947 tarihli askeri onlaşmanın altına imza atıvermemizi soğlamıştır. Çünkü o günlerde gerçekten özel teşebbüsçü çevrelerin Amerikan yordımına büyük istek gösterdiklerini biliyoruz. Demek ki Türkiye'nin bağımsızlık konusunu yeni baştan düşünmemiz ve dünyada ilk bağımsızlık, kurtuluş savaşını yapmış bir ulusun evlatları olarak yeni baştan düşünmemiz lazım geldiğine kesinlikle inoniyorum. Devir değişmiştir, o dönem de geçmiştir, denilirse ondan da ders almak lazım. Bağımsızlık savaşını o koşullarda kazanmış bir ulusun evlatları olarak bugün bu duruma düşmemiz karşısında kayıtsız kalamayız.

Şimdi, arkadaşlar, bize bir model önerildi 1947'den beri, bir kalkınma modeli. Çünkü İkinci Dünya Savaşından sonro dünyanın karşısına geri kalmışlık bir sorun olarak çıktı. Geri kalmışlık sorununa bir model önerildi. Bu model, yalnız Türkiye'ye değil, bütün geri kalmış ülkelere uygulandı. Bu modelde sorun şöyle ele alınıyor: Bu memleketlerin nüfusu çok hızlı büyüyor. Buna karşılık üretimi de ancak aynı oranda artıyor; daha oşoğı değilse. Binoenaleyh mesele üç noktada toplanır: Bir, dış sermaye katkısına ihtiyacı vardır bu memleketlerin. İki, içerideki milli gelir bölüşümündeki adaletsizliklerin sürdürülmesi, hatta imkân bulunursa kamçılınması lazımdır; birikim

sağlamak için. Üçüncüsü de, işçi sınıfının ve emekçi yığınlarının siyasi, ekonomik örgütlenmelerini önleyecek önlemler alınmalıdır.

Şimdi, biz, hatırlarsınız, eski Halk Partisi zamanında aşağı yukarı böyle bir politika izledik. Yani bir müteşebbis heyeti yetiştirmek için Teşvik-i Sanayi Kanunları, işçi sınıfına karşı uygulanan yasaklar vesaireyle... Ama şimdi böyle bir modelin uygulanmasının Türkiye'nin çıkarlarına uyduğunu söylemek mümkün müdür? Bu model, dedim ki, yalnız bizde değil, bütün geri kalmış ülkelerde uygulandı hemen hemen. Bugün hepsi iflas halinde bu ülkelerin, hepsi dış borçlara batık. Biz de bunlar arasındayız. Binaenaleyh bu modelin karşısında olmak ve bu modelden kurtulmak için bir çaba harcamak mecburiyetini duyuyoruz. Sosyal demokratların bu konuda — liderlerinden bahsediyorum, yani bugünkü parti liderlerinden — görüş ileri sürdüklerini görmedim. Hiçbirinin bağımsızlığı konu olarak ele aldığına ve bu yolda Mecliste yahut Meclis dışında konuştuklarına şahit olmadım.

Yani sosyal demokrasi, Nazlı Hanımefendinin söylediği gibi, kapitalizm içinde bir alternatif gibi oluyor. Oysa mesele yalnız Türkiye için değil, dünya için yeni bir toplum yaratma meselesidir; yeni, daha adil bir toplum yaratma meselesidir. Sadece kamulaştırmayla yaklaşıldığı takdirde soruna, çözüm bulunması bana pek mümkün görünmüyor. Yani kamulaştırma sömürüyü kaldırmıyor. Sömürü kalkmıyor, çünkü çalışan insan bir işgününde mutlaka artıkdeğer yaratır, yaratmaması mümkün değildir; teknolojinin ilerlemesiyle artıkdeğer payı büyümektedir. Bütün mesele, o artıkdeğere, onu üreten kimselerin egemen olması ve onun hakkında söz ve koror sahibi olmasıdır. Bu da, benim kanaatimce sosyalizme yeni bir boyut kazandırmayı gerektirecektir. Bu boyut da bir örgütlenme sorunudur. Yatay bir örgütlenme sorunudur. Dikey ve piramidal bir örgütlenmenin yerine yatay bir örgütlenme içerisinde emekçilerin, bütün işçilerin, köylülerin planı değerlendirmesi, plonda önerilerde, gerçekten önerilerde bulunması, kendi çıkarlarını, devletin çıkarlarını kendilerinin düşünerek önermesi gibi sorunlar karşımıza çıkacaktır.

Ama diyeceksiniz ki bu zor bir problem. Bir kültür meselesi, bir uyanma meselesi. E, tabii, elbette. Bir toplumdan yeni bir toplumun çıkması, yaratılması kolay bir iş olur mu? Marx'ın verdiği tarifi hatırlayalım. Ne zomon geçilir? sorusuna şöyle cevap veriyor hepimizin bildiği gibi.

İ. D. — Nereye geçilir efendim?

M. A. A. — Yani bir üretim tarzından, biçiminden daha ileri bir üretim biçimine geçmek için üretici güç-

lerin gelişemez hale gelmesi, nefessiz kalması gerekir. Mevcut üretim ilişkilerinin üretici güçleri gelişemez hale getirmesi lazımdır. Bugün daha dünya kapitalizmi böyle bir tıknafeslik içinde değil. Demek ki yeni bir toplum kolay bir mesele değildir. Klişelerle olmayacak bir meseledir. Bir büyük kültür birikimi meselesidir. Ve benim imanım, inancım, mutlaka bu olacaktır. Sovyetler Birliği bir denemedir ve bence bir yönüyle talihsiz bir denemedir. Çünkü sosyalizm için bilhassa Stalin döneminde ve daha sonra kötü örnek olmuştur. Birtakım kimselerin cesaretini kırmıştır o örnek ve ordaki yönetim biçimi. Ama, tekrar edeyim, bu bir ilk denemedir. Hatası ve sevabıyla tarihe mal olmuş bir denemedir. Bu, orda kalacağız, o modeli benimseyeceğiz, anlamına gelmez. Mutlaka o modelden çıkılacaktır. Çünkü Marx'ın getirdiği, bir kere bilimsel bir yaklaşımdır. Bunu kabul etmek lazım. Sosyal bilimlerde ilk kez bir nedensellik bağı aramak — ilk kez demeyeyim, daha evvel de vardı bazıları —, bunu inandırıcı bir biçimde formüle etmek Marx'ın katkısıdır.

Gel gelelim, hiç yüz seneden beri eleştirilmeyen bir bilim teorisi var mı, mümkün mü, olabilir mi? Marx'ın teorisinde birtakım açık noktalar var. Mesele altyapı-üstyapı ilişkileri. Evet, genel görünümü itibarıyla — zaten o da genel çizgileriyle, diyor — bu yaklaşım doğru. Ama bu çizgileri inceltmek lazım her şeyden önce. Efendim, Marx'ın teorisinde işçi sınıfı kavramı üzerinde durmak lazım. Yapılıyor, duruluyor da. Bugün işçi sınıfı, Marx'ın yazdığı dönemin işçi sınıfı mı? Acaba birtakım ücretli kesimler bu sınıfla beraber olamaz mı? Tüm emekçileri kavrayarak bir devrim düşünülemez mi — yani demokratik? Adam, biliyorsunuz, işçi sınıfının ilk görevi demokrasiyi fethetmektir, diyor **Manifesto**'da. Yani bunun üstünde durmak lazım. Demokrasiyi fethetmektir, diyor. Sonra bir süreç içinde olacağını da belirtiyor altını çizerek. Diyor ki burjuvazinin elinden egemenlikleri ceste ceste, parça parça, bir zaman süreci içinde alınacaktır. Binaenaleyh Marx'ın teorisini elbette ki eleştireceğiz, elbette ki geliştireceğiz. Ama sosyalizme geçmek, sosyalizmi savunmak için bu teoriye tümüyle sırt çevirmek olanaksızdır. Bu teoriyi katkılarla genişletmek, zamanımıza daha uygun hale getirmek gerekir. Bilhassa son yaşanan, Sovyet devriminden sonra yaşanan örnekler var. Bunlar bize ışık tutmalıdır mutlaka ve o örneklerden bu teoriyi zenginleştirecek dersler alınmalıdır.

Bu itibarla Türkiye'nin kurtuluşunu bir demokratik rejim içinde ve bir süreç içinde görüyorum. Süreç içinde gördüğümünden dolayı da sınıfları zorla yok ederek bir yere varamayız, diyorum. Sınıflar, normal yaşamlarını savaşım içinde sürdüreceklerdir. Eğer ger-

çekten tarihsel gelişme kapitalizmin zamanını doldurduğu yargısını vermişse sınıflar kendiliğinden kaybolacaktır. Sosyalizm her şeyden evvel bir insanlık meselesidir, bir hızlı büyüme meselesi değil. Ve bunun altını Marx defaatla çizmiştir. Felsefesinde çizmiştir. Sorun, insanın, tümel insana ulaşması, insanlığını yeniden kazanması sorunudur. Marx özel mülkiyeti buna engel olarak görmüştür. Sömürüye olanak verdiği için...

İ. D. — Buyurun Sayın Cem.

İ. CEM — Ben bir iki noktaya değinmek istiyorum. Bir tanesi belki daha tali bir nokta. Türkiye'de sosyal demokrasi anlayışı iktidara geldi ve sınav verdi, dolayısıyla onu şimdi yargılayabiliriz, görüşüne katılmıyorum. Nedeni, sosyal demokrat iddialı parti, kendi beyanlarında da belirtildiği gibi, daha henüz böyle bir iddiayı hakıyla taşıyacak düzeyde olmamıştır. Bunun kişilerden değil, tarihten gelen birçok nedeni vardır; sosyal durumdan, ekonomik durumdan gelen nedenleri vardır.

İkincisi, '75-'80-'85 döneminin çizgisine baktığımız vakit, '77 yahut '77-'79 yılının rakamları elbette o dönemde yapılabilmiş bazı eksikleri yansıtır; ama temel olarak o dönemin çizgisi içinde yer alır. Yani o '77-'79 yıllarında hangi hükümet Türkiye'de iktidarda olursa olsun, yaklaşık aynı rakamları ekonomi verirdi, düşüncesindeyim. Kişisel faktör önemlidir, ama hiçbir durum tek başına kişisel faktörle açıklanamaz.

Burada benim üzerinde durmak istediğim, «sosyal demokrasi kapitalist düzen içinde alternatif çözümden ibarettir» yorumu. Bence bu, olayı çok basite indirgemek oluyor. Ben sosyal demokrasinin Türkiye'de zaman zaman kolaycılığa kaçmak eğiliminde olduğunu söyledim. Ama sosyal demokrasiyi değerlendirirken de meseleyi bu şekilde koymak sanırım kolaycılık oluyor. Çünkü sosyal demokrasinin uygulamasında piyasa düzeninin var olması, belirli kontroller ve belirli ilkeler çerçevesinde var olması, sosyal demokrasinin bu kapitalist düzenin bir varyantı olduğu yargısına meseleyi götürmez kanaatindeyim. Çünkü sosyal demokraside öncelik bir belirli kitlenin ve genel olarak toplumun mutluluğudur, demokrasinin varlığıdır. Bu demokrasi ve kitle açısından fonksiyon taşıdığı ölçüde elbette piyasa var olacaktır ve piyasanın mekanizmaları devam edecektir. Fakat bu olgudan hareketle, sosyal demokrasi «zaman zaman muhafazakârlarla yer değiştiren, kısa süreli, kapitalizmin alternatif çözümü» diye tanımlanamaz. Bu, eksik, yanlış ve haksız olur.

«SOSYAL DEMOKRASİ, İŞSİZLİK KONUSUNDA TARİHİ İŞLEVLERİNDEN BİRİNİ DAHA YERİNE GETİRECEK...»

Bir üçüncü nokta, gene sosyal demokrasinin geleceğe dönük fonksiyonu açısından. Birincisi, Mehmet Ali Beyin belirttiği gibi, katılımcılık günümüzde önemli, çok önemli bir olaydır. Sosyal demokrasinin geleceği katılımcılığı ne ölçüde düzenleyip geliştireceği sorusuna da bağlıdır. Bugün dünyada katılım modellerini geliştiren, katılımı bir fabrikanın yönetiminden bir okul-aile birliğinin yetkinliğine kadar hayatın her düzeyinde genişleten, sosyal demokrat düşüncedir. Bu noktada çağı yakalamıştır sosyal demokrasi. Öte yandan, işsizlikten ve teknolojiden bahsedildi. Burada da günümüzün temel açmazı, teknolojinin işsizlik yaratması durumudur. Çok özel koşulları olan Amerika ve Japonya dışında hiçbir Batı Avrupa ülkesi, bu kuralın dışına günümüzde çıkamamıştır. Teknolojinin gelişmesi, geçmişten farklı olarak, mevcut işleri azaltıcı bir sonuç yaratmaktadır. Batı Avrupa'da iş sayısı devamlı azalıyor. Burada, sosyal demokrasinin tarihsel fonksiyonlarından birine tanık olacağımızı sanıyorum. Sosyal demokrasinin, bütün alışılmış çalışma ve emek-sermaye paylaşım modellerini değiştiren farklı bir modeli 2000 yıllarında gerçekleştireceği düşüncesindeyim. İnsanların çalışma süresini devamlı kısaltarak ve artık çoğalmayan işi, var olan ihtiyaca göre daha çok sayıda insana paylaştırarak yeni bir toplum modeline, yeni bir yaşam modeline doğru sosyal demokrat modelin gelişeceğini sanıyorum. Bunun deneyleri bazı ülkelerde var. İnsanların haftada kırk saat çalışırken 38'e, 35'e, 30'a, bazı görüşlere göre 20 saate kadar çalışma süresini kısaltacağı, var olan işleri paylaşarak yaşayacağı, günün büyük bölümünü kendini geliştirmeye, kültürel yönden üretici çalışmalara ayırabileceği değişik bir dünyaya doğru gideceğimizi zannediyorum. Burda da öncülüğü sosyal demokrasinin yapacağına inanıyorum.

İ. D. — Patronlara kabul ettirilirse tabii.

İ. C. — Olacak. Kaçınılmaz hiç. Patronların da çözümünü yok aslında. Patron ne yapacak bu kadar işsizle?

İ. D. — Buyurun Sayın İlicak.

N. İLİCAK — Ben kısaca bu tam istiklal hadisesine bir kere daha temas ettikten sonra Marksizm hakkında birkaç kelime söylemek istiyorum. Amerikan üslerinin Türkiye'de bulunmasının, istiklalimize vurulmuş

bir darbe sayılmaması gerekir. Çünkü NATÖ savunma amaçlı olarak bu üsler kullanılmaktadır ve tamamen bizim irademize bağlı olarak bu üsler Türkiye'dedir. İsteddiğimiz an üsleri kaldırabiliriz. Yani milli irade buna karar verirse, parlamento karar verirse bunu kaldırabiliriz. O bakımdan istiklalimizi zedeleyen büyük bir unsur olarak üsleri görmediğimi ifade etmek isterim.

«ÂDEM İLE HAVVA DÜNYANIN İLK SOSYALİSTLERİYDİ...»

İkinci mesele Marksizm konusu. Gerçekten Marx, meseleye çok akıllı bir şekilde yaklaşmıştır teorisini ortaya koyarken. İnsan zaafalarını çok iyi ortaya çıkarmıştır. Hiç kimse başarısız olduğunu kabul etmez. Diyor ki, «sen başarısızsin, çünkü sömürülüyorsun». Bu, her insanın kolayca kabul edebileceği bir mazerettir. Veyahut zengin-fakir ilişkilerindeki hasedi ortaya çıkartmıştır. Bu her zaman vardır. İnsanın tabiatında olan bir hasedi ortaya çıkararak teorisinin temelini buraya oturtmuştur ve o bakımdan kitlelerin bu teoriyi kolayca benimsemesini sağlamıştır. Marx, mutlu bir dünya vaat etmiştir, ama bu mutlu dünyanın ne zaman gerçekleşeceği belli değildir. Ama bir gün böyle bir mutlu dünyaya, böyle bir cennete herkes kavuşacaktır. Şimdi elimizde iyi kötü okuduğumuz bir kitap vardır, bir sistemimiz vardır, bu sistem insanlara mutluluk da getirmektedir, ama sen bu kitabı yırt, bu sistemden vazgeç, belli olmayan bir zamanda kavuşacağın bir cennet için her şeyi feda et, denilmektedir. Şöyle bir latifeyle sözlerime son vermek istiyorum. Derler ki: «Âdem ile Havva dünyanın ilk sosyalistleriydi, çünkü üzerlerinde giyecek bir şeyleri yoktu ama kendilerini gene cennette zannederlerdi». İşte böyle bir cenneti bize Marx vaat etmiştir ve daha henüz bu cennete hiç kimse kavuşamamıştır. Teşekkür ederim.

İ. D. — Biz teşekkür ederiz. Simetriyi sağlamak bakımından son olarak gene Sayın Aybar'ı dinleyelim isterseniz.

M. A. AYBAR — Şimdi, Nazlı Hanımefendi diyor ki üslerin bulunması serbest iradeye dayanır, Türkiye ikili anlaşmalar yapmıştır Amerika'yla, ondan sonra da NATO'ya girmiştir kendi serbest iradesiyle, bu itibarla bağımsızlığımız zedelenmiş değildir. Biçimsel hukuk bakımından doğru denilebilir böyle bir yaklaşım; ama hukukçular hukukun yalnız bir biçimden ibaret olmadığını bilirler. İçeriğine gelince, Türkiye'de yabancı üsler bulunması, bağımsızlıkla bağdaşmaz. Cün-

kü bu üsleri Türkiye denetleyemez, Türkiye'de hiçbir yetkili bu üslere giremez.

N. I. — Türkiye'nin denetimi altındadır üsler.

M. A. A. — Sanmıyorum. Denetim sözcüğünün, biraz elastiki olarak kullanıldığını sanıyorum.

Marx'ın hasetleri kırbaçladığı noktasına gelince, bu, Marx'a çok kolay bir yaklaşım. Nazlı Hanımefendinin bilgisine, araştırmacılığına güvenerek herhalde bu yargısını kendisinin düzeltceğini tahmin ederim.

Kışkırtıcılık filan değil. Adam, bir bilim adamı gibi bir sınıf mücadelesi hadisesine parmak basmıştır; bir sömürü olayına, artıkdeğer olayına parmak basmıştır ve bugüne kadar da artıkdeğer teorisini cerh eden bir burjuva ekonomicisini ben hatırlamıyorum. Bu da çok önemli bir olay.

İ. D. — Cemiyetimizin plüralist yapısına uygun bir yuvarlak masa toplantısı yapmamıza fırsat verdiğiniz için size, Sayın Aybar, Sayın Cem ve Sayın Ilıcak, çok teşekkür ederiz.

Aynıyla vaki...

BİLMEMEK AYIP DEĞİL...

«Ben Harvard'a geldiğim sırada iktisat bölümünün başkanı Harold Hitchings Burbank'ti... Burbank'in okuduğu son kitabın üzerinden hayli zaman geçmiş olduğu iktisat bölümünde bilinirdi. Bu durum, ben gelmeden kısa bir süre önce, na-hoş birtakım sonuçlara yol açmıştı. O sırada bölümün mensupları, her hafta birlikte öğle yemeği yerlerdi. Büyük Taussig'in damadı olan, Redvers Opie adında genç bir öğretim üyesi Burbie'yi lafa tutarmış:

— Austin Olney'nin kurumlar vergisi üzerine kitabını yeni bitirdim. Senin fikrin ne, Burbie?

— Olney yeteneklidir, ama birinci sınıf sayılmaz. Bir bilim yapıtı olarak değerlendirecek olursak, içinde oldukça ciddi bazı yanlışlar var.

Ertesi hafta Opie, kaldığı yerden devam edermiş:

— Burbie, Richard McAdoo'nun emlak vergisinin yansıması üzerine yazdıklarına ne diyorsun?

— İlginç fakat sıradan. Bilimsel açıdan birinci sınıf değil.

— Peki, Andre Deutsch'un son incelemesi için ne düşünüyorsun?

— İlginç buldum. Ama Andre Deutsch, bir bilgin olarak birinci sınıf sayılmaz.

Neden sonra birisi, Profesör Burbank'e bu bilginler ile daha birçoklarının Opie'nin hayalhanesinin ürünleri olduğunu söylemiş. Sonraları Opie, kendisinin Harvard'dan ayrılmak zorunda kalışını bu eğlenceye bağlamıştı.»

Kaynak: John Kenneth Galbraith, **A Life in Our Times.**

Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Demokrat Partiler

Ahmet Kotil

Ahmet Kotil, Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal
Bilimler Fakültesi eski asistanıdır.

Bu makalede gelişmiş ülkelerdeki sosyal-demokrat partilerin ana özellikleri sergi-
lenecek ve bellibaşlı sosyal-demokrat par-
tiller tek tek ele alınacaktır. Burada sosyal-
demokrat parti denilirken belli bir siyasal ai-
le, komünist partileri dışındaki işçi partileri
ya da geleneksel işçi partileri anlaşılmakta-
dır; bu tanımın içine dar anlamda işçi parti-
leri, sosyalist partiler ve dar anlamda sos-
yal-demokrat partiler girmektedir. Öte yan-
dan yalnızca gelişmiş ülkeler ele alınmakta-
dır; gelişmekte olan ülkelerde ve Avrupa kül-
türel alanı dışındaki sosyal-demokrat denilen
partiler aslında Batı'daki sosyal-demokrat
partilerden farklıdır, daha çok popülist
parti tanımı içine girerler. Nitekim Türkiye'de
şimdiye kadar Batı'daki özellikleri taşıyan
sosyal-demokrat parti olmamıştır. İlerde de
değınileceğı gibi Yunanistan'da da sosyal-de-
mokrat parti olduğunu iddia etmek güçtür;
PASOK daha çok popülist bir partiye benze-
mektedir. 12 Eylül döneminden önce CHP de
Türk devletçi geleneğı, Latin Amerika tipi
popülizm ve batılı anlamda sosyal-demokra-
sinin özgül bir eklemlenmesi olarak ortaya
cıkmişti.

BATI'DA SOSYAL DEMOKRAT PARTİLER

Gelişmiş ülkelerde ya da Batı'da sos-
yal-demokrat partiler belli ortak özellikler ta-
şırlar. Bu özelliklerin başlıcaları toplumsal
temelleri, sendikal hareketle ilişkileri, tarih-
sel kökenleri, siyasal tasarıları ve uygula-
maları, örgütlenme tarzlarıyla ilgilidir. Buna
karşılık ulusal durumlar da ilginç özgüllükler
göstermektedir. Sosyal-demokrat partilerin
toplumsal tabanı esas olarak işçi sınıfı ve
diğer ücretlilerdir: kol işçileri, hizmetler ke-
simi işçileri, memurlar. Tarihsele olarak sos-
yal-demokrat partiler işçi-işveren bölünmesi-
nin ürünüdür, işçi sınıfının temsilcisi ola-

Mal ve vesaik mukabili kabul kredileri
Kabul kredili akreditifler
Gayri nakdi ithalat akreditifleri kredileri
Mal ve vesaik mukabili ithalat
Kısa vadeli ihracat kredileri
İhracat akreditifleri (Red clause dahil)
İhracat vesikaları tahsili
Döviz kredileri
Prefinansman
Forfaiting
Vadeli ve vadesiz döviz tevdiat hesapları
Dövizli çek ve kambyo senetleri iştirası
Vadeli döviz alım ve satımı
Swap işlemleri

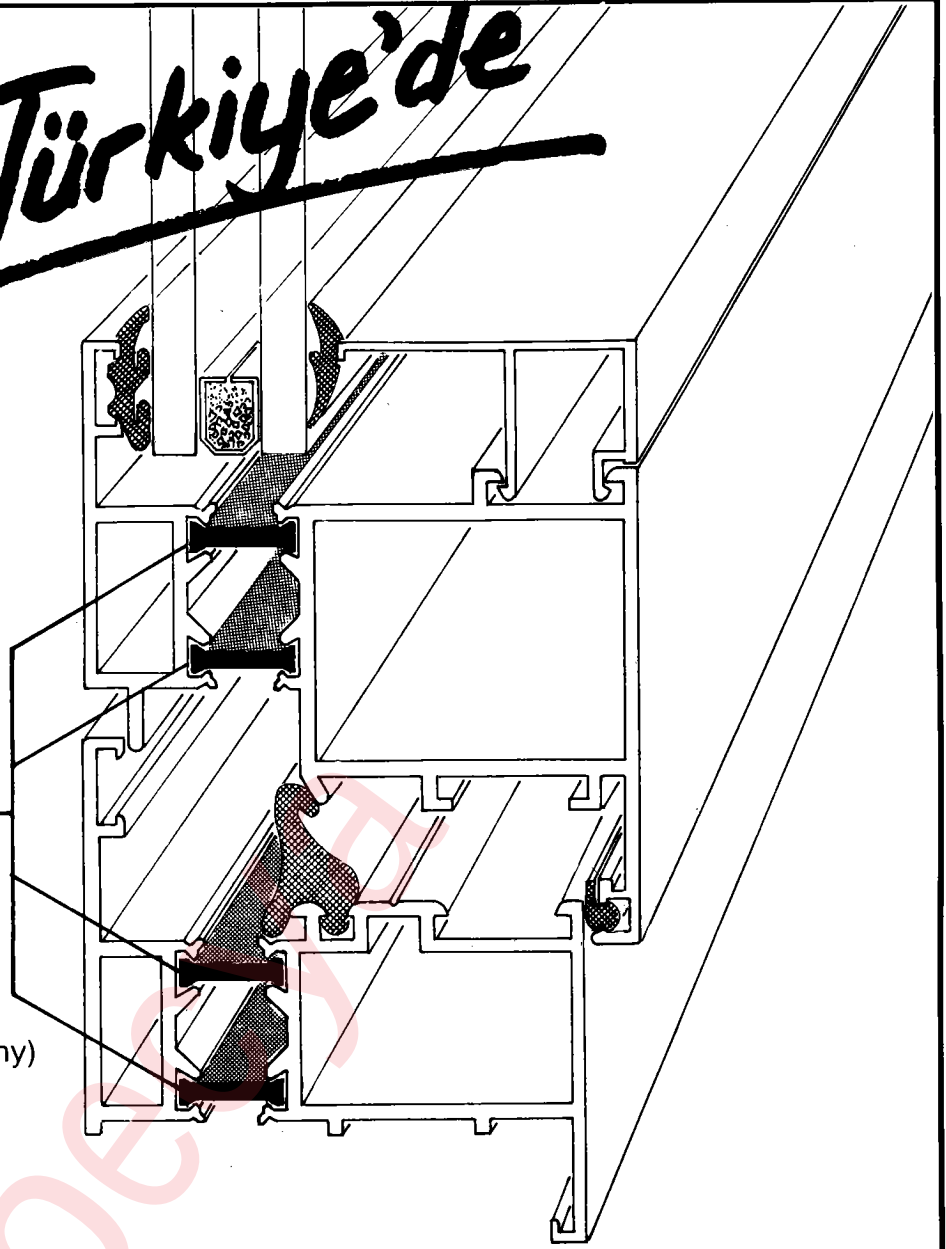
TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.

Genel Müdürlük ve Dış İşler Müdürlüğü
İstiklal Caddesi, 284 Odakule Kat:13 Beyoğlu-İstanbul Tel:143 16 72-143 08 46
Telex : 22043 tebu tr - 26640 tebg tr Telg : TEBGENEL-İstanbul

Şimdi Türkiye'de

- RÜZGARA
 - SUYA
 - SOĞUĞA
 - SESE
- Karşı yalıtımlı.

Isı farklarından etkilenmeyen
Alüminyum ile eşdeğer
genleşmeli özel
ısı yalıtımlı köprüler.
(Pat: Ensinger West Germany)

İZO profil® ile yakıtta %40 tasarruf

sistem

İZOPEN®

Isı, ses izolasyonu sağlayan
Alüminyum profil ve doğramalar
Alman Ensinger Lisansı ile üretilmektedir.

Üretim proje ve tatbikat:

ÇUHADAROĞLU
alüminyum SANAYİ VE TİCARET A.Ş.
Tel.: 141 05 46/4 Telex: 23695 Çuha tr.

Genel dağıtım:

ÇUHADAROĞLU
sanayi ve pazarlama A.Ş.
Cemil Bengü Cad. Hürriyet Mahallesi
Şişli - İstanbul Tel.: 141 02 34

ANKARA ALÜMİNYUM SAN. ve TİC. A.Ş.
Menekşe Sok. 13/2 Kızılay - Ankara Tel.: 18 83 79

rak ortaya çıkmışlardır, bugün de bu özelliklerini, biraz törpülenmekle birlikte sürdürmektedirler (Batı'da parti sistemlerinin biçimlenmesinde diğer etkili bölünmeler devlet-kilise, merkez-kenar, kır-kent bölünmeleridir). Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, daha önce orta sınıflar içinde düşünülen ve siyasal tutumları onlara benzeyen ücretli «orta sınıflar»ın bir bölümü sosyal-demokrat partilere yönelmiş, bu durum sosyal-demokrat partilerin toplumsal tabanının genişlemesine yol açmıştır. Ancak ters yönde de bir eğilim ortaya çıkmış, kol işçilerinin bir bölümü de sağ partilere kayabilmiştir. Gelişmiş ülkelerde sosyal-demokrat partilerin kuramsal toplumsal tabanı nüfus içinde çoğunluktadır; buna karşın bu partiler her zaman iktidar olamamaktadırlar. Bunun nedeni başka işçi partilerinin varlığı (bazı ülkelerde güçlü olan ve toplumsal tabanları büyük ölçüde işçilere dayanan komünist partiler), burjuva partilerinin işçi kitlesi üzerindeki ideolojik etkisi, sosyal-demokrat aile içindeki bölünmeler (bazı ülkelerde), devlet-kilise (bazı ülkelerde Hristiyan demokrat partilerin işçiler ve diğer ücretliler üzerindeki etkisi) ve merkez-kenar bölünmelerinin etkisidir. Her ne kadar toplumsal tabanlarında bir çeşitlenme varsa da, sosyal-demokrat partilerin genellikle komünist-olmayan laik (yani Hristiyan-demokratlara yönelmeyen) işçi kesimlerinin temsilcisi olduğu söylenebilir.

Sosyal-demokrat partilerin ikinci bir ortak özelliği sendikal hareketle güçlü bağlarının olmasıdır. Geniş anlamda sosyal-demokrat partiler XIX. yüzyılda işçi hareketinin, sendikaların ve kooperatiflerin bağrından çıkmışlar ya da onlarla koşut bir gelişme göstermişlerdir. Günümüzde İngiltere'de, ABD ve Kanada dışında İngilizce konuşulan ülkelerde, Almanya, Avusturya ve İskandinav'da sosyal-demokrat partilerin sendikal hareketle çok güçlü ve sıkı bağları vardır. Bazı ülkelerde sendika üyesi olunca oto-

matik olarak parti üyesi de olunmaktadır; bu tür üyelere «dolaylı üye» denilmektedir. İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'da dolaylı üyeler dolaysız üyelere daha fazladır. Komünist hareketin ve Katolik sendikaların güçlü olduğu ülkelerde sosyal-demokrat partilerin sendikal hareketle bağları görece daha zayıftır (örneğin İtalya, Fransa), ancak bu ülkelerde bile sendikal hareketle sosyal-demokrat partiler arasında ayrıcalıklı ilişkilerin olduğu söylenebilir: Belçika'da FGTB-sosyalist parti, İspanya'da UGT-sosyalist parti, Fransa'da sosyalist parti-CFDT, İtalya'da UIL-sosyalist parti ilişkilerinde olduğu gibi. Bazı ülkelerde (İngiltere) sendikal hareketle sosyal-demokrat partiler arasındaki sıkı ilişki, bu partilerin milletvekillerinin toplumsal bileşiminde de görülür (1966'da İngiltere'de 363 İşçi Partisi milletvekilinin 132'si sendikacıydı). Tarihsel olarak sendikalarla sosyal-demokrat partiler arasındaki ilişki iki biçimde ortaya çıkmıştır: sendikanın partiden önce kurulması, bizzat sendikanın partiyi kurması (örneğin İngiltere) ya da partinin sendikadan önce kurulması. Bu son durumda da iki gelişme çizgisi görülür: Parti sendikalar üzerinde egemenlik kurar (Almanya) ya da sendikalar partiden bağımsız olur (Fransa'da anarkosendikalizmin etkinliği).

Tarihsel olarak sosyal-demokrat partiler XIX. yüzyılda belirginleşen işçi-işveren bölünmesinin ürünüdürler. Bu partilerin tarihsel bir özelliği de (Anglosakson dünyasındaki işçi partileri dışında) Sosyalist Enternasyonal içinde birleşmiş olmalarıdır; Enternasyonal unsuru özellikle I. Dünya Savaşından önce önemliydi; I. Dünya Savaşından sonra önemini yitirmiştir. Savaş öncesinde bu partilerin örgütlenme çabaları uluslararası düzeyde koordine ediliyor, partiler benzer bir strateji ve örgütlenme tarzı uyguluyorlardı. I. Dünya Savaşında her parti kendi devletinin yanında saf tutunca Enternasyonal fiilen dağıldı. Ancak Enternasyonal efsanesi sü-

rekli devam etti. Özellikle 1970'lerde Brandt, Kreisky, Mitterrand gibi bazı uluslararası simaların da etkisiyle Sosyalist Enternasyonal' da belli bir canlanma görüldü; sosyal-demokrat partiler daha önce zayıf oldukları Latin Amerika ve Güney Avrupa'ya dikkat çekici bir giriş yaptılar.

Sosyal-demokrat partilerin siyasal tasarısı ve uygulaması sermayeye karşı emeğin maddi ve manevi çıkarlarının savunulması yönünde olmuş, ancak bu partiler bazı hallerde siyasal tasarılarında yer almakla birlikte, sosyalist bir toplum kurmaya yönelmemişler, genellikle kapitalist sistemin çerçevesi içinde kalmışlardır. İktidara geldiklerinde reformcu bir politika izlemişler, bu politika da devlet müdahalesinde artışa yol açan Keynes'ci yeniden bölüştürücü (gelir dağılımını düzeltici, sosyal harcamaları artırıcı) iktisat politikalarında somutlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı ertesinde gelişmiş kapitalist ülkelerde görülen iktisadi patlama böyle bir politikanın uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Öte yandan bazı istisnalar dışında (İsveç, Norveç, bir ölçüde Avusturya) sosyal-demokrat partiler uzun bir süre iktidarda tek başına kalamamışlardır.

Sosyal-demokrat partiler içinde üç ana tip saptanabilir: 1) Sosyalist partiler: Sosyalist bir toplum tasarısı sunarlar, ancak iktidara geldiklerinde bu yönde köklü bir girişimleri olmamıştır (örnek: Fransa, İspanya); 2) dar anlamda sosyal-demokrat partiler: Mevcut sistem içinde çalışan kesimlerin hedeflerinin gerçekleştirilmesini savunurlar, geçmişte Marksisttiler ve Enternasyonal kuruluşlarında belirleyici olmuşlardı (örnek: Almanya, Avusturya); 3) işçi partileri: Her iki kanat da sosyal-demokrat ve sosyalist parti içinde bir arada yaşar, birincisinin ağırlığında uzlaşırlar; bunlar da iktidara geldiklerinde reformcu bir siyaset uygulurlar, Marksizmle eskiden bile bir ilişkileri olmamıştır.

Bellibaşlı sosyal-demokrat partiler hakkında bazı bilgiler verelim. Güçlü sosyal-demokrat partiler genellikle komünist partilerin zayıf olduğu ülkelerde görülürler, örgütlü işçi sınıfı ve diğer çalışan tabakalar arasında güçlü bir seçmen tabanına sahiptirler, güçlü ve tek bir sendikal konfederasyona dayanırlar, çoğulcu bir yapıya sahiptirler (parti içinde farklı eğilimlerin varlığı), pragmatik bir siyasal çizgiyi benimsemişlerdir. Bu partiler tek başına iktidara gelmişler veya gelmeye yakındırlar. Bu tür partiler arasında İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda İşçi partilerini, İsveç Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'ni; Norveç, F. Almanya, Avusturya Sosyal-Demokrat partilerini; son yıllarda İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'ni ve Fransız Sosyalist Partisi'ni sayabiliriz .

İNGİLTERE

İngiliz İşçi Partisi 1900'de TUC (işçi sendikaları), Fabian Society (bir aydınlar kulübü) ve bir sosyalist parti (Independent Labour Party) tarafından kurulmuştur. Dolaylı bir partidir, yani sendika üyeliği vasıtasıyla otomatik olarak partiye üye olunmaktadır. İngiliz İşçi Partisi zor bir büyüme süreci geçirmiştir. 1920'lerde azınlık hükümeti olarak iktidara gelmiş, 30'lara doğru Liberal Parti'nin silinmesine yol açarak, Muhafazakâr Parti-İşçi Partisi karşıtlığına dayanan bir çift parti sisteminin yerleşmesinde etkili olmuştur. 1945'te İşçi Partisi tarihinin en büyük çoğunluğuyla iktidara gelmiş, cesur bir millileştirme programı ve refah devletini kurmaya yönelik bir dizi reform uygulamıştır (sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin tesis edilmesi, vergi politikası yoluyla gelir dağılımının düzeltilmesi). Attlee'nin yönetimindeki İşçi Partisi'nin iktidarı 1951'e kadar sürmüştü, 50'li yıllarda muhafazakârlar iktidarı ele geçirmişlerdir. 1960'lı yıl-

larda Harold Wilson'ın yönettiği İşçi Partisi yeniden iktidara gelmiş, ancak Wilson ve onu izleyen Callaghan hükümetleri özellikle millileştirmeler alanında daha ılımlı bir politika izlemiştir. Ama 60'lardan bu yana partinin sağ kanadı koparak Sosyal-Demokrat Parti'yi kurmuştur; bununla birlikte sol kanat partide iktidarı ele geçirmiş değildir. Yine de İşçi Partisi tarihinin en radikal dönemlerinden birini yaşamaktadır. 1970'te İşçi Partisi'nin seçmen yapısı üzerine yapılan bir araştırma partinin esas seçmen tabanının işçilerden oluştuğunu göstermektedir: Düz işçilerin % 54'ü, nitelikli işçilerin % 50'si, memurların % 37'si, işadamlarının % 23'ü, serbest meslek sahipleri ve yöneticilerin ise yalnızca % 18'i İşçi Partisi'ne oy vermektedir. İşçi Partisi'nin aygıtı içinde en etkili güç sendikalar; üye sayısının büyük çoğunluğu dolaylı üyelerdir. Ancak lider parlamento grubu tarafından seçilmektedir; bu da parlamento grubunun önemli bir güce sahip olması sonucunu doğurmaktadır. İşçi Partisi'nin aygıtı parlamento grubu ile sendikalar arasındaki belli bir dengeye dayanır. İşçi Partisinin parlamento grubu içinde de sendikaların önemli bir ağırlığı vardır: 1966'da İşçi Partisi milletvekillerinin % 30'u işçi kökenliydi.

İNGİLİZ ULUSLAR TOPLULUĞU

Bir başka Commonwealth ülkesinin işçi partisi, Avustralya İşçi Partisi, İngiliz İşçi Partisi'nden on yıl önce kurulmuştur. Avustralya'da kurulan ilk partidir. Öte yandan ilk kez iktidara gelen sosyal-demokrat parti özelliğine sahiptir (1904). Bu parti 1891'de, büyük liman grevinin bir ürünü olarak doğmuştur. Uzun süre Asyalı göçmenlerin ülkeye yerleşmesine karşı çıkarak ırkçı bir siyaset izlemiştir. Bu karşı çıkışın ana nedeni emeğin ucuzlamasını önleme kaygısıydı.

Ancak bu siyaset partinin güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Partinin gücü ayrıca Katolik azınlığın desteğinden de kaynaklanıyordu. 1931'de tekrar iktidara gelen Avustralya İşçi Partisi birkaç kez bölünmüştür; bu bölünmelerin bir sonucu da 1946'dan 1972'ye kadar muhalefetten kalması olmuştur. 1969-1970'te parti kol işi yapan işçi sınıfının oylarının % 70'ini, kol işi yapmayan işçi sınıfının oylarının % 44'ünü, kol işi yapan orta sınıfın oylarının % 42'sini, kol işi yapmayan orta sınıfın oylarının ise % 24'ünü alıyordu.

Yeni Zelanda İşçi Partisi 1916'da kurulmuş, 1930'da iktisadi buhranın etkisiyle iktidara gelmiş, geniş çaplı bir sosyal reformlar programını gerçekleştirmiştir. Yeni Zelanda İşçi Partisi dünyada en türdeş işçi tabanına sahip olan sosyal-demokrat partidir.

İSVEÇ

İsveç Sosyal-Demokrat İşçi Partisi İngiliz modeline çok benzer. Tek önemli fark İsveç partisinin geleneksel olarak Enternasyonal'la daha çok ilişkili olmasıdır. İsveç Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin (SAP) 1.000.000'u aşkın üyesi vardır (ülke nüfusunun sekizde biri). Seçmen tabanıyla SAP işçi partisi ideal tipidir. Örneğin 1968'de işçilerin % 75'i, memurların % 43'ü, teknisyen, usta ve küçük memurların % 71'i, buna karşılık orta ve küçük işletme sahiplerinin % 31'i, üst sınıfın ise ancak % 14'ü SAP'a oy vermiştir. Bu oran sendikalı işçilerde % 81'e kadar çıkmaktadır. SAP İsveç'te uzun süre hâkim parti konumunda bulunmuş, 30'lardan son yıllara kadar (bir aralık muhalefette) iktidarda kalmıştır. Uzun iktidar yıllarında bu partinin uyguladığı program İsveç modeli olarak uluslararası bir ün elde etmiş, adeta İsveç'le Sosyal-Demokrat Parti arasında bir özdeşlik kurulmuştur. Bu model Keynes'ci

bir iktisadi gelişme siyasetini, vergilendirme ve kolektif donatımlar ve sosyal yardımlar sistemi yoluyla yeniden-bölüştürücü bir siyaseti kapsar. Hedefi kapitalist sistemi demokratikleştirmektir. Bununla birlikte, millileştirmeler konusunda SAP örneğin İngiltere'deki Attlee iktidarı kadar ileri gitmemiştir.

ALMANYA VE AVUSTURYA

Alman Sosyal-Demokrat Partisi (SPD) en eski sosyal-demokrat partidir. 1875'te Gotha'da Lassalle'ci Alman İşçiler Derneği ile Bebel'in Sosyal-Demokrat İşçi Partisi'nin birleşmesi sonucunda kurulmuştur. Ta o yıllardan 1959'a kadar SPD lafta kalan bir Marksizmle reformcu bir pratiği bağdaştırmaya çalışır. SPD I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'nın en güçlü «Marksist» partisiydi. Savaş ertesinde Weimar Cumhuriyeti'nin önde gelen partilerinden biri olmuş, bir ara iktidara da gelmiş, ama 1933'te Nazizm tarafından ezilmiştir. SPD 1959'da Bad-Godesberg kongresinde lafta kalan Marksizmden de vazgeçer, sistemi benimser ve salt işçi sınıfına değil, bütün halka seslenen bir siyasal söylem kullanmaya başlar. 1966'da CDU ile birlikte iktidara gelir (büyük koalisyon); 1969'da ise seçimlerde başarı kazanarak Hür-Demokratlarla koalisyon kurar. İktidar döneminde SPD içinde üç kanat çekişmekteydi: sağ teknokratizm, **Juso**'ların sosyalizmi ve Brandt'ın temsil ettiği dengeci grup. SPD günümüzde artık iktidarda değildir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde SPD'nin büyük bir başarısı Katolik çevrelerde etkinliğini artırması olmuştur. Seçmen tabanı esas olarak işçilerden oluşur, ama diğer kesimlerden de önemlice oy alır. 1976'da SPD seçmenlerinin % 34,5'ini işçiler, % 31,3'ünü memurlar, % 8,6'sını kadrolar, % 4,6'sını bağımsız çalışanlar ve serbest meslek sahipleri, % 1'ini çiftçiler oluşturuyordu. Sendika üyelerinin % 59'u,

tüm işçilerin % 49'u, memurların % 39'u, kadroların % 32'si, buna karşılık bağımsız çalışanlar ve serbest meslek sahiplerinin yalnızca % 19'u, çiftçilerin ise yalnızca % 6'sı SPD seçmeniydi. Din açısından ise Protestanların % 46'sı, Katoliklerin ise % 28'i SPD'ye oy vermişti.

Avusturya sosyal-demokrat Partisi (SPÖ) 1889'da Victor Adler tarafından kurulmuştur. Bu parti II. Dünya Savaşı öncesinde bağrında gerçek bir Marksist okul yetiştirmişti: Bauer, Renner, Adler, Hilferding gibi ünlü isimleri bir araya getiren ve Avusturya Marksizmi diye anılan bu ekol teorik parlaklığı ve Ortodoksluğuyla tanınıyordu. I. Dünya Savaşı ertesinde Marksist özelliğini korumuş, 1926'da proletarya diktatörlüğünün kurulmasını öngören Linz programını kabul etmiştir. İki savaş arası dönemde lafta devrimci olan parti bekleme (devrim vakitini) siyasetini benimsemiş, öte yandan her türlü ittifakı reddetmiş, kesin bir anti-klerikal tavır almıştır. Önce Dollfuss'un klerikleri, sonra Alman Nazizm partiyi tümüyle ezdi. Savaştan sonra yeniden inşa edilen parti Marksizmden ve sosyalizmden vazgeçmiş, anti-klerikal tavrını terk etmiştir. Önce 20 yıl kadar klerikallerle koalisyon hükümetleri kurmuş, 1970'te ise tek başına iktidara gelmiştir. İsveç modeli kadar ünlü olmasa da bir Avusturya modelinden de söz edilir; uygulanan siyasetler de az çok birbirine benzemektedir.

NORVEÇ

Norveç İşçiler Partisi (DNA) 1887'de İngiliz İşçi Partisi tipinde bir parti olarak sendikalar tarafından kurulmuş, balıkçılar ve küçük köylüler arasında yaşayan radikal ve eşitlikçi geleneği masnetmiş, yüzyılın başında iyice radikalleşerek sosyalist bir parti haline gelmiştir. 1919'da III. Enternasyonal'a

katılan tek önemli işçi partisi olur, ama Bolşevikleşmeyi reddederek 1923'te bu örgütten ayrılmasına karşın yine de Avrupa'daki en radikal sosyalist parti olarak kalmaya devam eder. 1927'de seçimlerden en büyük parti olarak çıkar, 1935'te iktidara gelir, iktidara gelmesiyle birlikte Marksizmden kopar, iktidar yıllarında Keynes'ci bir politika uygular, faşizmin yükselişini durdurur. Savaşın ertesinde tipik bir sosyal-demokrat parti haline gelir. 1961'de partiden ilk sosyalist kopma gerçekleşir, 1965'te iktidarı yitirir, 1971'de iktidara yeniden gelir. Ancak AET'ye katılma sorunu partiyi yeniden böler, yeni bir sosyalist kanat AET'ye katılmaya karşı çıkarak partiden ayrılır. Norveç'te iki alt-kültür vardır: merkez ve kenar. Bu iki alt-kültür arasında kök salabilmiş tek parti DNA'dır. Kentsel ve sanayileşmiş merkezde işçilerin temsilcisi DNA burjuva partisi Hoyre ile çatışır. Kenarda ise balıkçıların, kır işçilerinin ve küçük köylülerin temsilcisi olan parti, iktisadi alanda büyük çiftçilerin temsilcisi olan Merkez Partisi ile, kültürel alanda ise kenar kültürünün (dil ve din alanlarında) savunucusu Halkçı Hristiyanlar'la mücadele eder. DNA geniş bir seçmen tabanına sahiptir: 1976'da işçilerin % 68'i, küçük memurların % 55'i, hizmetlilerin % 43'ü, balıkçılar ve küçük çiftçilerin % 39'u, bağımsız çalışanların % 37'si, yüksek memurların % 25'i, buna karşılık çiftçilerin % 10'u, patronların % 9'u DNA'ya oy vermiştir. Görüldüğü gibi DNA'nın seçmen tabanı büyük ölçüde işçilerden, küçük memurlardan, balıkçılar ve küçük çiftçilerden oluşmaktadır.

İSPANYA VE FRANSA

İspanyol Sosyalist İşçi Partisi 1879'da kurulmuş, iç savaşa kadar geçen sürede bir türlü güçlenememiş, daha çok bir aydınlar partisi olarak kalmıştır. Franco döneminde

PSOE silinmiş, gizlilik koşullarında yeniden örgütlenmiştir. Ama demokrasiye geçişle birlikte PSOE güçlü bir atılım yapmış, 1982'de yüksek bir oy oranı elde ederek tek başına iktidara gelmiştir. Ülkenin ikinci büyük sendikal kuruluşu UGT'nin desteğine sahiptir, yani diğer güçlü sosyal-demokrat partiler gibi güçlü bir sendikal bağı vardır. PSOE adı itibarıyla sosyalist tipte bir sosyal-demokrat partidir, ancak iktidarda son derece ılımlı bir siyaset izlemektedir, yani siyaseti klasik sosyal-demokrat partilerden pek farklı değildir. Ancak İspanya'nın diğer Batı Avrupa ülkelerine göre daha geri bir ülke olması, gelecekte daha farklı senaryoların söz konusu olmasını olanaklı kılmaktadır.

Fransız Sosyalist Partisi'nin durumu daha karmaşıktır. 1981'de oyların % 37,5'ünü alan ve halen tek başına iktidarda bulunan bu parti yukarıda sayılan partiler gibi güçlü sosyal-demokrat partiler arasında sayılabilir. Ancak iyice zayıflamış olmasına karşın, bu ülkede hâlâ görece güçlü bir komünist partisi vardır. Bu da sosyalist partinin gücünde düşük ihtimallile olsa belli bir aşınmanın söz konusu olabileceğini göstermektedir.

Bazı ülkelerde sosyal-demokrat partiler tek başına iktidara gelebilecek ya da iktidara aday olabilecek kadar güçlü değildirler. Bu ülkelerde söz konusu partiler işçi kesiminin büyük çoğunluğunun siyasal iradesini ifade etmede başarısız kalmışlardır. Bunun nedenleri çeşitlidir: sosyal-demokrat hareket içindeki bölünmeler (özellikle sosyalist kanatla dar anlamda sosyal-demokrat kanat arasındaki bölünmeler), güçlü bir komünist partinin varlığı, Hristiyan demokrat partinin mümin işçi kesimleri üzerindeki etkinliği, merkez-kenar bölünmesinin etkisi veya bütün bu etmenlerin ya da bunların birkaçının birleşmesi.

SÖSYAL DEMOKRASİDE İÇ ÇATIŞMALAR

Sosyalist-sosyal demokrat çatışması bazen sosyal-demokrat partiler içinde sol kanat ayrılımlarına, bazen de sosyalist partiler içinde sağ kanat kopmalarına neden olur. Bunun sonucu da ana partinin zayıflamasıdır. Bazı İskandinav ülkelerinde (Danimarka, Finlandiya, İzlanda) sosyal-demokrat partiler içinde sosyalist kopmalara rastlanır, ancak sosyal-demokrat ana parti sosyalist ayrılıkçılardan çok daha güçlüdür. Bunlar toplumsal taban açısından da diğer sosyal-demokrat partilere benzerler (işçi tabanı). Latin Avrupa'sında güçlü komünist partilerin varlığı sosyalist partilerin Kuzey Avrupa'ya göre daha zayıf kalmalarına, güçlü bir sendikal temele dayanamamalarına yol açmıştır. Bu ülkelerdeki sosyalist partiler kuramsal olarak sosyalist olmalarına karşın, pratikte reformcudurlar (Fransız Sosyalist Partisinin iktidar deneyimi bunun iyi bir örneğidir). Bu partilerin görece zayıflığının bir başka nedeni de kuramsal düzeyde sertleşmelerinin ve komünistlerle yakınlaşmalarının sağ kopmalara yol açmasıdır (İtalya). Sosyalist Enternasyonal'in sosyalist grubu Fransız, İtalyan, Yunan, Portekiz Sosyalist Partilerinden oluşmaktadır; bütün bu ülkeler güçlü bir komünist partisinin bulunduğu ülkelerdir. Bu partiler işçi ve sosyal-demokrat partilere göre daha az yığınsal, daha zayıf işçi tabanlıdır. Örneğin 1978'de Fransız Sosyalist Partisi hemen hemen tüm toplumsal kesimlerden benzer oranlarda oy almıştı: Bu seçimlerde işçilerin % 27,4'ü, çiftçilerin % 25,2'si, kadroların ve patronların % 21,6'sı, memurların % 30'u Sosyalist Parti'ye oy vermişti. Görüldüğü gibi Fransız Sosyalist Partisi'nde işçi tabanının egemenliği söz konusu değildir. 2'si dar anlamda sosyal-demokrat, 2'si sosyalist 4 partinin üyelerinin toplumsal kökenleri karşılaştırıldığında da benzer bir so-

nuç elde edilir. İşçi üyelerin oranı SPD'de (Batı Almanya) % 38,5, SPÖ'de (Avusturya) % 51,7, Fransız Sosyalist Partisi'nde % 31,4, İtalyan Sosyalist Partisi'nde % 35,2'dir. Fransız Sosyalist Partisi'nde memur, kadro ve öğretmen üyelerin oranı çok yüksektir: % 48,4. Bu oran SPD'de % 23,7, SPÖ'de % 13,8'dir.

Gerek merkez-kenar, gerek kilise-devlet bölünmelerinin etkisi de sosyal-demokrat partilerin gelişmesini frenlemiştir. Kilise-devlet bölünmesinin etkisi en belirgin biçimde Benelux ülkelerinde görülür (Belçika, Hollanda). Avrupa'nın en dindar bölgesi olan Belçika'nın Flaman bölgesinde Sosyalist Parti güçlenememiştir; yüksek sendikalaşma oranına karşın bu bölgede işçiler daha çok Sosyal Hristiyanlar'a oy vermektedirler. Belçika'nın gerek Flaman, gerek Vallon bölgelerinde sosyalistler ancak anti-klerikal işçi kesimlerinin desteğini kazanabilmişlerdir. Flaman Sosyalist Partisi sosyal-demokrat (dar anlamda) modele yakın daha ılımlı bir partidir. Vallon Sosyalist Partisi ise Fransız modelini benimsemiştir. Hollanda'da da Hristiyan Demokratların etkin varlığı İngiliz tipine yakın Hollanda İşçi Partisi'nin gelişmesini engellemiştir.

Merkez-kenar bölünmesinin etkisi ise özellikle yeni kurulan ülkelerde (ABD ve Kanada) ve görece geri ülkelerde (İrlanda) belirgindir. ABD'de ilk zamanlar işçi muhalefeti küçük çiftçilerin muhalefetiyle birleşmiş, 1929 dünya buhranı döneminde özellikle kuzeybatıda etkili olan popülist bir partiye yaşam vermiştir: Çiftçi ve Emek Partisi. Ama bu muhalefet zamanla Demokrat Parti tarafından emilmiştir. Kanada'da da işçi ve küçük çiftçi muhalefetleri aynı potada erimiş, Batı Kanada'da güçlü olan NDP'ye (Yeni Demokrat Parti) yaşam vermiştir. NDP batıda güçlü, doğuda namevcut küçük bir sosyal-demokrat parti olarak kalmıştır (oyların % 15 kadarı). İrlanda'da da ulusal

sorunun kazandığı önem, İşçi Partisi'nin ülkenin en küçük partilerinden biri olarak kalmasına yol açmış, kenarın partisi Fianna Fail işçi muhalefetini kendine çekebilmiştir.

Yunanistan'ın durumu daha özeldir. PASOK güçlü bir partidir; çalışan kesimlerden geniş çapta oy almaktadır; Sosyalist Enternasyonal'a üyedir. Ancak Batı'nın sosyal-demokrat partilerinden belirgin farklılıkları vardır. Bu durum Yunanistan'ın görece az gelişmiş bir ülke olmasından, uluslararası düzeydeki çatışmaların PASOK'u üstten belirlemesinden kaynaklanmaktadır. PASOK'un özgüllükleri şu noktalarda toplanır: Üçüncü Dünyacı bir gelişme stratejisinin benimsenmesi, milliyetçi aydınların ağırlıklı rolü, partinin karizmatik bir lider (Papandreu) çevresinde örgütlenmesi, güçlü bir köylü seçmen tabanına sahip olması. Bu özellikleriyle PASOK Latin Amerika'nın popülist partilerine daha çok benzemektedir.

Sonuç olarak, sosyal-demokrat partilerin işçi hareketinden kaynaklandığı, hâlâ önemli ölçüde işçi tabanına dayandığı, reformcu ve iktidara geldiğinde yeniden-bölüş-türücü bir politika izlediği gibi bazı genel

önergeler yapılabilir. Öte yandan II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu partilerin toplumsal tabanının genel gelişmeye bağlı olarak genişlediği, özellikle son yıllarda bazı partilerin daha «devrimci» bir söylem kullanmaya başladıkları da söylenebilir. Bu partilerin bir başka özelliği de büyük ölçüde Batı Avrupa toplumsal-kültürel alanıyla sınırlı olmalarıdır. Gerçi başka ülkelerde, özellikle Latin Amerika'da sosyal-demokrat partilere rastlanmaktadır, ama bu partiler ya zayıf kalmakta, ya da popülist parti özellikleri daha ağır basmaktadır. Bu durum bu ülkelerin uluslararası konumundan ve toplumsal yapısından, siyasal-tarihsel biçimlenişinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de de sosyal-demokrat partilerin gelişmesinin önünde aynı engeller mevcuttur.

14 Şubat 1985

Kaynakça: Bu yazıdaki veriler ve bazı değerlendirmeler Daniel-Louis Seiler (*Partis et familles politiques*, Paris 1980) ve Roger-Gérard Schwartzenberg (*Sociologie politique*, Paris 1974)'den alınmıştır.

Sosyal Demokrat Hükümetler ve İstikrar Paketleri: Türkiye ve Portekiz Deneyimleri Üstüne Karşılaştırmalı Notlar

Ayşe Öncü

Dr. Ayşe Öncü, Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesinde sosyoloji doçentidir.

Bu yazıda, esas olarak, 1970'lerin ikinci yarısında «istikrar tedbirleri paketi» uygulamak zorunda kalan biri sosyal demokrat, diğeri sosyalist iki hükümetin —Türkiye'de Ecevit Hükümeti; Portekiz'de Soares Hükümeti— deneyimlerini karşılaştırarak bazı sonuçlara varmaya çalışacağım.

Genelde «istikrar paketleri», seçimle işbaşına gelen hiçbir hükümetin —hangi ülke ve hangi siyasi eğilimli parti söz konusu olursa olsun— siyasi sonuçlarına katlanmak istemeyeceği ve uygulamaktan kaçınacağı bir kararlar demetinden oluşur. Çünkü söz konusu kararlar, kısa dönemde, toplumun çok geniş bir kesimini olumsuz yönde etkiler ve önemli kayıplara yol açar. Bunu görebilmek için artık klasikleşmiş olan istikrar paketlerinin tipik unsurlarına, çeşitli kesimler için kısa dönemdeki sonuçları açısından bir göz atmak yeterlidir.

(i) Devalüasyon: Klasik istikrar paketlerinde dış ödemeler dengesindeki açığı kapatmak için başvuru ilk önlemlerden biri döviz kuru ayarlamasıdır. Amaç, mal ve hizmet ihracatının özendirilmesi, ithalatın caydırılmasıdır. Devalüasyondan kısa dönemde olumsuz etkilenen bir kesim, kısmen veya tamamen ithal girdi kullanan sanayicidir. İthal girdilerde fiyat artışları sonucu finansman zorluklarıyla karşılaşan işletmelerin birim maliyet artışlarını tüketiciye yansıtması ve bunu izleyen fiyat artışları, talebin düşmesine yol açarak üretimde ciddi gerilemelere sebep olmaktadır. Böylece iç piyasada devalüasyonu hemen takip eden fiyat artışları ve talep durgunluğu, özellikle dayanıklı tüketim malları üreticilerini zor duruma sokmaktadır. Daha genelde ise, devalüasyondan doğan fiyat artışları tüm sabit gelirli kesimler için reel gelir kayıplarına yol açmaktadır.

(ii) Faizler yükseltilerek kredilerin sınırlandırılması: İstikrar programlarında devalüasyona paralel olarak uygulanan, banka faiz oranlarının yükseltilmesi, kamu kredilerinin

sınırlandırılması gibi iç talebi daraltmaya yönelik önlemler, tipik ve ikinci önemli unsur olmaktadır. Bu yollarla iç tasarrufların özendirilmesi ve kredi talebinin kırılması amaçlanmaktadır. Genelde iç piyasadaki (devalüasyonun yarattığı) durgunluğu pekiştiren ve kısa dönemde yatırımların durmasına yol açan bu önlemler, istihdamı olumsuz etkilediğinden, özellikle genç ve istihdam piyasasına yeni giren kuşakta yoğun işsizliğe yol açmaktadır. Ayrıca faiz hadlerini yükselten (veya serbest bırakan) kredi politikaları, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri finansman sıkıntısına düşürerek iflaslara yol açmaktadır.

(iii) **Kamu harcamalarının kısıtlanması:** Kamu harcamalarının azaltılarak bütçe denliğinin sağlanması, özellikle kamu sektörünün ağırlıklı olduğu ülkelerde, stabilizasyon paketlerinin çok önemli bir diğer unsurudur. Bunun için de vergilerin artırılması veya yeni vergilerle bütçe gelirlerinin yükseltilmesi ve buna paralel olarak devletin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının serbest bırakılması (sübvansiyonların kaldırılması); devlet destek alımlarının asgariye indirilmesi; devletin doğrudan yaptığı her türlü sosyal ve ekonomik nitelikli cari masrafların (yatırımların yanı sıra) kısılması öngörülmektedir. Böylece bütçe finansman açıkları kapatılarak, emisyon hacminin dondurulması ve enflasyonun düşürülmesi amaçlanmaktadır.

Kamu harcamalarının kısılmasında en büyük payı sosyal nitelikli harcamalar (sağlık, sosyal güvenlik, temel tüketim mallarına yapılan sübvansiyonların kısılması gibi) oluşturdugu sürece, bu önlemler, alt gelir gruplarının yaşama koşullarını giderek zorlaştıracak niteliktedir. Petrol ürünlerinin düşük fiyatlandırılması gibi bazı sübvansiyonların kaldırılmasından üst ve orta gelir grupları da etkilenecektir. Vergilerin yükseltilmesinde ise ağırlık (yatırımları teşvik amacıyla) dolaysız vergilerden dolayı vergilere kaydı-

rıldığı sürece gene büyük ölçüde alt gelir grupları etkilenecektir. Kamunun düşük verimli, düşük ücretli istihdam yaratma olanakları ortadan kalkacaktır. Nihayet kamu yatırımlarının durması, kamu ihalelerine yönelik olarak çalışan işletmeleri zor duruma sokacaktır.

(iv) **Ücretlerin kontrol altına alınması:** Ücret artışlarının, işverenler tarafından fiyatlara yansıtılarak enflasyonu körüklemesinin engellenmesi, yukarıda sıralanan unsurları tamamlayıcı bir önlemdir. Bu amaçla, fiyatların değil, ücretlerin kontrol altına alınması öngörülmektedir ki, bu da ücret artışlarının genel fiyat artışlarının altında tutulması demektir. Ücret ayarlamalarında uygulanan, kamu kesimi çalışanlarının ücretlerinin «endekslenme»si; sendikalar, işveren kuruluşları ve kamu kesimi arasında uygulanan «toplumsal anlaşmalar» türünden yöntemler aslında gerçek ücretlerin korunmasını amaçlamaktadır. Ancak bu tür yöntemlerde genellikle hükümetin öngördüğü enflasyon oranları veri alınarak hesaplama yapıldığı ve bu oran da daima gerçekleşen enflasyon oranının gerisinde kaldığı için sonuçta gerçek ücretlerin gerilemesi kaçınılmaz olmaktadır.

Yukarıda sıralanan unsurların birbirini tamamlayıcı ve pekiştirici etkisi, ekonominin daralması doğrultusundadır. Aslında istikrar paketlerinin hedefi de budur; çünkü iç talep kısılarak ihracatın özendirilmesi yoluyla ödemeler dengesinin ferahlatılması, istikrar programlarının bilinen amacıdır. Çeşitli ülkelerde uygulanan programlar arasındaki fark, uygulanan iktisadi politikalar ve hedefler bakımından değil, uygulamanın «ölçü»sünde (şiddetinde) görülmektedir. Değişen, uygulamanın «şok tedavisi» ya da «tedrici» olarak yürütülmesidir.

Kısa dönemde ekonominin bütünüyle daralması sonucunu verecek olan bir dizi kararın uygulanmasının, seçim hükümetlerinin (hangi siyasi eğilimi temsil ederse etsin) oy

desteğinin bir bölümünü kaybetmesiyle sonuçlanması kaçınılmazdır. Gelir dağılımındaki mevcut eşitsizliklerin giderek keskinleşmesi ve ücretliler kesiminde gerçek gelir kayıpları, geniş halk yığınlarının siyasi desteğini çekmesi anlamına gelecektir. Ve her seçim hükümetinin, bu geniş kitlelerin oylarının en azından bir bölümüne ihtiyacı vardır. Ayrıca ekonomide daralma, üretiminin düşmesi vb. sonuçlar, program uygulaması öncesindeki enflasyonist büyümeden pay alan çeşitli kesimlerde görece kayıplara yol açacaktır. Böylece başlangıçta istikrar tedbirlerini kaçınılmaz gören ve destekleyen kesimlerin bir bölümü de, uygulamanın etkileri hissedilmeye başlayınca desteğini çekecektir. Bu durumda seçim hükümetlerinin başlıca stratejisi, uygulamayı hemen seçim ertesinde başlatarak bir sonraki genel seçimlere kadar ödemeler dengesinde ferahlama yaratmak ve yeni yatırım kaynakları bularak ekonomiyi durgunluktan çıkarabilmek, bir başka deyişle tedbirleri gevşetebilecek aşamaya gelebilmek olacaktır. Çünkü istikrar politikasının yaratacağı durgunluk ve işsizlik gibi oy kaybına yol açıcı nedenler, görece bir düzelme görüldüğü takdirde seçmenlerce unutulacak ve mazide kalacaktır.

Bu tür siyasi stratejilerin başarı şansı, bir yanda program öncesi ödemeler dengesi açıklarının boyutu, uluslararası konjonktür (dünya ekonomisinde daralma veya genişleme dönemine rastlaması), ülke ekonomisinin yapısal özellikleri (sanayileşmiş merkez ülke veya yarı sanayileşmiş çevre ülke olması) gibi iktisadi koşullara bağlıdır. Bu koşullar, normal bir seçim dönemi içinde (mesela dört yıl) ne ölçüde bir ferahlama yaratılabileceğini tayin edecektir. Diğer yanda ise, söz konusu stratejinin uygulanabilirliği, ülkenin iç siyasi dokusuna bağlı olacaktır. Eğer siyasi dalgalanmalar ve yetersiz çoğunluk dolayısıyla kısa dönemli hükümetler veya koalisyon hükümetleri söz konusu ise, o za-

man, gerek kısa, gerekse uzun dönemde beklenen olumlu ve olumsuz gelişmeler karşısında «optimum» bir zamanlama yapma olanağı ortadan kalkacak, çünkü hükümetlerin önlerinde gördükleri iktidar dönemi çok kısa olacaktır.

Yarı sanayileşmiş, uluslararası işbölümü çerçevesinde «azgelişmiş» ülkelerde yukarıda sıralanan koşulların bileşimi, seçim hükümetlerinin uzun dönemli stratejiler benimsemesini zorlaştıran niteliktedir. Günümüzün uluslararası ekonomik ilişkiler doku- su içinde, ödemeler dengesi açıkları, yarı sanayileşmiş ülke ekonomilerinin kronik bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşını izleyen otuz yıllık zaman kesitine bir bütün olarak bakıldığında, çoğu yarı sanayileşmiş ülkenin benzer bir çizgi izlediği görülmektedir. Enflasyonist büyüme dönemlerini izleyen krizler, krizlerin atlatılabilmesi için uygulanan stabilizasyon paketleri, her seferinde ekonominin daha yüksek bir enflasyon platformuna oturması ve bu platform yükselirken yeniden gündeme gelen devalüasyon ve iç talebi kısıtlayıcı politikaların her seferinde daha şiddetli durgunluklara ve gerilemelere yol açması; sonuçta iniş ve çıkışları gitgide keskinleşen bir grafik oluşturmaktadır. Dış borçlar yükünün ağırlaştığı ve ödemeler dengesindeki açıkların genişlediği bir tarihsel çizgi üstünde uygulanan istikrar paketlerinin getirdiği iyileşme de çok sınırlı kalmakta, çoğu kez dış ödemelerde görülen rahatlama, dış ticaret açıklarının kapatılmasından çok, borç ödemelerinin ertelenmesi ve yeni alınan borçlardan doğmaktadır. Bu durumda, normal bir seçim dönemi içinde kısa süreli bir soluk almanın ötesinde ekonominin uzun dönemde işlerliğini sağlayacak iktisadi politikaların uygulamaya konması zorlaşmaktadır. Siyasi partilerin gördükleri uzun dönemli iktisadi politikalar ne denli farklı olursa olsun, (ister ihracatın artırılması için çokuluslu sermayeye yatırım

olanaklarını cazip kılan «dışa açık» stratejileri, isterse ithalatın sınırlandırılması anlamına gelen «içedönük» stratejileri benimsemiş partiler) bu görüşler doğrultusunda «yeniden yapılanma»yı gerçekleştirmeleri mümkün olamamaktadır. Kaldı ki, çoğu kez ödemeler dengesi krizlerine rastlayan dönemlerde, önünde «normal» bir seçim dönemi görebilen çoğunluk hükümetlerinin kurulabilmesi de zordur. Çünkü azgelişmiş ülkelerde gözlemlenen zikzaklı iktisadi grafiğe koşut giden siyasi gelişmeler, büyüme dönemlerinde toplumun çeşitli kesimlerini bir araya getiren geniş tabanlı siyasi ittifakların kriz dönemlerinde çözüldüğünü göstermektedir. Enflasyonist büyüme devam ettiği sürece seçim hükümetleri özellikle kamu harcamalarında artışlar yoluyla oy tabanlarını genişletebilmekte, toplumun farklı kesimleri bu büyümeden pay alabildiği için, gelir dağılımındaki eşitsizlikler keskinleştiği halde çoğunluğa dayalı «popülist» hükümetler kurulabilmektedir. Diğer yandan ödemeler dengesi açıklarının büyüdüğü, devalüasyon ve iç talebi kısıtlayıcı politikaların yeniden gündeme geldiği zamanlarda, daralan ekonomide bölüşüm sorunu ön plana çıkmakta, değişik kesimler arasındaki çıkar uyumsuzlukları billurlaşmakta ve çok daha kısa süreli, oy çokluğundan yoksun hükümetler ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda çizilmeğe çalışılan genel portre, bu yazıda esas üstünde durmak istediğim Türkiye ve Portekiz'de sosyal demokrat hükümetlerin deneyimlerine ilişkin karşılaştırmamızın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu örneklerde 1970'lerin ikinci yarısında, yarı sanayileşmiş olarak nitelendirilebilecek iki ülkede, dış ödemeler dengesi açıklarının devalüasyon ve iç talebi kısıtlayıcı politikaları gündeme getirdiği bir sırada, hiçbir partinin kesin çoğunluk elde edemediği seçimler sonucunda kurulan azınlık hükümetleri söz konusudur. Ve tabii asıl önemli, her iki örnekte de sosyal demokrat par-

tilerin kurduğu azınlık hükümetlerinin IMF ile pazarlık masasına oturmuş olmalarıdır. Bu iki örneğin kısa birer tarihçesini verdikten sonra, sosyal demokrat partilerin özel konumuna ilişkin bazı gözlemleri tartışmaya çalışacağım.

PORTEKİZ'DE BİRİNCİ SOARES HÜKÜMETİ: 1976-1979

Portekiz'de Mario Soares başkanlığında kurulan ilk Sosyalist hükümet, 1976 yazında, Salazar / Caetano diktatörlüğünün son bulmasından iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Azınlık hükümeti olarak işbaşına gelen sosyalistlerin devraldığı siyasi ve iktisadi mirası özetleyebilmek için, Salazar diktatörlüğünün devrilmesinden sonraki iki yılı kısaca gözden geçirmek yararlı olacak.

Salazar dönemi son bulduğu zaman, Portekiz'in ödemeler dengesi gibi bir sorunu olmadığını; ancak ülkenin Batı Avrupa memleketleri arasında en geri kalmış ülke olarak nitelendirilebileceğini görüyoruz. Diktatörlüğün son yılı olan 1973'te Portekiz'de kişi başına düşen gelir, 1.350 \$, yani tüm OECD ülkeleri arasında en düşük olanlardan birisi idi (aynı yıl, OECD ülkeleri ortalaması 4.500 \$ idi). Gelir dağılımı ise, bölgesel, sektörel ve sınıfsal olarak büyük eşitsizlikler gösteriyordu. Nüfusun % 28'i tarımda istihdam ediliyor; eğitim düzeyi ve bebek ölümü oranları, diğer Batı Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında gene Portekiz'in Batı Avrupa'nın en geri kalmış ülkesi olduğunu gösteriyordu. Görünürde bir işsizlik sorunu olmamasına karşın, toplam 3 milyonluk işgücünün 700.000 kadarı Batı Avrupa ülkelerinde yabancı işçi olarak çalışmaktaydı. Yabancı işçilerin aileleri de hesaba katıldığında, yaklaşık 9 milyon nüfusu olan bu ülkenin 1,5 milyon vatandaşı yurt dışında

bulunuyordu. Ödemeler dengesindeki açıklar işçi dövizleri, sömürgelerde pazar hâkimiyeti ve ucuz hammadde ithal imkânları ile kapatılıyordu. Salazar / Caetano rejimi 1973'te son bulduğunda, ülkenin yaklaşık 3 milyar dolar rezervi vardı; bunun yarısı altındı.

Nisan 1974'te Caetano rejimini deviren askeri hareket (MFA) esas itibariyle politik bir devrimdi. Amaç, diktatörlüğe son vermek, demokrasiye doğru açılımı sağlamak ve her şeyden önce, Afrika'daki sömürge savaşına son vermektir. İlk aşamada ekonomik gelişme ve gelir dağılımında eşitliğin sağlanması gibi oldukça muğlak hedefler ötesinde açık seçik ortaya konmuş bir plan ya da program yoktu. Esasen MFA, ortak bir iktisadi platform oluşturulmasına olanak vermeyecek kadar değişik kesimleri bünyesinde toplamıştı. Bu durum, Eylül 1974'te Spínola'nın işbaşından uzaklaştırılması ve Komünist Partinin daha aktif bir rol oynamaya başlaması ile değişti ve devrim hareketi giderek Portekiz'de sosyalizmin kurulması ile özdeşleşti.

1974 Nisan'ında gerçekleşen devrim hareketi ile 1976 Haziran'ında Soares'ın azınlık hükümeti olarak işbaşına gelmesi arasındaki uygulamalar, kısa dönemde geniş halk kitlelerinin yaşam koşullarını yükseltmeye, gelir dağılımında eşitliği sağlamaya yönelik idi. Bu amaçla nominal ücretlerde ciddi artışlar sağlandı; 1974 öncesindeki ortalama % 10 ücret artışlarına karşın, 1974'te % 35, 1975'te % 25 dolaylarında sıçramalar oldu ve her ne kadar enflasyon hızı arttıysa da, gerçek ücretler de yükseldi. Ayrıca fiyat kontrolleri uygulanmaya başladı; devletin ürettiği mal ve hizmetlerde sübvansiyonlar getirildi; tarım ve sanayide asgari ücretler saptandı ve üst düzeylerdeki ücretler donduruldu. Ancak bu uygulamalar kamu harcamalarında ciddi artışlara yol açarken, kamu gelirlerindeki yükselmenin yavaşlığı nedeniyle 1974'ten itibaren başlayan bütçe açıkları, giderek büyümeye başladı.

Uzun dönemde, ekonomiyi sosyalist bir çizgiye oturtmak için getirilen uygulamalar ise, geniş çaplı bir toprak reformu ile bankacılık ve bazı sanayi sektörlerinin devletleştirilmesini içeriyordu. Bu uygulamaların kısa dönemde önemli bazı sarsıntılara yol açması kaçınılmazdı. Nitekim tarımda üretim düştü. Diğer yandan devletleştirmeler, özel sektör yatırımlarının durmasına ve sermayenin yurt dışına kaçmasına neden oldu. Tüm bu gelişmelere paralel olarak, sömürge savaşının son bulması ile birlikte askerlerin, ama asıl önemlisi yaklaşık 400.000 kadar Portekiz vatandaşının ülkeye geri dönmesi ve aynı dönemde Batı Avrupa ülkelerinin iktisadi durgunluk nedeniyle kapılarını yabancı işçilere kapatması sonucunda, işsizlik önemli boyutlara ulaştı. Soares hükümeti, bu sorunların «kriz» boyutlarına ulaştığı bir iktisadi mirası devralıyordu.

1976 yılı, Portekiz devriminde bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Yeni anayasanın kabulünden iki ay sonra nisan ayında gerçekleştirilen genel seçimler ve hazıranda yapılan Cumhurbaşkanı seçimleri sonunda, Mario Soares başkanlığındaki Sosyalist Parti, meclisteki 263 sandalyeden 107'sini alarak azınlık hükümeti kurdu.

I. Devre: 1976-1977

Soares işbaşına geldiği zaman, devrim hareketini izleyen ilk iki yılın getirdiği baş döndürücü sarhoşluk son bulmuş, ekonomide alarm zilleri çalmaya başlamıştı. Salazar / Caetano döneminden devralınan altın rezervleri tükenmiş; kamu bütçe açıklarının finansmanı giderek zorlaşmış, enflasyon hızla artmaya devam ederken, ödemeler dengesi açıkları GSMH'nin % 10'una yaklaşmıştı. Bu durumda Soares hükümetinin temel stratejisi, bazı istikrar önlemleri uygulayarak kısa bir soluk almak ve bu arada OECD ülkele-

rinden kredi almaya çalışmak oldu. Kamu harcamalarının dizginlenmesi ve ücret artışlarının % 15 ile sınırlandırılmasını (enflasyon hızının en az % 30 olması beklenirken) içeren bir dizi istikrar tedbirinin hemen ertesinde Soares OECD'ye tam üyelik için başvurmak ve kredi almak için 1977 başlarında bir Avrupa gezisine çıktı. ABD'nin de devreye girdiği kredi operasyonu sonucunda, çeşitli OECD ülkelerinin katkısıyla oluşturulan 1,5 milyar dolarlık bir kredi fonu, IMF denetiminde uygulanacak bir istikrar programı koşuluna bağlandı. Böylece Soares, IMF'nin **stand-by** anlaşması ile desteklenen bir istikrar programını uygulamaya koymak kararını aldı.

Şubat 1977 tedbirleri olarak anılan söz konusu program çerçevesinde Soares % 15'lik bir devalüasyona gitti (IMF önerisi % 20-25 dolaylarında idi); ücret artışlarında % 15 tavan uygulamasını bir yıl daha uzattı; faiz hadlerini yükseltti ve nihayet kamu harcamalarını budamaya söz verdi. Fakat esas önemlisi, yabancı sermayeye ait olup devletleştirilen mülk bedellerinin 30 gün içinde ödeneceği ve 1975'te devletleştirilen 400 şirketin sahiplerine geri verileceği ilan edildi. Diğer yandan, ücretlilerin sosyal güvenlik ve işsizlik ödemeleri genişletildi. Neticede hem sol, hem sağ kesime tavizler içeren ve «milli ekonomiyi kurtarmak ve demokrasiyi korumak» operasyonu olarak nitelendirilen bu «yumuşak» paket IMF'den koşullu olarak verilen ilk kredi diliminin (50 milyon dolar) alınmasını sağladı.

Gerçi Soares'ın imzaladığı IMF **stand-by** anlaşması meclisin hem sağ, hem sol kanadına tavizler içeriyordu. Ancak sonuç, iki tarafı da memnun etmekten uzak kaldı. İşçi ve tüketici gruplarından gelen tepkiler yoğunlaşınca, Sosyal Demokrat meclis üyeleri, istikrar önlemlerinin mecliste tartışılmasını talep etti; Komünist Parti, önlemleri, ekonomik bunalımın faturasının işçilere ödetilmesi

olarak nitelendirdi; Alvaro Cunhal, «dış borçlar, Portekiz ekonomisini boğan bir kıskaçtır», «durum borçlarla değil, halkın ortak çabası ile düzeltilebilir» şeklinde beyanatlar verdi. Diğer yandan, uygulanan istikrar önlemleri, umutla beklenen 1,5 milyar dolarlık kredi için kapı açmaya yetmedi ve Portekiz ekonomisi 1977 yılı sonunda, IMF kriterlerine göre 1976'ya kıyasla çok daha düşük bir performans gösterdi.

II. Devre: 1977-1978

Bu kez Soares, ekimde beklenen IMF heyetine hazırlık olarak, Ağustos 1977 önlemleri diye bilinen yeni bir dizi uygulamaya girişti. Escudo dalgalanmaya bırakılırken, benzin fiyatları yükseltildi ve 1974'ten beri uygulanan işçi çıkarma yasağı kaldırıldı. Ancak ekimde gelen IMF heyeti, çok daha «sert» bir istikrar uygulaması öngörüyordu. IMF'nin koşulları, 1977 yılı sonunda, 1,2 milyar dolar dolaylarında olması beklenen bütçe açığının üçte bir oranında budanarak 800 milyon dolara indirilmesi; bu amaçla GSMH büyüme hızının yüzde 6-7'den yüzde 4'e düşürülmesi ve «ciddi» bir devalüasyon yapılması doğrultusundaydı. Ayrıca, IMF on bir ülke tarafından garanti edilen kredi sepetinin 1,5 milyar dolardan 750 milyon dolara düştüğünü haber veriyordu. Bu durumda, IMF ile anlaşma imzalandığı takdirde alınabilecek toplam kredi miktarı (50 milyon IMF ikinci dilim kredisiz de hesaba katılırsa) 800 milyar doları geçmeyecek ve böylece değil yatırımların hızlandırılması, bütçe açıklarının bile kapatılması mümkün olmayacaktı. Böyle durumlarda az gelişmiş ülkelerin uyguladıkları klasik çözüm —özel bankalardan dış kaynaklı kredi bulma alternatifi— ise gene IMF ile anlaşma koşuluna bağlı idi.

Bu koşullar altında Soares, kamu harcamalarında önemli kesintiler ve vergilerin

yükseltilmesini içeren yeni bir bütçe teklifinin hazırlıklarına girişti. Aynı zamanda da iki yönlü bir propaganda kampanyası başlatarak bir yanda mevcut meclis aritmetiği içinde kemer sıkma politikasına destek ararken, diğer yandan Avrupa ülkeleri arasında taraftar bularak IMF koşullarını yumuşatmaya çalıştı. Mecliste temsil edilen partiler arasında uygulanacak iktisadi politikanın ana hatları üstünde bir anlaşma sağlanması için girişimlerde bulundu; sendikalarla bir «toplumsal anlaşma» yapılması için zemin aradı. IMF'den tavizler elde edebilmek içinse, uluslararası platformda ve basında, bu denli sert bir uygulamanın ülkenin iç siyasi dokusunda yaratacağı sarsıntılar sonucunda, Portekiz'de komünist bir iktidarın kaçınılmaz olacağına dair bir propaganda kampanyası başlattı.

Sonuçta, Portekiz IMF'den bazı tavizler elde etti, ama bu arada Soares hükümeti bütçe oylamasında güvenoyu alamayarak düştü. Her üç muhalefet partisi de (Sosyal Demokratlar, Merkez Demokratlar ve Komünistler) bütçeye red oyu verdi. Kurulan yeni koalisyon hükümetinde Soares'ın Sosyalist Partisi, tutucu Merkez-Demokratlar ile iktidarı paylaşmak durumunda kaldı. Ve IMF 12 Haziran 1978'de Portekiz hükümetinin niyet mektubunu onayladı. IMF'nin verdiği başlıca taviz, bütçede 800 milyon dolar yerine 1 milyar dolarlık bir açığı kabul etmek oldu.

III. Devre: 1978-1979

IMF ile niyet mektubu imzalandıktan kısa bir süre sonra, Sosyalist-Merkez Demokrat koalisyonu çözüldü. Merkez Demokratlar, Soares'ın kamulaştırılan arazi ve işletmelerin geri verilmesi veya bedellerinin ödenmesi konusunda ayak sürüdüğü iddiasıyla koalisyondan çekildiler. Bu arada seçimler yaklaşmış olduğundan, bağımsız bir aday,

Nobre da Costa, başbakan seçildi. Ancak yeni bağımsız başbakanın meclise sunduğu istikrar bütçesi reddedildi. Bu kez ikinci bir bağımsız aday, hukuk profesörü Carlos Mota Pinto, hükümet kurarak IMF ile pazarlıkları sürdürdü.

1980 yılında yapılan seçimlerde, Soares'ın sosyalist partisi geniş çapta oy kaybetti; Merkez Demokratların oy tabanı genişledi.

TÜRKİYE'DE İKİNCİ ECEVİT HÜKÜMETİ: 1977-79

Portekiz ile karşılaştırıldığında, 1978-79 yıllarında Türkiye'de Ecevit başkanlığında kurulan sosyal demokrat hükümetin devraldığı siyasi ve iktisadi mirasın çok farklı olduğunu görüyoruz. Gerçi gerek Portekiz, gerekse Türkiye Avrupa'nın periferisinde, «geri kalmış» ülkeler olarak nitelendirilebilir; bu açıdan ortak konumlarından söz edilebilir. Ancak sayılara vurulduğunda, Türkiye'nin Güney Avrupa ülkeleri arasında kişi başına gelir bakımından sonuncu olduğu; nüfusunun Portekiz'in yaklaşık dört misli, işgücünün ise yarısından fazlasının tarım sektöründe olduğu görülmektedir.

Güney Avrupa Ülkelerinde Nüfus, Kişi Başına Gelir ve İstihdam (1976)

	Toplam		İşgücünün Sektörel Dağılımı (%)		
	Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Gelir (\$)	Tarım	Sanayi	Diğer
İtalya	56	3.040	15,5	43,5	41,0
İspanya	36	2.600	21,5	37,1	41,4
Yunanistan	9	2.400	34,3	29,0	36,7
Portekiz	9,7	1.630	27,1	36,3	36,6
Türkiye	41	1.000	55,8	17,2	27,0

KAYNAK: OECD, Türkiye Raporu, Kasım 1978.

Yukarıda verilen tabloya eklenmesi gereken en önemli husus, 1977 seçimleri ertesinde Ecevit başbakan olduğu zaman, Türkiye'nin dış borç yükünün çok büyük boyutlara ulaşmış olduğudur. 1977 yılı sonunda Türkiye'nin yaklaşık 13 milyar dolar borcunun 8,5 milyar doları kısa vadeli, yüksek faizli borçlardan oluşuyordu. Bu kısa vadeli borç yükü, uzun süredir çözümü ertelenmiş bir ödemeler dengesi açığının bedeli idi. 1975'ten itibaren, gerek petrol fiyatlarındaki artışlar, gerekse işçi dövizlerindeki düşüş, giderek büyüyen bir ödemeler dengesi açığına yol açmış, ancak 1975-77 yılları arasında Avrupa para piyasasında petrol dolarlarının bollaşması ve özel bankaların kolay (ama pahalı) kredi verme eğilimi sayesinde kısa vadeli borçlanmalar yoluyla kriz ertelenmişti. 1975'te Demirel başkanlığında kurulan Birinci Milliyetçi Cephe hükümetinin başlattığı DCM (dövizle çevrilebilir mevduat) uygulaması ile devletin kur garantisi altına alınan bu kısa vadeli borçlar, Merkez Bankası gerekli transferleri yapamaz hale gelene kadar devam etti.

1977 yılı başlarında ekonominin tıkanması ile birlikte, dış borçlar sorununun ulaştığı boyutlar, çözüm için (tüm iç ve dış, ekonomik ve siyasi şartlar ve dengelerden bağımsız olarak) IMF ile bir anlaşmaya gidilmesini kaçınılmaz hale getirmişti. Ancak 1977 yazında yapılacak genel seçimlerin sonucu belli oluncaya kadar, ne MC hükümeti mevcut koalisyonu oluşturan hassas dengeler içinde ciddi bir kemerleri sıkma politikasına yanaşmış, ne de IMF seçim öncesinde iktidarda kalıp kalmayacağı belli olmayan bir hükümetle işbirliğine yanaşmıştı. Bu durumda 1977 yazında gerçekleşen genel seçimlerden sonra, borçların ertelenmesi ve yeni krediler bulunabilmesi için IMF ile anlaşmaya gitmek, yeni kurulan Ecevit hükümetine düşüyordu.

Ecevit hükümeti için IMF ile yapılabile-

cek bir anlaşmanın pahasının çok ağır olacağı kuşkusuzdu. CHP seçim kampanyası, gelir bölüşümünü gündeme getiren «ortanın solu» platformuna dayalıydı. Ve 1977 seçimleri, «sosyal demokrat» bir kimlik kazanan partinin, bu tür partilerin geleneksel olarak tabanını oluşturan iki katmanın, kentsel orta gelir grupları ile ücretli-memur kesiminin desteğini kazanmayı başardığını gösteriyordu. 1977 seçimlerinde CHP 1957'den beri ilk kez % 40 oy barajını aşarak, «birinci parti» durumuna gelmişti. Ancak meclisteki 450 sandalyeden 213'ünü alan CHP, ilk aşamada iktidar değişimini sağlayacak desteği bulamadı ve ikinci MC hükümeti kuruldu. CHP'nin iktidara gelişi, Kasım 1977'de yapılan yerel seçimlerde oy tabanını daha da genişletmesini izleyen dönemde, 11 bağımsız milletvekilinin desteği ile gerçekleşti. Böylece Ecevit hükümeti, Türk toplumunun son 25 sene süresince yaşadığı hızlı büyüme ve sanayileşme sürecinin beraberinde getirdiği çelişkileri yüzeye çıkartan bir kriz döneminde, azınlık hükümeti olarak işbaşına geliyordu.

I. Devre: 1977-78

Türkiye'nin dış borçlarının konsolidasyonu ve ertelenmesi için IMF denetiminde bir istikrar programına gitmesi konusu, Ecevit hükümeti kurulduğu sırada gündemdeydi. Yeni kurulan hükümet içinde dış borçların ne tür bir çözüme bağlanacağına ilişkin ilk toplantılarda, «moratoryum ilanının» tartışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, ülkenin ekonomik iflasının ilanı, Türkiye'nin dış borçlar yükünü ferahlatmakla birlikte, her türlü taze kredi imkânının ortadan kalkması anlamına geliyordu. Bu durumda Ecevit hükümeti, dış kredi elde edebilme umuduyla, IMF ile anlaşma hazırlığı içine girdi ve dış ticaretteki tıkanıklığı giderebilmek ve belli bir ta-

sarrufa yönelebilmek için kısa dönemli bazı önlemlere başvurdu. Böylece hem kamuoyunda, hem IMF nezdinde Türkiye'nin kendi önlemlerini kendisi aldığı izlenimini yaratmaya çalıştı. Ancak bu doğrultuda 1 Mart 1978'de yapılan % 25 oranlı devalüasyon ve KİT zamları; kamu harcamalarını kısmak amacıyla personel artışlarına ve Merkez Bankası kredilerine getirilen sınırlamalar gibi önlemlerin, mart sonunda Vaşington'da IMF ile yapılan temaslarda çok yetersiz görüldüğü anlaşıldı. Sonuçta Ecevit hükümeti, iktidara geldiğinin dördüncü ayında, Nisan 1978'de IMF ile iki yıllık bir **stand-by** anlaşması imzalayabilmek için, 1977'de 3,4 milyar dolar olan ödemeler dengesi açığını 1978'de 1,8 milyar dolara düşürmeyi; % 50 dolaylarında seyreden enflasyonu bir yıl sonunda % 20'ye indirmeyi taahhüt etmek zorunda kaldı. Ancak bu hedefler doğrultusunda uygulanması planlanan istikrar önlemlerinin IMF yetkililerince daha başından çok «zayıf» görüldüğü; imzalanan niyet mektubunda Ecevit hükümetinin verdiği tahminlerin bir bölümünün «gerçekçi» bulunmadığı (sözelimi 2,55 milyar dolarlık bir ihracat beklentisinin fazla iyimser olduğu gibi) IMF değerlendirme raporlarında açıkça belirtiliyordu. Bu nedenle, niyet mektubunun imzalanması, IMF' ilk kredi diliminin sağlanmasına yardımcı oldu ama uluslararası düzeyde beklenen sonuca ulaşmadı ve her türlü yeni dış kredi olanakları IMF'nin kuşkulu tutumu karşısında askıda kaldı.

Ülke içinde ise Ecevit hükümetinin istikrar programı kısa sürede tüm kesimlerin eleştirilerine hedef olan, çok yönlü bir kapa-na dönüştü. Mart 1978'de yapılan devalüasyon ve KİT zamlarının tüketiciye yansımaları kaçınılmaz oldu; hükümet fiyat artışlarını dengeleyebilmek için memur ve işçi ücretlerine zam ve yüksek taban fiyat gibi uygulamalara gitmek zorunda kaldı; bu durum bir yandan devlet bütçesine yeni ve önem-

li yükler getirirken, diğer yandan hızlanan enflasyon karşısında beklenen sonucu vermedi. Sözelimi, 1978 yılında İstanbul'da toplu sözleşmelerle sağlanan ücret artışları % 42 dolaylarında iken, hayat pahalılığı % 54 artış gösterdi ve böylece işçi kesimi yaklaşık % 12 gerçek gelir kaybına uğradı. Sonuçta işçi ve memur kesiminin desteği erimeye başladı. Diğer yanda, ithalatta ciddi kısıntılar yapma zorunluluğu, 1978 yılında 1977'e kıyasla ithalat hacminde üçte bir yakın oranda bir düşüşe yol açtı; ithal girdi sıkıntısına düşen özel sektör, ufukta yeni kredi olanakları göremediği ölçüde, hükümete yoğun eleştiriler yöneltmeye başladı. Böylece Ecevit'in istikrar önlemleri, sanayiciyi tatmin edecek sonuçlar doğurmadığı gibi, hükümetin esas desteğini oluşturan işçi ve memur kesimine de bekleneni vermekten çok uzak kaldı.

Bu arada, daha başından kuşkulu olan IMF yetkililerinin, Ecevit hükümetinin istikrar önlemlerinin gidişatı hakkında iyimser olmadığı anlaşıldı. 1978 Temmuzunda yapılan değerlendirmede, Merkez Bankası kredi sınırlarının aşıldığı; taban fiyatların yüksek olduğu; petrol ve gübredeki sübvansiyonların devam ettiği, kamu bütçe açıklarının büyüdüğü; fiyatların yapılan devalüasyon sınırını geçtiği gibi eleştirilere hedef olan Ecevit hükümeti, ağustos ayında IMF'nin ikinci kredi dilimini aldı. Ancak, Dördüncü Beş Yıllık Planının yayınlanmasıyla ortaya çıkan sorunlar ertesinde, aralık ayında beklenen üçüncü dilim IMF kredisi askıya alındı ve böylece 1978'in iki yıllık «istikrar programı» birinci yılı uygulanmadan kesintiye uğramış oldu.

II. Devre: 1978-79

1978 yılı sonunda ödemeler dengesi açığının fiilen 1,5 milyar dolara düştüğü, böylece nisan ayında IMF ile imzalanan niyet mektubunda taahhüt edilenin de altında

kaldığı görülüyordu. Ancak bu düşüş, devalüasyon sonucunda ihracattaki artıştan çok (nitekim ihracat beklenen 2,5 milyar dolar yerine 2,3 milyar dolarda kaldı) ithalatta yapılan kısıtlamalardan kaynaklanmaktaydı. Petrol, gübre gibi temel maddelerin ithalatında 1977 düzeyi korunduğu için, söz konusu kısıtlama asıl demir-çelik, makine ve yedek parça gibi sanayi girdilerinin ithalatında büyük indirimler yoluyla gerçekleşmişti. Bu durumda, petrol fiyatlarındaki artışlar da göz önüne alınırsa, üretimde ciddi düşüşlerin olması kaçınılmazdı. Nitekim, 1977'de % 7 dolaylarında seyreden GSMH artışları, 1978'de % 4'e düştü. 1979 için yapılan tahminler ise çok daha karamsardı. GSMH'nin % 1'den fazla artması beklenmiyordu. Nüfusu yılda % 2,5 artan bir ülkede bunun anlamı, kişi başına gelirin bin doların da altına düşmesiydi.

AET ve OECD'ye yapılan kredi başvuruları sonuçsuz kalan Ecevit hükümeti, fiyatların arttığı ve üretimin düştüğü bu iktisadi ortamda, giderek siyasal yönden de yıpranıyor; gerek kendi partisi, gerekse hükümet içinde muhalefet yoğunlaşıyordu. Kredilerin gecikmesinin etkileri artık hükümet içinde de gözlenmeye başlamıştı. 6 bağımsız bakanın muhtıra vermesiyle hükümet içindeki ilişkiler su yüzüne çıkmıştı. Ecevit hükümeti, yaklaşık bir yıldır iktidarda olduğu halde, meclis grubu içinde temel iktisadi politikalar hakkında görüş birliği oluşturulamamış olduğu izlenimini vermekteydi. Genel görünüm, kesin tercihlerini açıklığa kavuşturamamış bir hükümetin, günü gününe politika oluşturduğu doğrultusundaydı. Aslında Ecevit hükümeti iki musibet arasında bocalıyordu. Ya IMF ile anlaşma yoluna giderek dış kredi kaynaklarına başvurabilir hale gelecek ve bunun bedeli olarak uygulayacağı istikrar programının «şiddet»i nedeniyle siyasi tabanını yitirecek; ya da IMF ile ipleri koparıp, ekonominin kendi yağıyla kavrulmasını yeğ-

leyecek ve kaçınılmaz olan üretim düşüşleri, yoğun işsizlik ve gelir kayıpları sonucunda oy desteğini tamamen kaybedecekti. Her iki alternatifin de kısa vadeli sonucu, CHP'nin kendisini iktidara getiren kitlelerin desteğini kaybetmesiydi. Daha uzun vadede bu alternatif stratejilerin sonuçları açısından bir değerlendirme yapma olanağı ise, bir azınlık hükümeti olarak CHP'nin önünde görüldüğü zamanın kısalığı nedeniyle, pek yoktu.

Sonuçta Ecevit hükümeti, ertelenecek borçlar dışında, 16 OECD ülkesinden yaklaşık 961 milyon dolar kredi sözüne bağlı olarak yeniden IMF ile görüşme masasına oturdu. IMF ile yapılacak yeni bir anlaşma şartına bağlı olarak, Dünya Bankasından 150 milyon dolar program kredisi ve 300 milyon dolara yaklaşan proje kredisi; ticari bankalardan 400 milyon dolar taze kredi ve 400 milyon dolar borç erteleme kredisi ve nihayet yaklaşık 2 milyar dolarlık kısa vadeli DÇM borçlarının ertelenmesi öngörülüyordu. Paris'te yapılan OECD toplantısında, toplamı 1,5 milyar dolara eş düşen bu kredi sepetinin Türk hükümeti ile IMF yetkilileri arasında imzalanacak anlaşma ertesinde işlerlik kazanması karara bağlandı. Dış basında «büyük kurtarma operasyonu» olarak nitelendirilen bu kredi sepeti, Ecevit hükümetinin yaklaşık bir yıldır ekonomiyi düze çıkarıp yeniden büyüme rayına oturtmak için bel bağladığı dış krediler için ilk somut ümit ışığıydı. Böylece Ecevit Haziran 1979'da IMF ile yeni bir **stand-by** anlaşması ile desteklenen ve kamuoyunda «ekonomik kurtuluş savaşı» olarak adlandırılan yeni bir istikrar önlemleri dizisini uygulamaya koydu. Bu önlemlerin başında yeni bir devalüasyon geliyordu. Aslında altı ay kadar önce, Kasım 1978'de, IMF ile ilk anlaşmanın askıya alınma nedenlerinden biri de, Ecevit hükümetinin esnek kur politikasına yanaşmaması ve yeni bir devalüasyondan (IMF % 30'luk bir devalüasyonda ısrar etmişti) kaçın-

mak isteyişiydi. 10 Haziran 1979 kur ayarlaması, Türk parasının değerini % 80'den fazla düşürdü. Ve Ecevit hükümeti, bu denli yüksek bir devalüasyonun yol açacağı fiyat artışlarını denetim altına alabilmek için (Eylül 1978'de ihdas edilmiş olan) Fiyat Kontrol Komitesi'nin faaliyetlerinin kapsamını genişletme yoluna gitti. Üç ay sonra, Ekim 1979'da yapılan kısmi senato seçimleri, pek çok tüketim malının piyasadan kaybolup karaborsaya düştüğü, kuyrukların uzadığı ve Türkiye'nin o zamana kadar hiç yaşamadığı hızda bir enflasyonun % 100 oranına yaklaştığı bir ortamda yapıldı. Bu ortamda yapılan seçimler Ecevit hükümetinin iktisadi politikasının seçmen tarafından değerlendirilmesi niteliğine büründü. Seçimlerde CHP'nin oy yitirmesi, MC partileri arasında ise AP'nin Ortodoks reçeteler vaadiyle ilerleme sağlaması sonucunda, CHP iktidardan düştü.

AP tarafından kurulan azınlık hükümetinin, çok daha kesin önlemler içeren ve «şok tedavisi» öngören istikrar programı, 24 Ocak kararları, 1980 yılı başında uygulamaya kondu; tümünün uygulanması, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahaleden sonra gerçekleşti.

KARŞILAŞTIRMALI SONUÇLAR

Yukarıda Portekiz ve Türkiye deneyimlerini aktarırken, aradaki benzerlikler kadar farklara da dikkati çekmeye çalıştım. Bazı sonuçlara varmadan önce bu fark ve benzerlikleri kısaca tekrarlamakta yarar olabilir.

Ecevit ve Soares hükümetlerinin devraldıkları siyasi ve iktisadi miras önemli farklar gösteriyordu. Soares hükümeti, uzun bir diktatörlük döneminden sonra, iki yıllık bir sosyalist uygulamanın ertesinde ekonomideki sorunların «kriz» boyutlarına ulaştığı bir dönemde iktidara geliyordu. Ecevit hükümeti ise, II. Dünya Savaşı ertesi enflasyonist bir

büyüme çizgisi üstünde, ithal ikamesi darboğazları ve askeri müdahalelerin on yıllık aralarla birbirini izlediği bir iktisadi geçmişin mirasçısıydı. Böylece iki hükümetin devraldıkları ekonomik krizin boyutları ve niteliği farklı idi. Ecevit hükümeti, gerek ödemeler dengesi açıkları, gerek dış borç yükü bakımından çok daha ağır şartlar ile karşı karşıyaydı.

İki ülkenin siyasi dokuları arasındaki farklar da önemliydi. Soares'ın Sosyalist hükümeti, Komünist ve Sosyal Demokrat partilerin temsil edildiği ve bu nedenle «sol» oyların çoklukta olduğu bir meclis aritmetiği içinde iktidara gelmişti. Buna karşılık Türkiye'de geleneksel olarak «sağ» partiler ve hükümetlerin oy çokluğuna sahip olduğunu biliyoruz. Sosyalist ve komünist partilerin var olmadığı bir siyasi yelpaze içinde, Cumhuriyet Halk Partisi, sosyal demokrat kimliğini pekiştirerek ve tüm sol oyları bünyesinde toplayarak tabanını genişletmişti.

Tüm bu sıraladığımız ve sıralayabileceğimiz farklara karşın, birinci Soares ve ikinci Ecevit hükümetlerinin ele aldığımız dönem içinde uygulamalarının ve sorunlarının çok benzeştiğini görüyoruz. Kısaca sıralayacak olursak;

— her iki hükümet de siyasi bedeli çok ağır olacağı önceden belli olan bir istikrar uygulamasına karşı direnmiş,

— azınlık hükümetleri olarak «bıçak sırtı»nda durdukları bir aşamada bu kararlardan kaçamamış,

— hem sağ, hem sola tavizler içeren «yumuşak» uygulamalara giderek zaman kazanmaya çalışmış, sonuçta iki tarafı da memnun edememiş,

— dünya ekonomisinin bunalım döneminde, uluslararası konjonktürde Ortodoks sağ parti ve reçetelerin giderek güçlendiği bir sırada, «sol» hükümetler olarak dış kredi elde etmekte büyük zorluklarla karşılaşmış,

— kısa dönemde soluk almak için bel bağladıkları dış kredileri alamayınca, istikrar uygulamaları çok yönlü bir kapana dönüşmüş,

— gelir dağılımındaki dengesizliklerin artmasına neden olan «sol» hükümetler olarak seçmen gözünde ve kamuoyunda itibar kaybetmiş,

— sonuçta, oyların sağ partilere kaymasına zemin hazırlamışlardır.

Sergilenen bu genel portreden yola çıkarak yapılabilecek çıkarsamalarda, önemli bir noktayı hatırlamak gerekir.

Örneklerimiz, bir iktisadi kriz döneminde azınlık hükümeti olarak işe başlayan sosyalist ve sosval demokrat partilerin siyasi tercihleri ile uygulamalarının ne denli çelişkiye düştüğünü göstermektedir. Kuşkusuz bu tür bir çelişki «sağ» partiler için söz konusu değildir. Ancak unutmamak gerekir ki, Portekiz ve Türkiye örneklerinde tanımlanan tarihsel konjonktür içinde (iç ve dış, siyasi ve iktisadi faktörlerin bileşiminde) hangi seçim hükümeti olursa olsun, daha uzun dönemli bir uygulamayı (kendi siyasi tercihleri doğrultusunda) başlatabilmek için bir soluk almak zorunda idi. Önünde dört yıl gibi normal bir seçim dönemi göremeyen bir azınlık hükümetinin ise, ister «sağ», ister «sol» olsun, istikrar uygulamalarını erteleme yoluna gitmesi beklenirdi. Sonuçta, **kısa dönemde**, siyasi platformlarını «sağ» ve «sol» olarak tanımlayan partiler arasında uygulamada büyük farklar beklemenin gerçekçi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Buradaki açmaz, genelde bir ödemeler dengesi krizi sırasında işbaşına gelen seçim hükümetlerinin kısa ömürlü olmasından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

1 — Bu yazıda Portekiz hakkında verilen bilgiler, aşağıda belirtilen kaynaklardan derlenerek özetlenmiştir.

L. L. Vasconcelos, C. Carrido, «Structural Changes and Development Trends in Portugal since 1974», Eylül 1977, çoğaltma.

B. Stallings, «The IMF in Europe: Inflation Fighting in Britain, Italy, Portugal and Spain», Eylül 1978, çoğaltma.

OECD, **Economic Surveys: Portugal**, 1977; 1978; 1980.

Economist, 18 Eylül 1976; 28 Mayıs 1977; 3 Eylül 1977; 19 Kasım 1977.

Financial Times, 25 Kasım 1976; 24 Şubat 1977; 9 Mart 1977; 2 Şubat 1979; 7 Mart 1979; 3 Nisan ve 12 Nisan 1979; 28 Kasım 1984.

Euromoney, Mart 1978.

2 — Türkiye için verilen sayısal bilgiler, Portekiz ile karşılaştırılabilir olması amacıyla, OECD, **Economic Surveys: Turkey**, 1978 ve 1980'den alınmıştır.

Daha genelde, Ecevit hükümetinin iktisat politikaları ve IMF ile ilişkileri üstüne (günlük gazeteler ve haftalık dergiler dışında) yararlanılan bazı kaynaklar:

Yalçın Doğan, **IMF Kışkacında Türkiye, 1946-1980**, Ankara, 1980.

H. Olgun, «1979 Yılında Türk Ekonomisinde Ana Gelişmeler», **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 22/23.

N. Ekzen, «1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-79 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi», **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Yurt Yayınları, Ankara, 1984.

TÜSİAD, **Türkiye Ekonomisi**, 1978; 1979.

Dış basında bu dönemde Türkiye ile ilgili yorumlara örnek olarak:

Economist, 17 Mart 1979, «The Sick Man of Europe Again».

Euromoney, Haziran 1979, «Turkey Refuses to Be Rescued».

Fransa'da Mitterrand Deneyimi

Hülya Tufan

Yazar, Paris-I Üniversitesinde siyasal sosyoloji doktorası yapıyor.

Fransa'nın toplumsal tarihi, kimi zaman patlamalara dönüşen siyasal değişimlerle örülüdür. Bu tarihe ağırlıklarını koymuş aktörlerin zaman içinde farklı özellikler göstermelerine ve değişik istemleri dile getirmelerine karşın, ortak bir nitelikleri vardır: Alman işgalinde Mareşal Pétain'i alkışlayanlar da, 1968 baharında duvarlara «yasaklamak yasaktır» diye yazanlar da, sonuçta Fransa toplumunun siyasallaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Kuşkusuz bundan, toplumun tüm kesimlerinin, bilinçli, belirgin, kolay kolay değişmez siyasal tavırları olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Çoğulcu, demokratik, dinamik tüm toplumlarda olduğu gibi Fransa'da da böylesi bir olgudan söz edilemez. Nitekim her önemli seçim öncesi toplumbilimcilerin, basın ve siyasal çevrelerin «son söz sahibi» olarak niteledikleri «kararsızlar»ın varlığı da bunu göstermektedir. Sözünü ettiğimiz, bir yandan çoğunluğun ortak toplumsal değerlere —bu değerlerin içeriği her zaman kesin olmasa da— sahip çıkma arzusu, öte yandan da, uzun deneyimlerle yoğrulmuş görece önemli bir siyasal sınıfın, iktidarı yılmaksızın adım adım izlemesi, ülkenin yönetimine ilişkin her davranış ya da kararın ardında siyasal nedenler aramasıdır. Bu siyasal sınıf, yalnızca iktidara gelmeyi amaçlayan partilerin üst düzeydeki kadrolarından oluşmaz. Sendikaların en sıradan militanları ya da okul-aile birliklerinin üyeleri, hoşnutsuzluklarını saptama ve seslerini duyurabilme olanaklarına, belli ölçüde de olsa, sahiptirler. Aynı doğrultuda, siyasal partiler, ülkeninkine koşut olarak, kendi tarihlerini yaşamış, görüşleri bu süreç içinde oluşmuştur. Bu yüzden de, gerek iktidarda, gerek muhalefette, geniş ölçüde tutarlı olmaya zorlanırlar. Karşılıklı kontrol mekanizmaları siyasal söylemin belli bir düzeyde kalmasını sağlar.

Toplumun görece siyasallaşmış olduğu Fransa'da, 1981'de, yirmi üç yıldan bu yana ilk kez, Sosyalist Parti iktidara gelmiştir. Üs-

telik de mecliste mutlak çoğunluğu sağlayarak. İkinci Dünya Savaşı sonrası, ulusal birlik amacıyla hükümet koalisyonlarına katılmalarını saymazsak, ilk kez bir sol parti, köklü reformlar ve yapısal değişiklikler öneren programıyla ve devletin politikasını saptayacak olan cumhurbaşkanıyla, ülkenin yazgısı üzerinde doğrudan söz sahibi olmuştur. Yaklaşık dört yıl sonra François Mitterrand ve sosyalistlerin Fransa'ya neler getirdiğini, bu deneyimin toplum tarafından nasıl yaşandığını anlamaya çalışmak, bize sanayileşmiş batı toplumlarında sosyal demokrasi uygulaması hakkında bir fikir verecektir.

80'li Yıllara Yaklaşırken Fransa'nın Durumu

1974'te Giscard d'Estaing'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle, siyasal sahnenin dekoru değişiyordu. De Gaulle'ün ve ardılı Pompidou'nun ulusal birlikçi, milliyetçi ve devletçi politikasının yerine yeni ve genç başkan, liberal, çokulusluluğa açık bir siyaseti gündeme getiriyor, Fransız kapitalizmine taze kan vaat ediyordu. Oysa yedi yıllık iktidarı boyunca izlediği politika toplumda büyük ve kökten tepkilere yol açtı. Konumuz dışında kaldığından, Giscard rejiminin iflasını hazırlayan nedenlere ayrıntılı olarak değinmeyeceğiz. Yalnız açık olan, toplumsal hoşnutsuzluğun ve iktidara yönelik eleştirilerin temelini iktisadi bunalımın oluşturduğuydu. Nitekim bunun, muhalefetin saptadığı program üzerinde büyük etkisi olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın kendisine başbakan olarak seçtiği Jacques Chirac'ın siyasal kişiliği yerine 1976'da, liberal iktisatçı Raymond Barre'ı tercih etmesi de, ekonomi politikasının iktidarın geleceği açısından tayin edici oluşunu vurgular.

Bu dönemde, sol muhalefetin tutumu da,

zaman içinde farklılıklar göstermiştir. Fransa'nın iki önemli sol partisi, Fransız Komünist Partisi (FKP) ve Sosyalist Parti (SP), 70'li yılların ikinci yarısında, salt iktidara karşı yürüttükleri siyasette değil, kendi iç siyasetlerinde de önemli kararlar almaya zorlandılar. 1972'de bu iki partinin imzaladığı ortak program, sağa karşı verilecek mücadeleye bir temel oluşturuyordu. Ama gerçekte, daha çok ekonomik önlemlere ağırlık verdiğinden, siyasal düzeyde yetersiz kalıyordu. Nitekim 1976'daki XX. kongresinde köklü değişiklikleri benimseyen FKP'de (1) yönetim, parti içindeki kuramsal tartışmalar ve örgütsel yapısına yönelik iç eleştiriler sonucu tutumunu sertleştirince, Ortak Programın güncelleştirilmesi için SP'ye baskıda bulundu. 1977'de, SP'nin önerilen yeni programı kabul etmemesi üzerine, FKP Ortak Program'dan çekildi. 1978 genel seçimlerinde meclis çoğunluğunun bir kez daha sağ partilerde kalmasının ana nedenlerinden biri, soldaki bölünmüşlüğü ve FKP'nin yeniliklere kapanmasının uyandırdığı güvensizlik ortamıdır. Bunun karşısında SP bir tereddüt döneminden ve partideki hizipler dengesini Mitterrand yararına sağladıktan sonra (2), tavrını keskinleştirdi ve komünistlerin sol birliği bozma şantajını kabul etmedi. Böylece 80'lere yaklaşırken FKP'ye tepki gittikçe büyümekte (Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesini kınamaması, partide demokratikleşme yanlısı bazı ünlü kişilerin ihraç edilmesi eleştirileri doruğuna ulaştırdı), SP ise solda tek başına alternatif olma amacıyla tutarlı bir politika izleme yoluna gitmekteydi.

Zaten Giscard rejiminin toplumda uyandırdığı, gün geçtikçe büyüyen hoşnutsuzluğun vardırdığı düzey, akılcı bir program çerçevesinde sola iktidar kapısını açacak nitelikteydi. İşsiz sayısı iki milyona yaklaşıyordu; enflasyon ortalama % 15'in altına düşmüyordu; öte yandan sosyal yardımlarda (çocuk parası, asgari ihtiyarlık yardımı, kira

yardımları, vb.) yeni ayarlamalar yapılmaması ve ücret politikası geniş kitlelerin satın alma gücünü sürekli düşürüyordu. Giderek toplumun tepkisi cumhurbaşkanına karşı kişisel bir kine dönüştü. 1981 başkanlık seçimleri yaklaşırken sol muhalefet elindeki kozları iyi kullanması gerektiğinin bilincindeydi. FKP son yıllarda siyasetindeki katılmasından dolayı, hem seçmenlerinin hem de militanlarının bir bölümünü yitirdiğinin farkındaydı. Hem bu yüzden, hem de yeni bir siyaset sap- tayamadığından, eleştirilerinde gösterişten kaçındı. SP ise, kendi politikasından taviz vermeyerek, alternatif bir güç olarak ağır- lığını koydu. Oysa sağ, Giscard'ın geçmişte uyguladığı siyasetin doğrudan savunulama- yacağını gördüğünden, halkı «kolektivist teh- like»ye karşı alarma geçirmeye girişmişti. 1981 yılında, geleneksel 1 Mayıs işçi bayra- mını gösterilerine FKP'ye yakın CGT sendi- kasıyla SP'ye yakın CFTD sendikasının ay- rı olarak katılmaları ve son derece sakin, adeta silik yürüyüşlerle yetinmeleri, bazı saf militanlarca anlaşılabilir bir bölünmüşlük olarak değerlendirildi. Gerçekte amaç, se- çim arifesinde, topluma ürkütücü bir «işçi sınıfı» görüntüsü sunmayarak, özellikle ka- rarsız kitlenin «kıvılcık felaket» söyleminden et- kilenmesini engellemektir. Akli başında, ger- çekçi, etkin bir «değişim» programıyla Fran- çois Mitterrand'ın kişiliği etrafında toplanan demokratik sol, birçokları için Giscard'a karşı salt yeni değil, aynı zamanda tek alter- natifi oluşturuyordu.

Bastille'in «Yeniden Zaptı»

10 Mayıs 1981 seçiminin önemini kav- rayanlar yalnızca solun geleneksel seçmen- leri değildi. 1968'in düş kırıklığıyla «politi- kacıların siyaseti»nden uzakta durup Fran- sa'da gerçek bir değişimden umudunu ke- sen solculardan, ulusun, yani çoğunluğun

yoksullaşmasını tek gösterge sayan eski «kararsızlar»a değin çok farklı kesimler Mitterrand'ı başa geçirmekle sağın fosil- leşmiş iktidarına son verdiler. Seçim gecesi, hiçbir şekilde öngörülmemiş olmasına karşın binlerce kişinin birdenbire Bastille Meyda- nında toplanması, bizce tüm umutların yeni cumhurbaşkanına bağlanmış olmasından çok Fransa'nın gerçekten tarihsel bir an yaşa- masından kaynaklanıyordu. Bu kez Bastille, özgür ve demokratik seçimler sonucu, ulusal irade tarafından «zapt edilmişti».

Cumhurbaşkanıyla Millet Meclisinin gö- rev sürelerindeki farktan dolayı (3) Mitterrand iktidarını etkin kılabilmek için gereksindiği meclis çoğunluğunu sağlamak amacı ve di- leğiyle, ilkin görevdeki meclisi feshetti ve erken seçim kararı aldı. Haziranda yapılan seçimlerin olağanüstü sonuçları, hem siya- set çevrelerinin, hem de toplumbilim uz- manlarının öngörülerini aştı: Sosyalist Parti Fransa'nın bir numaralı partisi haline geldi ve mecliste tek başına mutlak çoğunluğu sağ- ladı. Bundan çıkarılacak sonuçlardan ikisi bizim açımızdan anlamlıdır: Birincisi, SP'nin kazandığı yeni oyların yalnızca siyasal say- gınlığıyla birlikte önemli bir seçmen tabanı- nı yitiren FKP'den değil, aynı zamanda, ge- leneksel olarak sağa oy veren kesimlerden de geldiğidir (4); ikincisi ise bir ölçüde ya- zının başında değindiğimiz olgudan, Fran- sız toplumunun siyasallaşma düzeyinden kaynaklanır. Seçmenler cumhurbaşkanının görevini gerektiği gibi yerine getirebilmesi için kendi görüşlerini paylaşan bir yürütme ve yasama gücüyle, yani meclis çoğunluğu- la çalışmak zorunda olduğunun bilincinde- dirler.

Mitterrand'ın Fransa için önerdiği de- ğişimlerin gerçekleşmesi için hükümetçe açık- lanan programın tüm ayrıntılarına inemeye- ceğimizden, ana hatları ve dört yıllık icraat süresinde olagelenler üzerinde düşünmeye çalışalım.

Kuşkusuz köklü reformlar vaat eden bir siyasal iktidarın en önemli önerileri yapısal nitelikte olacaktır. Mitterrand da, en azından söylemsel olarak bu yönde davranmıştır. Bellibaşlı noktalar halinde özetlememiz gerekirse bu değişiklikler şunlardır:

— Devletin örgütlenme biçimine ve yönetsel yapıya ilişkin reformlar: Bunların en önemlileri, cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılarak yasama gücüne aktarılması, bölgeselleştirme yoluyla merkezi denetimin hafifletilmesi ve yerel yönetimin güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinin bürokrasinin kısılcından kurtarılması.

— Ekonomik yapıya ilişkin reformlar: Fransa sanayiinde kilit rolü oynayan 9 büyük şirketin, tüm banka ve kredi kurumlarının devletleştirilmesi, özel sektörde tekelleşmeyle mücadele edilmesi, ufak kuruluşların, esnaf ve küçük sanatkâr niteliğindeki ekonomik birimlerin desteklenmesi, giderek çalışanların işyerlerine hissedar olmasının sağlanması, bunların yanı sıra özellikle işsizlik ve enflasyonla mücadele için ivedi konjonktürel kararların alınması.

— Toplumsal ve kültürel yapıya ilişkin reformlar: eğitimin laikleştirilmesi ve ülkenin yeni gereksinimlerine uyarlanması, adli yaklaşımın yeniden gözden geçirilmesi (idam cezasının kaldırılması, hapishanelerdeki «Yüksek Güvenlik Bölümleri»nin kaldırılması, vb.), kadın haklarıyla, yabancı işçilerle, gençlikle gerektiği gibi ilgilenilmesi, yeni bir kültür politikası çerçevesinde hem kültürel katılımın yaygınlaştırılması, hem de toplumsal kültür düzeyinin yükseltilmesi.

Mauroy Hükümetleri ve Siyasi İktidar

Mitterrand görevini devralır almaz, usulen Pierre Mauroy'yı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Bu ilk Mauroy hükümeti, genel seçimlere kadar, yani bir ay iktidarda kal-

dı. 43 bakandan 39'u SP'li, 3'ü Sol Radikal Hareketi'nden, biri de Demokrat Hareket'tendi.

Genel seçimlerden sonra, cumhurbaşkanından yeniden hükümet kurma görevini alan Mauroy, bu kez kalıcı ve etkin bir bakanlar kurulu oluştururken, toplumun belli bir kesiminde bomba etkisi yapan kararını açıkladı. Yeni hükümette sosyalist, radikal ve demokrat bakanların yanı sıra 4 komünist bakan da yer alıyordu. Partisinin tek başına meclis çoğunluğunu sağlamasına karşın Mitterrand'ın kendisini destekleyen diğer sol kuruluşlara iktidardan pay verilmesini kabullenmesinin çeşitli yorumları yapılabilir. Bunlardan biri de, bu kararın, kanımızca SP'nin çoğulcu ve demokratik toplum yaklaşımının bir göstergesi olabileceğidir. Nitekim geniş seçmen kitlesinin önemli bölümü, biçim üzerinde durmaktansa, hükümetin icraatını beklemeyi yeğledi. Ve sağ partilerle büyük sermaye çevrelerinin, komünistlerin hükümette girmesine, yani kendi deyimleriyle «Rusya'nın Fransa'ya el atması»na karşı imdat çağrıları toplumda beklenen yankı ve karşılığı bulmadı.

II. Mauroy hükümeti büyük şirket ve bankaların devletleştirilmesiyle işe başladı. Sosyal yardım miktarlarının artırılması da ilk kararlar arasında yer aldı. İşsizlikle mücadele planı oluşturuldu. Toplumsal alanda da önemli kararlara varıldı: Kaçak yabancı işçilerin affı (çalışma ve oturma izni verilmesi), idam cezasının kaldırılması, yeni bir kültür politikasının oluşturulması, küçümsenemeyecek derecede köklü değişimlerin habercisiydi. İki yıllık iktidarı süresince hükümetin, genelde belli bir uyum içerisinde çalıştığı söylenebilir.

Komünist Ulaştırma Bakanı, büyük kentlerde aylık otobüs kartı ücretinin yarısını işverenin ödemesini zorunlu kılarken, Kadın Hakları Bakanı, Sağlık Bakanıyla birlikte kürtajın ücretsiz yapılmasına karar veriyordu. «Gönenc devleti»nin amaçları kısmen ger-

çekleşme yolundaydı.

Bu arada ilginç gözlemlerden biri sol seçmen ve hatta militan kitlesinin yeni siyasal iktidar karşısındaki tutumuydu. «Bekleyelim bakalım, ne olacak?» diye adlandırabileceğimiz bu tutum, belli bir gerçekliği dile getiriyordu. Muhalefet söz konusu olduğunda etkin bir siyasallaşmaya yönelen toplum, iktidarın el değiştirmesi karşısındaki şaşkınlığıyla, siyasal yaşama katılmıyordu. Bir diğer yandan da, solun iktidar alışkanlığı olmadığı gibi, sol yanlısı kesimlerin de bu iktidarı destekleme alışkanlığı yoktu.

Bir süre sonra, ekonomik önlemlerin, özellikle de işsizlikle mücadelenin yetersizliği ortaya çıktı. Mitterrand'ın vaatlerine karşın, işsiz sayısı iki milyonu aştı. İşverenler bir yandan teknolojik dönüşümü, dış pazarda rekabet güçlüklerini, öte yandan yeni hükümetçe artırılan sosyal sigorta primleri vb. mali yükümlülükleri ileri sürerek işten çıkarmalara başvuru yapıyorlardı. Bunun karşısında, ücretleri dondurma (1982), yeni kurulan küçük şirketlerin mali yükümlülüklerini hafifletme vb. dışında, hükümet kayda değer önlemler alamadı. Yine ekonomik düzeyde, Fransa'nın ödemeler dengesindeki bozukluk gittikçe önem kazanıyordu. Mauroy hükümetine sendikalar dışından gelen ilk toplumsal tepki 1983'te ortaya çıktı. Tıp Fakültesi öğrencileri, eğitimlerine ilişkin reformun açıklanması üzerine —özetle bu reformun niteliksiz doktorların yetişmesine neden olacağını öne sürerek— gösteriler yapmaya, seslerini duyurmaya başladılar.

II. Mauroy hükümeti istifa etti. Yeniden başbakanlıkla görevlendirilen Mauroy, bu kez bir «mücadele hükümeti» kuracağını ilan etti. Yeni kabinede göze çarpan önemli değişikliklerden biri, İktisat, Maliye ve Bütçe Bakanlığına, eskiden Merkez Bankası'nda görevli olan Jacques Delors'un getirilmesi idi. Bakan kısa zamanda halka açıklanan önlemlerle, bütçeyi düzeltme yoluna gitti. Her biri

aynı derecede önem taşıyan bu kararlara halkın tepkisi, bir kez daha Fransa'nın toplumsal, hatta ahlaksal değerlerini yansıtmaktaydı. Asıl hoşnutsuzluğu yaratan ve ilk kez bir sektörde —turizm sektörü— işverenle çalışanların birlikte eyleme geçmesine yol açan, döviz dengesini sağlayabilmek amacıyla Fransa dışına çıkacak yabancı paranın (şirketlerin dış ülkelere para transferleri ve Fransız turistlerin yurt dışı yolculuklarına ilişkin harcamaları ve satın aldıkları dövizler) kısıtlanmasıydı. Nüfus yüzdesine vurulduğunda bir azınlığı ilgilendiren bu karar toplumda «sınırların kapatılması», «yolculuk özgürlüğünün kısıtlanması» olarak yorumlandı. Öyle ki, aynı zamanda, bir kereye mahsus olmak üzere gelir vergisinin % 1 arttırılması (5), ayrıca yüksek miktarda vergi ödeyenlerin ödemelerine % 10 artış getirilmesine ilişkin önlemler üzerinde neredeyse durulmadı. Toplumun iktisadi zorluklardan olduğu kadar, hatta belki de daha fazla, kazanılmış değerlerine, özgürlüklerine vurulacak en ufak darbeden etkilenmesinin bir kanıtı olduğundan, bu tepki, bizce, çok anlamlıdır.

III. Mauroy hükümeti döneminde, toplumsal eleştiriye koşturarak, muhalefetin de güçlendiği görüldü. Doktorların grevi hastaneleri kasıp kavururken, yerel seçimlerde sol partilerin, işyerlerinde sol sendikaların gerilemesi bu dönemde iyice belirginleşti. Gerçi eleştiriler doğrudan hükümeti hedef alıyordu. Ama geleneksel sağın oluşturduğu muhalefet, sorunun kökenini «sosyalist rejim»e dayandırarak, Mitterrand'ın da hedef alınması için seferber oldu. Oysa, cumhurbaşkanının kişisel olarak ilgilendiği bazı alanlarda izlediği politika olumlu sonuçlar doğurmuştu. Özellikle dış politikada, Fransa'nın saygınlığının arttığı, bölgeselleşme yönünde önemli adımlar atıldığı bir gerçektir. Bizzat cumhurbaşkanının desteğiyle, enerji politikasında dışa bağımlılığı azaltmak için girişimler yapıldı. Öyle ki, birçok sol kesimi ve

ekolojistleri küstürmek pahasına ve SP'nin kendi militanlarının bile bir kısmının karşı olmasına rağmen, nükleer enerji üretimine hız verildi. Halk arasında yapılan sondajlar, bu yüzden, Mauroy'nın saygınlık derecesinin hızla düştüğünü, Mitterrad'ınkinin ise daha az bir düşme kaydettiğini ortaya koyuyordu. 1983 yılı kapanırken, enflasyona ve dış ticarete ilişkin olumlu sayılabilecek sonuçlar alındı. Ama, sanayideki bunalım ve buna bağlı olarak işsizlik gittikçe daha önemli boyutlara ulaştı. 1984 baharında, zamanın Teknoloji ve Araştırma Bakanı Laurent Fabius, Mitterrand'a, birçok yeni işten çıkarmalara yol açmasına rağmen çelik sanayinde modernleşmeyi, yeniden yapılanmayı kabul ettirdi. CGT sendikasının öncülüğünde Lorraine bölgesindeki işçiler bu karar karşısında harekete geçtiler. Aynı zamanda Milli Eğitim Bakanı Savary, eğitim reformunu açıkladı. Özel okulların özerkliğine yönelen ve onları geniş çapta devlete bağımlı kılan bu reform, toplumda inanılmaz bir tepki doğurarak, gerçek bir seferberlik yarattı. Fransa'da özel okullar çoğunlukla dinsel okullardır; devlet okullarına «laik okul» adı verilmesi bundan kaynaklanır. Bu tepki furyası içinde birden özel okullara «özgür okul» adı verilmeye başlandı. Kilise ve muhafazakâr çevrelerin, kendi çıkarları çerçevesinde Savary reformuna karşı çıkması son derece doğaldı. Ama, «okula özgürlük» talebine dinle ilişkisi olmayan, çocuklarını özel okula göndermeyen ve büyük olasılıkla hiçbir zaman göndermeyecek olan (bu okulların ücretleri genelde, orta halli ailelerin veremeyeceği kadar yüksektir) kişilerin, hatta Sosyalist Parti militanlarının katılması, yukarıda değinmiş olduğumuz toplumsal gerçeği bir kez daha ve bu kez en gösterişli biçimiyle gözler önüne seriyordu. Adeta kutsallaşmış olan özgürlükleriyle oynanmasına toplumun çoğunluğu karşıydı, o özgürlükleri kişisel olarak kullanmayanlar dahi. 24 Haziran 1984'

te Paris'teki büyük nümayiş, eğitim reformu çerçevesinde iktidarın meşruluğunu sorgular hale dönüştü. Bunun karşısında, reform görüşmelerine ara verildi ve Mauroy hükümeti temmuzda istifasını sundu.

Fabius ve İktidar Siyaseti

Mitterrand başbakanlığa Fabius'ü getirmekle siyasette köklü ve beklenmedik değişimlerin olacağını haber veriyordu. Genç, dinamik ve «teknik» bir kişilikle birlikte yeni bir iktidar siyasetinin de söz konusu olacağı kesindi. Fransız Komünist Partisi'nin Fabius'ün kuracağı hükümette görev almayaacağını ilan etmesiyle bu olgu daha da kesinleşti. Öte yandan komünistlerin katılmadığı bir hükümet, sosyalist partinin «liberal» bir kesimiyle, bazı merkez solcular tarafından olumlu karşılandı. Yeni Milli Eğitim Bakanı Chevènement, Savary reformunu geri çekerek son ayların en büyük tepki konusunu yatıştırmayı başardı. Öte yandan Fabius «modernleşme ve teknolojik dönüşüm» düşüncesinin izleyeceği siyasete temel oluşturacağını açıklayarak, toplumun çoğunluğunun kolay kolay karşı çıkamayacağı bir değer, çağdaşlaşma ve ulusal gelişmeyi fiilen gündeme getiriyordu. Teknolojik değişimin, kısa vadede yeni işe son vermeye tekabül edeceğini düşünenler, mevcut koşullar içinde başka bir alternatif (en azından akılcı ve tutarlı bir alternatif) göremediklerinden eleştirilerini sağlam bir temele oturtamıyorlardı.

Yeni iktidarın ilk önemli kararlarından biri de, gelir vergisinin ülke çapında % 5 nispetinde düşürülmesiydi. Ekonomik zorluklardan yakının ve kazançlarının önemli bir bölümünün dolaylı ya da dolaysız olarak devlete gitmesini her fırsatta söz konusu eden halkın böylesi bir kararı hoşnutlukla karşılamasından doğal hiçbir şey ola-

mazdı. Kimileri Fabius'un bu kararıyla Thatcher'ı izlediğini söylediler. İngiliz Başbakanı «Devlet baskısının hafifletilmesi, ilk olarak vergilerin düşürülmesiyle olur» diyerek, bunu belirtmişti. İktidarının henüz başında bulunan Fabius hükümetinin kendini kanıtlaması ve karamsar halkın sosyalistlerden iyice kopuşunu engellemesi için on sekiz ayı var. 1986 yılında yapılacak genel seçimlerin meclis çoğunluğunu sağa vermesi durumunda, Mitterrand'ın siyasetini sürdürebilmesi olası değildir. Bu yüzden, gözlemciler Fabius'un «merkezle birlikte» değil de, «merkezde» bir siyaset izlemesini, bir yandan komünistlerin geri çektiği etkin destek yerine yeni ortaklar araması, öte yandan da dünya konjonktürü içinde Fransa'nın güçlenmesi için geniş bir ulusal birliğe gitmesi olarak değerlendirdiler. Pierre Mauroy'nın, siyasal iktidarın asgari sosyalist değerlerden taviz vermesi için gösterdiği açık ya da gizli çabanın, Fabius'un iktidarın saygınlığını korumak için yeni değerler arayışına mı dönüştüğü sorusu, bazı sol çevrelerin aklını kurcalamaya devam etmektedir.

Mitterrand deneyiminin Fransa'ya getirdikleri, 1981 programında öngörülenler olmuştur. Sosyalist Partinin gülünün altında dikenlerin de olabileceği gerçekçi kişiler tarafından kuşkusuz öngörülmüştü. Bununla birlikte, dört yıllık iktidar süresince yaşananlar çok daha derin bir gerçeği, gerçekte Fransa' da solun kendini aradığını ve değişen toplumsal koşullar karşısında yeni ve tutarlı bir siyasal yaklaşım üretemediğini dile getirmektedir. Sosyalistler, bize göre, programlarının en önemli yönlerinden birini, devlet örgütlenmesine ve siyasal katılıma ilişkin yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek şöyle dursun, tam anlamıyla başlatamadılar bile. Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin kısaltılması, yasama gücünün önem kazanması, karma komisyonlar oluşturularak ya da var olan komisyonların yetkisi artırılarak siyasal işbölümüne gi-

dilmesi hepten gündem dışı bırakıldı. Yeni idari sınıfın, yüksek dereceli memurların, Giscard zamanındakilerden pek büyük bir farkı olmadı. Toplumun iktidara katılmayan kesimleri, yine katılmamaya devam ettiler: Meclisteki işçi sayısı 1981 seçimleri sonrası daha da düştü; memur sayısı ise, İkinci Dünya Savaşından bu yana en yüksek düzeye ulaştı. Doktorların ve avukatların cumhuriyeti yerini lise öğretmenlerinin cumhuriyetine bıraktı. Pierre Birnbaum'un deyimiyle «sosyalist devletin tepeleri»nde, öncekilere oranla değişen yalnızca «sosyalist» sıfatıydı. Oysa Fransa gibi devletin güçlü olduğu bir ülkede, bu yönde bir değişim yapmadan köklü yenilikler beklemek düştten öteye pek geçemezdi.

Siyaset sahnesinin diğer aktörleriyle işbirliği konusu da, SP'nin kapsamlı ve açık bir tutuma varamamasından dolayı, bir günden ertesi güne, bazen anlaşılması güç farklılıklar gösterdi. Kuşkusuz FKP gibi güvenilmesi zor bir ortakla çalışmak kolay olamazdı. Başka desteklerin sağlanması da, incelikle düşünülmesi gereken bir konuydu. Yalnız, üzerinde durulması gereken, sosyalistlerin tam anlamıyla tek başlarına iktidar olmayı da, sağlam siyasal temellere oturtulmuş bir bağlaşıklık ilkesi edinmeyi de, kelimenin tam anlamıyla «becerememiş» olmasıydı.

İktisat politikalarına gelince, geçmiş programlar ve verilmiş sözlere bağlılıkla yapılan devletleştirmelerin, genel siyaset içinde yalnızca sembolik bir anlam taşıdığını savunanların pek de haksız oldukları söylenemez. Enflasyona karşı verilen mücadele'nin kısmen başarılı olması da başlıbaşına ekonomik bunalımı çözecek, dahası halkın sosyalist iktidardan hoşnut olmasını sağlayacak denli bir önem taşııyordu. Kuşkusuz Avrupa ve dünya konjonktürü de ülke ekonomisini etkiliyor, alınacak önlemlerin daha ileriye dönük ve diğer toplumsal-siyasal gerçekliklerle ilişkili olmasını zorunlu kılı-

yordu. Doların on frank duvarını aşmaya yöneldiği şu günlerde, uzmanlar Fabius'ün bir ölçüde uygulamaya çalıştığı yeni sanayi politikasının daha da titizlikle ele alınması gerektiğini savunuyorlar.

Özyönetim, çevre korunması, vb. ilkerin şimdilik rafa kalkması ve yeni iktidarın işçilerin her zaman yanında yer almaması bazı SP militanlarınca hoş karşılanmamakta. Sanırsız, bu da SP'nin kendi iç çelişkisini dile getiren bir davranış. Seçmenleri arasında işçi kesiminin hiçbir zaman çoğunlukta olmadığı Sosyalist Parti, bünyesindeki hiziplerin de gösterdiği gibi, uygulamada farklı sosyalizm düşüncelerini bir arada barındırmakta. Örgüt içi demokrasi açısından olumlu olan bu sosyalist mozaik, iktidar kadrosunda da belli bir dengeyi temsil edebilir, belki. Ancak, temel siyasal yaklaşımın tutarlı olması koşuluyla.

Eğitim reformunu, meclis çoğunluğu sayesinde aslında zorla kabul ettirebilecek olan siyasal iktidarın bu yola başvurmuyup, projeyi geri çekmesi, salt bir dönem daha iktidarda kalma arzusunu değil, toplumun genel isteğine uyması gerektiğini de göstermiştir.

Seçim sisteminde yapılması öngörülen değişiklikler ve yeni hükümetin politikasının kazanacağı başarı derecesiyle François Mitterrand'ın «dürüst» kişiliğinin ortaya koyacağı ağırlık da göz önüne alınırsa, sosyalistler bir dahaki seçimlere, iki yıl öncesinin karamsarlığıyla yaklaşmayabilir, belki de iktidarlarını koruyabilirler. Ama sağlam bir «siyasal proje» oluşturmadıkça, bundan zararlı çıkacak olan, yalnız Fransa toplumu değil, aynı zamanda «yeni» solun kendisi olacaktır.

NOTLAR

- (1) Bunlar, proletarya diktatörlüğü kavramının kaldırılması, partide demokratik tartışma ortamının yaratılması, vb. Avrupa Komünizmi yanlısı değişikliklerdi.
- (2) 1979 Nantes Kongresi sonucu.
- (3) Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçimleri 7 yılda genel seçimlerle 5 yılda bir yapılır.
- (4) Örneğin, bir önceki seçimlerde Giscard'a oy verenlerin % 52'sini oluşturan kadınlar.
- (5) Bu ek gelir, zararda olan Sosyal Sigortaların bütçesine eklenecekti.

Ekonomik Çözumsuzluk Siyasal Çözüm Getiriyor: Brezilya Örneği

Erdinç Tokgöz

Cemiyet'imiz üyelerinden Dr. Erdinç Tokgöz,
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesinde profesör ve İktisat Bölümü başkanıdır.

15 Ocak 1985 günü yapılan seçimler sonunda, Brezilya 21 yıl sonra yeniden bir sivil cumhurbaşkanına kavuşmuş bulunuyor. Demokratik rejime dönüşün gerçekleştiği bu seçimler sonunda başa geçen muhalefet liderlerinden Tancredo Neves'i çok ciddi ekonomik sorunlar beklemektedir.

Federal bir devlet olan ve Güney Amerika'nın en geniş topraklarına sahip olan Brezilya'nın nüfusu 135 milyon civarındadır. Kalkınma iktisadında 1964-1980 döneminde «Latin Amerika Modeli» veya «Brezilya Mucizesi» diye kendinden söz ettiren Brezilya «bugün dünyanın bir numaralı borçlu ülkesi... Dış ülkelere 100 milyar doların üstünde borcu var. Enflasyon hızı yüzde 220. Çalışan nüfusun yüzde 40'ı işsiz. Toplam nüfusun yüzde 1'i, toplam ulusal gelirin yüzde 16,4'üne sahip iken; yüzde 60'ı bu gelirin sadece yüzde 18'ini bölüşüyor...» (1)

Brezilya'yı dünya ekonomisi tarihinde görülmemiş düzeyde, 100 milyar dolar, borçlanmaya götüren zorunluluk neydi? Neden ülkede son yirmi yılda gelir dağılımı daha da bozuldu; zengin daha zengin, yoksul daha yoksul hale geldi? Bu soruların cevabını ülkede uygulanan dışa yönelik sanayileşme modelinde aramak gerekir. **Para** dergisinin Aralık 1982 sayısında yayınladığımız «Dışa Yönelik Brezilya Tecrübesi» konulu araştırmamızda «Brezilya Mucizesi»ni ayrıntılı olarak inceledikten sonra; ülkenin bir çıkmaza doğru gittiğini belirtmeye çalışmıştık. (2)

Bu yazımızda sadece, ülkeyi çözümsüz görünen ekonomik krizin içine sokan, sosyal ve siyasal düzeni sarsan «dışa yönelik sanayileşme» modelinin belirleyici özelliklerini, ilgi duyan okuyucuların dikkatine sunmak istiyorum.

(1) Sami KOHEN, Milliyet Gazetesi, 15.1.1985.

(2) E. TOKGÖZ, «Dışa Yönelik Sanayileşmede Brezilya Modeli,» Para Dergisi, İstanbul, Aralık 1982.

İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME

Brezilya 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ihracata dayalı ekonomik büyüme politikasıyla ilgili olarak yürürlüğe koyduğu önlemlerin ilk sonuçlarını, 1969 yılında aldı. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi ilk kez anılan yıl ülke ihracatı iki milyar doların üstüne çıktı. Fakat çok daha önemlisi toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payındaki artışın devam ederek % 21,4'e yükselmiş olmasıdır. Bu oran yıldan yıla artarak on yıl içinde ihracatın yapısını değiştiren bir paya ulaştı. Yani uygulanan ihracata yönelik sanayileşme politikasının ilk sonuçları alınmış ve toplam ihracat içinde sınai ürünlerin payı 1981 yılı sonunda % 60'a aşmıştır. Brezilya 1967 yılından itibaren sınai ürünler ihracatını artırırken, hammadde ve özellikle çekirdek kahve ihracatının toplam ihracat içinde payları önemli oranda azaldı.

1960 yılında geleneksel tarım ürünleri ihracatçısı olan Brezilya'nın toplam ihracatı içinde tarım ürünlerinin payı % 97 iken 20 yıl sonra 1981'de % 40'a düştü. Çok önemli sayılacak gelişme 1960'ta ülke ihracatının % 56'sını temsil eden kahvenin payının, 81 yılı sonunda % 5'e düşmüş olmasıdır. (1)

BREZİLYA İHRACATINDA GELİŞME VE DEĞİŞMELER

Yıllar	Toplam İhracat (Milyon dolar)	Sınai ürün payı (%)
1960	1.269	2,9
1961	1.403	4,1
1962	1.214	3,9
1963	1.406	3,6
1964	1.430	6,5
1965	1.559	10,1
1966	1.741	8,0
1967	1.654	20,7
1968	1.881	20,2

(1) J. Brasseul, «Internationalisation de l'industrie brésilienne depuis 1964,» **Problèmes d'Amerique latine**, Temmuz 1982.

1969	2.311	21,4
1970	2.739	24,3
1971	2.904	28,3
1972	3.991	30,6
1973	6.199	32,4
1974	7.951	40,0
1975	8.870	39,6
1976	10.128	35,7
1977	12.120	40,3
1978	12.658	51,4
1979	15.244	56,2
1980	20.132	56,5
1981	23.283	60,1

Kaynak : J. Brasseul, a.g.m., s. 87

1980 yılı sonuna göre aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, Brezilya'nın ihrac ettiği sınai ürünlerin % 80'ni temsil eden ilk üç grup mallar şunlardır:

— İşlenmiş kahve, konserve, et, işlenmiş meyve ve sebze, soya yağı, yağlar...

— Ayakkabı, tekstil, hazır giysiler, mücevherat, kâğıt çeşitleri, orman ürünleri, deri, bakır eşyalar, cam...

— Sentetik kauçuk, elektrikli eşyalar, büro malzemeleri, inşaat makineleri, taşıt araç ve gereçleri, tıbbi araçlar, petrol yan ürünleri...

1982 yılında dünya ticaretinin daralması ve bazı gelişmiş ülkelerin himayeci politikalar uygulamaları, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Brezilya'nın da geleneksel ihrac ürünlerinden (kahve, şeker, soya gibi) sağladığı gelirin azalmasına yol açmıştır. 1982 yılında ihracat azalarak 20 milyar dolara düşmüştür. 1983 yılı ihracatı Planlama Bakanını Delfim Netto'nun öngördüğü 22 milyar dolar düzeyine gelmişse de, 1981 yılı seviyesine yine de ulaşamamıştır. Ayrıca sınai mallar içinde özellikle otomobil ve yedek parça dışsatımından beklenen gelir sağlanamamıştı. Oysa son on yılın verilerine göre ortalama olarak ihracatta % 20'lik bir artış, GSYİH'nın yaklaşık % 2 oranında büyümesine olanak vermektedir.

Brezilya, son 10-12 yıl içinde ihracatını

İHRAC EDİLEN SİNAİ ÜRÜNLERİN BİLEŞİMİ (%)

	1967-71	1972	1974	1976	1978	1979	1980
1. Tarıma day. san. ürünleri	26,3	23,1	18	22	19	14,6	14,2
2. Hafif san. ürünleri	9,5	24,9	26,6	21,5	19,6	20,4	17,4
3. Modern san. ürünleri	29,5	37,7	34,8	39,7	43,7	46,2	48,7
4. Diğer san. ürünleri	34,7	19,3	20,6	16,8	17,7	18,8	19,7

Kaynak : J. Brasseul, a.g.m., s. 88'den yararlanarak düzenlendi.

artırmak gayesiyle bir yandan ihrac ettiği ürünlerin çeşidini çoğaltırken, diğer yandan da yeni piyasalara veya yeni ülkelere girmeye çalışmaktadır. Anılan dönemde Brezilya gelişmekte olan ülkelerle giriştiği ticari ilişkilerde (Güney-Güney ticaretinin en başarılı örneği) başarılı olmuş ve özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatını hızla artırmıştır. Bu başarının elde edilmesinde büyük çapta anılan bölge ülkelerinin talep ettiği sinai malların üretiminde Brezilya'nın kullandığı teknoloji etkili olmuştur. Çünkü bu ülkeler «Kuzey ülkeleri»nin kullandığı çok ileri teknolojiyle üretilen yatırım mallarını kullanım ve fiyat açısından elverişli buluyorlar.

Brezilya sözü edilen bölge ülkelere çeşitli mühendislik ve müteahhitlik hizmetleri götürmek suretiyle itibarını artırmıştır. Örneğin Cezayir'de baraj, Suudi Arabistan'da ve Moritanya'da yol, Irak'ta oteller, Libya'da kanalizasyon inşa etmektedir. Ayrıca Cezayir'de otomobil, Nijerya'da otobüs, Irak'ta zırhlı araçlar imal eden tesisler kurmuştur.

Brezilya'nın ABD ve Batı Avrupa ülkelere yönelik ihracatının payı, toplam içinde azalırken, (1970 yılında % 65 iken 1980'de % 47,7'ye düşmüş), OPEC ülkeleriyle birlikte diğer gelişmekte olan ülkelere ihracatı artmaktadır. Denebilir ki Brezilya ihracatı esnek bir yapıya kavuşmuş, yani ülke ihracatında ne belli malların ne de belli ülkelerin egemenliği kalmıştır.

İHRACATTA YABANCI FİRMALAR

Brezilya'nın dışa açılmasında çokuluslu şirketlerin oynadığı rolün önemi genel bir yargı olarak bilinmekle beraber, kazandıkları etkinliğin derecesini ortaya koymak ancak ayrıntılı bir incelemeyle mümkün olabilir. Biz bu konuda da Brezilya ekonomisi üzerine yaptığı tez ve incelemelerle tanınan, Fransa'nın Lyon Üniversitesi öğretim görevlilerinden Dr. J. Brasseul'ün tespitlerinden yararlanacağız.

Karma ekonomi düzeni içinde bulunan Brezilya'da firmaları üç grupta toplamak mümkündür : kamu iktisadi kuruluşları, yerli özel firmalar ve yabancı sermaye tarafından kontrol edilen özel firmalar. 1980 yılı verilerine göre, satış hâsılatı açısından ülkenin on büyük firması ve özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tabloda yer alan on firmanın beşi çokuluslu şirketlere aittir. Firma sayısını yirmiyeye çıkardığımda, oranın değişmediğini, yani yabancı şirket sayısının ona yükseldiğini gördüm. Brezilya'ya gelen çokuluslu şirketler genellikle modern ve dinamik olarak nitelenen imalat sanayii dallarında çalışmaktadırlar. Bu şirketler özellikle ülkenin ihracatında etkili olmaktadır. Yapılan yaklaşık hesaplara göre, sanayi sektörünün toplam ihracatının % 40-51'ini bu şirketler gerçekleştirmektedirler. Fakat işin ilginç yönü bu çokuluslu şirketlerin ihracatının geliş-

BREZİLYA'NIN ON BÜYÜK FİRMASI
(1980)

Sıra	Firma	Sermaye	Sektör	Satış Hâsılatı (Milyar cruzeiro)
1.	Petrobras	Kamu	Petrokimya	647,8
2.	Petrobras dağıt.	Kamu	Petrol dağıtımı	278,4
3.	Shell	Hollanda	Petrol dağıtımı	181,9
4.	Esso	ABD	Petrol dağıtımı	143,3
5.	Copersucar	Özel	Gıda	92,8
6.	Atlantic	ABD	Petrol dağıtımı	89,0
7.	Texaco	ABD	Petrol dağıtımı	86,8
8.	Volkswagen	B. Almanya	Otomobil	82,8
9.	Light	Kamu	Elektrik	78,7
10.	Petroleo	Özel	Petrol dağıtımı	64,2

Kaynak : J. Brasseul, a.g.m., s. 95'ten yararlanılarak düzenlendi.

mekte olan ülkelere yönelik olmasıdır. Oysa yerli ihracatçı firmalar daha çok gelişmiş ülkelere mal satmaktadırlar. Örneğin Volkswagen firması Brezilya'da ürettiği otomobili Cezayir'e satarken, yerli ihracatçı firma, ülkesinde üretilen ayakkabıyı ABD'ye satmaktadır. Yabancı şirketler getirdikleri teknoloji ve sermayeyle Brezilya'da buldukları ucuz işgücünü birleştirdiklerinde (vergi ve kredi kolaylıkları hesaba katılmasa bile) ana firmaya göre daha düşük maliyetlerle mal üretebilmektedirler. Örneğin, Brezilya'da beş büyük otomobil şirketi üretimde bulunmaktadır. Bu firmaların Brezilya'da bir otomotiv sanayii işçisine 1980 yılında ödedikleri ortalama saat ücreti 1,7 dolar iken, bu ücret Batı Almanya'da 11,9 dolar, ABD'de 9,90 dolar ve Japonya'da 5,90 dolardır. İş disiplini, grev yasakları gibi önemli verimlilik etmenleri bir yana bırakılırsa sadece işgücü maliyetindeki bu büyük fark, çokuluslu otomobil şirketlerinin Brezilya'ya niçin geldiklerini açıklamaktadır. (1)

YABANCI SERMAYENİN YERİ

Batılı gözlemciler Brezilya ekonomisinin yapı değiştirme sürecinde özellikle Amerika Birleşik Devletleri şirketlerinin katkısının büyük olduğu konusunda birleşmektedirler. Bu çevrelere göre Amerikalı şirketlerin bu ülkeyi elverişli bulmaları, ucuz emek yanında, iki ana faktöre bağlıdır. Birincisi yaklaşık 120 milyonluk geniş bir pazar, ikincisiyse yönetimde süreklilik ve siyasal istikrardır!

Business Week dergisinin tespitlerine göre Amerikan kökenli şirketlerin Latin Amerika'da 1982 yılında giriştikleri yatırımların % 33'ü Brezilya'da gerçekleşti. Ford Motor grubundan Latin Amerika başkanı Lindsey Halstead'e göre «Brezilya vazgeçilmez ülkelerin başında gelmektedir.» (1) Bu değerlendirmenin ne derecede doğru olduğunu anılan derginin verdiği örneklerden anlamak mümkün görünüyor. Örneğin General Electric firması ülkesinde Connecticut'taki bir fabrikasını kapatırken Brezilya'da aynı alanda ça-

(1) J. Brasseul, a.g.m., s. 100.

(1) «The Coming Squeeze on Brazil,» **Business Week**, 27 Eylül 1982.

lısan tesisini genişletmektedir. Ayrıca sağlık kurumlarında kullanılan araçlar üreten Bec-ton Dickinson firması en büyük fabrikasını Brezilya'da kurmaktadır.

DIŞ BORÇLANMAYLA YAŞAYAN BİR SANAYİ

Brezilya dışa yönelik sanayileşme poli-tikasının gereği olarak, yeni ara ve yatırım malları ithal etmek durumunda kaldı. İthalat-taki sürekli ve hızlı artış karşısında, 1971 yılı sonuna kadar ihracattaki artış sınırlı kaldı-đından, dış ticaret açıkları dış borçla karşı-lanmıőtır. Her yıl artan dış ticaret açığını ve borçların faizini ödemek için, yeni ve daha büyük borçlanma yoluna gidilmiőtir. 1966 yı-lından 1971 yılına kadar ortalama bir mil-yar dolar artan dış borçlar, 1971 yılında üç milyar artarak 6,6 milyardan 9,5 milyara ık-mıőtır. Artık kontrolsüz bir artış baőlamıőtır; 1973'te 12,7 milyar, 1975'te 25,9 milyar, 1977'de 32,0 milyar, 1979'da 49,9 milyar, 1981'de 61,4 milyar ve nihayet 1984'n so-nunda 100 milyarı açan bir dış borç... Dışa bağımlı büyüme veya sanayileőmenin gere-đi olarak ülke her yıl daha fazla borlan-mak durumunda kalmıştır.

SONUÇ

Brezilya'da uygulanan «ađıőa bağımlı ve ihracata dayalı sanayileşme» modeli ekono-minin boyutlarını olağanüstü biçimde byt-mőtr. Olumlu sayılacak büyüyen göster-geler şunlardır: Ulusal hâsıla, dış ticaret hacmi, yabancı sermaye giriőı ve sanayinin payı... Bu olumlu saydığımız gelişmelerin bir çeőit maliyet olarak büyüyen olumsuz gs-tergelerse şöyle sıralanabilir: Eőı dünyada olmayan bir hızla büyüyen dış borçlar, iş-sizlik, enflasyon (% 220), gelir dağılımındaki bozukluk...

Yaklaşık yirmi bir yıldır Brezilya halkı, ađdaő insanın temel hak ve özgürlüklerin-den yoksun olarak, yöneticilerin izlediği ne pahasına olursa olsun dışa açılma politika-sına katlanmak zorunda kalmıştır. Enflasyon ve işsizlik orta sınıfı eritirken, ortaya yeni fakat büyük dış ticaret zenginleri çıkmıştır. Yeni seçilen Devlet Başkanı T. Neves'i -zmleri birbirine bağlı, fakat şu anda birbi-riyle çelişen siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlar beklemektedir... Başkan Neves'in sınırlı da olsa, toplumun büyük çoğunluğu-nun benimseyeceği bir başarısı, tüm Güney Amerika'da sivilleeőme hareketinin hızlanma-sına ve yayılmasına katkıda bulunabilecek-tir.

Ocak 1985

30.YIL

YAYIMLADIĞIMIZ KANUN, KARARNAME, TÜZÜK, YÖNETMELİK VE TEBLİĞLER İLE BUNLARA İLİŞKİN SAİR MEVZUAT METİNLERİNİ İÇERMEKTE OLUP, CİLTLER FÖYVOLANT (DEĞİŞEN YAPRAKLAR) ŞEKLİNDE HAZIRLANMIŞTIR.

CİLTLERİMİZİN TESLİMİNDEN SONRA MEVZUATTAKİ DEĞİŞİKLİKLER VE İLAVELER METNE İŞLENMEK VE ESKİ ŞEKİLLERİ DE AYRICA VERİLMEK SURETİYLE EN SERİ ŞEKİLDE ABO-NELERİMİZE GÖNDERİLMEKTE, VE BÖY-LECE METİNLER YÜRÜRLÜKTE-Kİ ŞEKLİNİ MUHAFAZA ETMEKTEDİR.

**AŞAĞIDA KONULARI
YAZILI YAYIMLARIMIZDAN
İLGİLENDİĞİNİZ SERİLER BULUN-
DUĞU TAKDİRDE YAYINEVİMİZE MÜ-
RACAAT EDİNİZ VEYA BROŞÜR İSTEYİNİZ.**

• İŞ VE SOSYAL SİGORTA MEVZUATI

- A. Yüksek Mahkemeler Kanun ve Kararları (7 Cilt)
- B. İş Hukuku (16 Cilt)
- C. Sendikalar Toplu İş Sözleşmesi- Grev ve Lokavt (5 Cilt)
- D. Sosyal Sigortalar (20 Cilt)
- E. Bağ-Kur (6 Cilt)

• TÜRK PARASI KIYMETİNİ KORUMA (KAMBIYO) MEVZUATI (1 Cilt)

• TÜRK PARASI KANUNLARI

(Banka ve Sermaye Piyasası
Mevzuatı) (1 Cilt)

• İHRACAT MEVZUATI (3 Cilt)

• İTHALAT MEVZUATI (3 Cilt)

• AVRUPA EKONOMİK TOPLU- LUĞU (A.E.T) MEVZUATI (3 Cilt)

• GÜMRÜK MEVZUATI

- G1- Gümrük Kanunu ve Yönetme-
liği ile Muafiyetler ve uygula-
ma (11 Cilt)
- G2- Gümrük Giriş Tarife Cetveli
ile diğer vergi ve resimler (12 Cilt)
- G3- Gümrük Anlaşmaları, GATT,
TİR, Karayolları Nakliyat anlı.
vb. (4 Cilt)

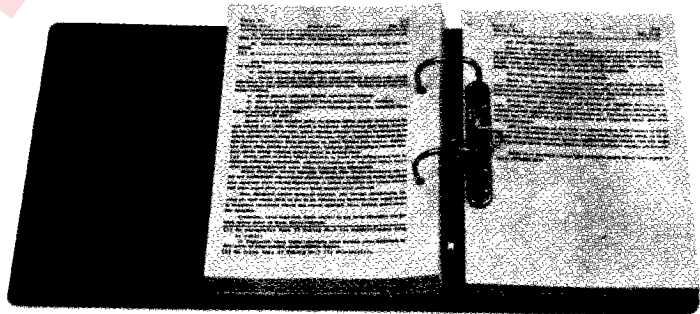
• İMALAT SANAYİİ MEV- ZUATI (3 Cilt)

• TURİZM MEVZUATI (3 Cilt)

• VERGİ MEVZUATI

- Gelir Vergisi (7 Cilt)
- Kurumlar Vergisi (2 Cilt)
- Veraset ve İntikal Vergisi (1 Cilt)
- Vergi Usul Mevzuatı (5 Cilt)
- Amme Alacaklarının T.U.H. Kanun (3 Cilt)
- Damga V, Değerli Kağıtlar Kanunu (2 Cilt)
- Yatırım İndirimi Mevzuatı (5 Cilt)
- Emlâk Vergisi (3 Cilt)
- Harçlar Kanunu (3 Cilt)
- Motorlu Taşıtlar V., Taşıt Alım V.
- Belediye Gelirleri Mevzuatı (1 Cilt)
- Katma Değer Vergisi (1 Cilt)

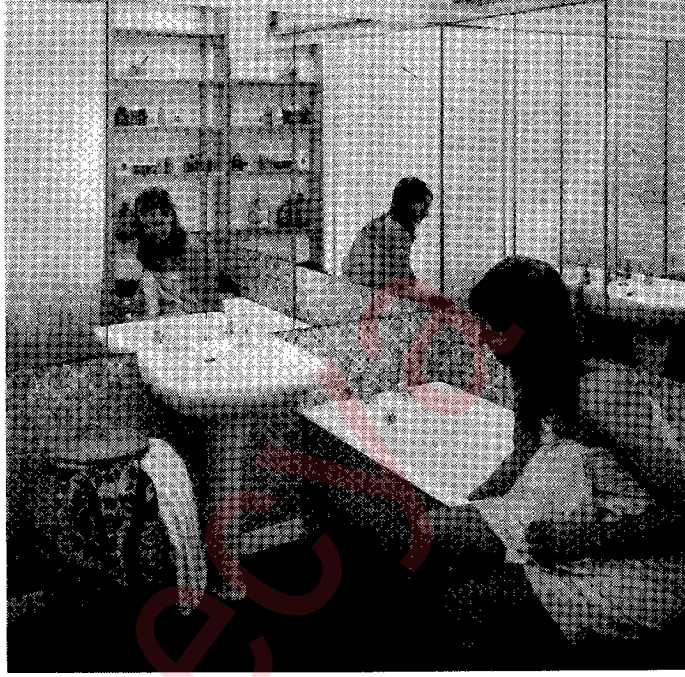
FÖYVOLANT
(DEĞİŞEN YAPRAKLAR SİSTEMİ)

LEBİB YALKIN YAYIMLARI VE BASIM İŞLERİ A.Ş.

Mecidi Mebusan Cad. No. 327 Dursun Han Kat.3 Salıpazarı-İstanbul Tel: 143 15 75 (5 Hat)

Banyonuzda bir banyo daha katın.

Flotal kristal aynayı koyun banyonuzda. Işıltılar dolsun, genişlesin duvarlar. Bir tek fayans bile oynatmadan büyüsün, derinlik kazansın banyonuz. Buhardan, sudan etkilenmeyen, yıllarca aynı nitelikte, aynı güzellikte kalan Flotal kristal ayna ile banyonuzda bir banyo daha katın.

FLOTAL®
ETOLVİ
"KRİSTAL AYNA"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30

Geleneksel İktisat Cephesinde Neler Oluyor? (II): Talebi Tanımlamak

Geçen sayıda başlattığımız dizinin ikinci bölümünü ("Defining Demand," *The Economist*, 29.9.1984) Nail Satlğan'ın çevirisiyle sunuyoruz.

Cambridge'in eskileri, 1935-65 arasında iktisat öğrenmiş olanlar, modern kuramcılarının, efektif (etkili) talebin Keynes tarafından etkili bir biçimde tahlil edilmiş olduğuna inanmadıklarını öğrendiklerinde üzüleceklerdir. Ama siz, Keynes'in neredeyse çağdaşı olan Oxford'lı Sir John Hicks'ten başlayarak bu konudaki daha modern teorileri anlama yolunda ilk adımları atabilirsiniz.

Kuramcılar birer basitleştiricidir. Görevleri, asıl önemli olanın anlaşılmasını engelleyen karmaşıklıklar ile ayrıntıları ayıklamaktır. Yanlış şeyleri ayıklamışlarsa, teorileri, ne sinama, ne de başka kuramcılarının mantığı karşısında ayakta durabilir. Basit düzeydeki derneşik talep teorisi, geleneksel olarak, uluslararası ticareti başlangıçta göz ardı eder ve (çoğu zaman) fiyatların istikrarlı olduğunu varsayar. Bunlar, talep teorisinin iskeletini sonradan etlendirecek konulardır.

İskeletin hatırdaki tutulması gereken kemikleri dört tanedir. Bunlardan ikisi mal piyasasındadır — tüketim ile yatırım; toplamaları toplam talebe eşittir. İkisi ise, talep kendini para aracılığıyla ortaya koyduğu için, para piyasasındadır. Para talebi iki biçime bürünür: alışveriş ve spekülasyon. Bu tuhaf terimler az sonra açıklayacağız. Talebin bir başka büyük bileşeni olan devlet harcamalarını ileriki dosyalardan birinde ele alacağız; şimdilik bunun sabit olduğunu varsayıyoruz.

İktisatçılar, bu dört kavramı kullanarak, gerçek dünyanın bilinen sorunlarına ışık tutabilirler: Düşük faiz hadlerinin talep üzerindeki etkisi nedir? Hükümetler gelirden alınan vergileri kısırlarsa ne olur? Teori, gerçi tek başına kesir cevaplar veremez; ama hiç değilse bunların ortak bir dille tartışılmasını sağlar.

Mal piyasasıyla ve tüketim ile yatırımı nelerin belirlediğiyle işe başlayalım.

- Tüketime gelirle etkilendiği açık

olduğu gibi, ileriki dosyalardan birinde gösterileceği üzere, örneğin faiz hadlerinden de etkilenir. Ne var ki en basit düzeydeki bir talep fonksiyonunda tek bir değişken vardır: Gelir arttıkça tüketim de artar.

İktisatçılar, tüketimi tanımlayıp ölçmekte fazla güçlük çekmezlerse de, «gelir»in anlamı o denli açık değildir. İnsanlar, herhangi bir tikel dönemde, o dönemdeki gelirlerine göre harcama yapmazlar: Kendi hesabına çalışan bir kişi, tatildeyken hiçbir şey kazanmaz; ama yılın başka hiçbir zamanında olmadığı kadar çok harcama yapıyor olabilir. Kuramcılar, gelirin, uzun dönemli bir kavram olduğu, belki de kişinin bütün ömrüne yayıldığı konusunda görüş birliği içindedirler. Profesör Milton Friedman «sürekli gelir» terimini ortaya atmıştır; buna göre kişiler, gelirlerinin kalıcı bir biçimde değiştiğini düşünmedikçe, harcama kalıplarını değiştirmezler.

● Yatırım daha tuzaklı bir kavramdır. İleri düzeydeki teoriler, bunun, birçok değişik etkence belirlendiğini gösterir. Bu dosyada kritik etkinin faiz hadlerinden geldiğini varsayacağız. Faiz hadleri yükselince, firmalar, eskisi kadar stok (envanter) tutmakta gönülsüz davranacakları gibi finansman maliyetlerine değmeyecek gibi görünen kimi sermaye projelerini rafa kaldırmaya da karar verebilirler. Şirketler, daima yaptıkları şeyin «fırsat maliyeti»ne bakarlar: Yeni tesis ya da ek stoklara yatırım yapmanın alternatifi, yani parayı bankaya koymak, faiz hadleri yükseldiğinde daha çekici hale gelebilir.

Eldeki Para

Toplam talep üzerine buraya kadar söylediklerimiz daha basit olamazdı: Tüketim ve yatırım gibi iki bileşeni vardır; bunları etkileyen iki değişken ise gelir ile faiz had-

leridir. Şimdi parayı işin içine sokalım.

Eski bir fıkraya göre üç adam, ellerinde açamadıkları bir fasulye konservesiyle ıssız bir adada mahsur kalır. İçlerinden fizikçi olanı, «bir ateş yakıp patlayıncaya kadar ısıtalım» der. Mühendis, «bir taş bulup kıralım» önerisinde bulunur. İktisatçının bir süre düşündükten sonra getirdiği çözüm ise şu olur: «Bir konserve açacağı varsayalım.»

Basit talep teorisinin parasal bölümünde yapılan varsayımlar, biraz buna benzer. Birinci olarak, para arzı, hükümetçe saptanır; ikinci olarak, fiyatlar karardır. Hükümetlerin, para arzını kısıtlama ve enflasyondan kaçınma konusunda karşılaştıkları belirgin güçlüklerden dolayı bu varsayımların, zamanı gelince kaldırılması gerekir. Şimdilik bunlar, — tüketimin de, yatırımın da birer reel değer olarak ele alındığı — mal piyasası ile para piyasası arasında bir tutarlılık sağlamaya yararlar.

Para talebi bu nedenle gerçek paraya karşı bir taleptir ve iki biçime bürünür:

● Alışveriş talebi. Bu kısa deyim, kişilerin, harcamaları için ellerinde bulundurmak istedikleri para miktarını gösterir. İnsanlar, gelirlerini seyrek — diyelim ki aylık ücret çekleri halinde — elde ederler, ama oldukça sürekli biçimde harcarlar. Kolaylık olsun diye nakde ve bir banka hesabına ihtiyaç duyarlar — çoğu para arzı ölçülerinin başlıca iki bileşenidir bunlar. Para talebinin bu türünün, mutlak gelir düzeyinden etkilendiği besbellidir: Bir ülke ne denli zenginse, o denli çok harcar.

● Spekülatif talep. İnsanlar, harcamaları için paraya gerek duydukları gibi, para tutma ile mali varlıklar satın alma arasında da seçim yaparlar. İktisatçılar, gündelik dildeki «yatırmak» terimini sevmezler; onlara göre bu sözcüğün anlamı, banka mevduatları, hisseler, hayat sigortası poliçeleri vb. ile

öynamak değil, fiziksel sermaye stokuna ila-
velerde bulunmaktır.

Spekülatif para talebinin ortaya çıkışı, kişilerin, teorisinin kendilerine tanıdığı basitleştirilmiş seçiş olan para ile tahviller arasında gidip gelmelerinden ötürüdür. Onlara tercihlerinde yol gösteren şey, faiz hadlerinde ki değişmelerdir. Daha yüksek faiz hadleri demek, tahvil tutmanın getirisi ile nakit ya da faizsiz banka mevduatı tutmanın fırsat maliyetinin yükselmesi demektir. Öyle olunca faiz hadleri yükseldiği zaman spekülasyon para talebi düşer.

Basit derneşik talep teorisi, böylece biçimlenmeye başlıyor. Bunun iki mali değişkeni olan, alışveriş ve spekülasyon amaçlı para talebi, sırasıyla gelirin ve faiz hadlerinin etkisi altındadır. Bunlar, tüketim ile yatırımı etkilemekte olan iki etkenle aynıdır. Dolayısıyla modelin tümünü gelir ile faiz hadlerinin oluşturduğu ortak zemin üzerinde kurabiliriz.

Bir Araya Getirmek

İlkin para piyasasının mal piyasası üzerindeki etkilerine bakalım. Para arzı artırılsa, faiz hadleri başlangıçta düşer. Düşük faizler yatırımları hızlandırır; böylece gelir düzeyi yükselir. Ama bu kadarı yeni bir denge anlamına gelmez; çünkü gelir düzeyinin yükselmesi alışveriş güdüsüyle para talebini artıracak, bu ise faiz hadlerini biraz yukarı çekip yatırımları budayacaktır. Dolayısıyla gelir düzeyindeki nihai artış, başlangıçtaki artıştan küçük olur.

Şimdi de mal piyasasındaki bir değişimin para piyasası üzerindeki etkilerini gözden geçirelim. Tüketim harcamaları — diyalim ki vergi kesintilerinin bir sonucu olarak — artarsa, toplam talep başlangıçta yükselir. Ne var ki bu durum, para talebini artırarak faiz hadlerini yükseltir. Faizlerin

yükselişi, yatırım ve tüketim harcamalarını kısar; bir kez daha, yeni bir dengeye en sonunda ulaşıldığında talepteki nihai artış, başlangıçtakinden küçüktür. Ne kadar daha küçük olacağı, ateşli bir tartışma konusudur; çünkü mali-parasal anlaşmazlığının can alıcı noktası budur.

Derneşik talep modelini bir adım daha ileriye götürdüğümüzde, bütün konu biraz daha açıklığa kavuşur. Para piyasasının mal piyasasını, mal piyasasının da para piyasasını ne yoldan etkilediğini görmek yararlıdır; ama bunları bir araya getirip her iki piyasasının eşzamanlı olarak nasıl dengeye vardığını araştırmak çok daha yararlıdır. Biraz daha karmaşık olmakla birlikte bunu yapmaya değer.

Maynard Keynes'in Genel Teori'sini yayımlamasından bir yıl sonra bir başka İngiliz iktisatçısı, Profesör (şimdi Sir) John Hicks, Keynes'in fikirlerinin özünü kendince damıtarak bir diyagram haline getirdi. Bu diyagram, 30 yılı aşkın bir süre makroiktisat öğretimi üzerinde hâkimiyet kurmaya yardımcı oldu. Son zamanlarda gözden düşüyse de, iktisadi düşüncedeki son gelişmelerin birçoğunu bu diyagramdan hareketle açıklamak mümkündür.

Hicks Grafikleri

Hicks diyagramı, önce mal, sonra da para piyasalarını ele alan iki başka diyagramın ürünüdür. Şekil 1'de mal piyasası yansıtılmaktadır. Şekil, sol-alt kadrandan başlayarak kestirme bir özdeşlik göstermekte: 45° doğrusunun her noktasında tasarruflar (S) = yatırım (I). Sol-üst kadrant, I'yı faiz hadlerinin (H) bir fonksiyonu olarak gösteriyor.

Sağ-alt kadrant, tasarruflar aracılığıyla dolaylı biçimde de olsa, tüketim fonksiyonunu vermekte. Gelir (Y) yüksedikçe tasarruflar

da yükselir, ancak Y 'deki artıştan daha az oranda: Bu, Y yükseldikçe tüketimin de yükselmesine olanak verir.

Bu üç kadrandan şimdi dördüncüsünü doldurmakta yararlanabiliriz. İki ortak değişkeni, gelir ile faiz hadlerini içine aldığı için asıl önemli olan, sağ-üst kadrandır.

Yatırım eksenini üstündeki herhangi bir noktadan, diyelim ki I_1 'den işe başlayalım. Yatırım fonksiyonu, bunun, H_1 gibi tikel bir faiz haddiyle tutarlı olduğunu göstermektedir. şimdi 45° doğrusuna inelim; oradan karşı yandaki S_1 'e, sonra sağ-alt kadrana (tüketim fonksiyonu), ardından yukardaki Y_1 'e, dolayısıyla da sağ-üst kadrana geçelim. Bu doğru, H_1 faiz haddine ulaştığında, faiz ile gelirin tikel bir bileşiminde mal piyasasının dengede olduğu bir noktayı saptamış olur.

Yatırım fonksiyonu üstünde, I_2 gibi daha yüksek bir yatırımın H_2 gibi daha düşük bir faiz haddiyle tutarlı olduğu bir başka noktadan hareketle aynı prosedürü tekrarlayabiliriz. Böylece sağ-üst kadranda yeni bir nokta saptanmış olur.

Bu iki noktayı birleştirdiğimizde IS doğrusunu elde ederiz: Doğru, faiz hadleri ile gelirin değişik bileşimlerinde mal piyasası dengesini tanımlar.

Şekil 2 para piyasasını ele almaktadır. Bu kez sol-üst kadrandan başlayalım. Şekil, faiz haddi yükseldikçe gerçek paraya karşı spekülasyon talebin düştüğünü göstermektedir. Doğrunun, orijine doğru içe kıvrılması, (a) çok düşük faiz hadlerinde kişilerin para ya da tahvil tutma arasında kayıtsız kalmalarından, dolayısıyla talep eğrisinin yassılaşmasından; ve (b) çok yüksek faiz hadlerinde kişilerin spekülasyon amaçla ellerinde tuttukları parayı en aza indirmeye çalışmalarından, dolayısıyla talep eğrisinin neredeyse dikey hale gelmesinden ötürüdür. Alışveriş güdüsüyle para talebi, sağ-alt kadranda yalnızca gelirin sabit bir payı olarak kabul edilmekte, dolayısıyla gelir yükseldikçe o da yükselmektedir.

Sol-alt kadranda, adı geçen iki bileşeni bir araya getirmekte, ama bunu IS şeklinin aynı bölümünde olduğundan farklı bir yoldan yapmaktadır. Mal piyasasında denge, — orijinden çizilen 45° derece doğrusunun yansıttığı üzere — planlanan tasarrufların planlanan yatırıma eşit olmasını gerektirir. Oysa para piyasasında dengenin gereği, gerçek paraya karşı spekülasyon ve alışveriş amaçlı taleplerin toplamının, toplam gerçek para arzına eşit olmasıdır. Eksenden eksene çizilen bir 45° doğrusu bu durumu gösterir.

Örneğin bu doğru, alışveriş güdüsüyle para talebinin sıfır olması durumunda, para arzının tümünün spekülasyon talepten kaynaklanması gerektiğini göstermektedir (A noktası). Aynı şekilde, spekülasyon talep sıfır olduğunda, alışveriş talebi tek başına para arzına eşit olmak zorundadır (B noktası). Geometri, doğru üzerinde gidip geldikçe söz konusu iki ögenin bütün bileşimlerinin toplamının aynı sonucu vermesinin güvencesini sağlar. Fiyatlar aynı kalırken nominal para arzının yükselmesi ya da fiyatlar inerken nominal para arzının aynı kalması nedeniyle gerçek para arzında bir artış olursa, 45° doğrusu orijinin uzağına kayar.

Burada da bu üç kadranda, faiz hadleri ile geliri birleştiren dördüncü kadranda içini doldurmanın aracıdır. Faiz haddinin H_1 olduğu DM_{s1} 'den başlayalım; para talebi doğrusuna indikten sonra karşıdaki DM_{a1} 'e geçelim; ardından önce Y_1 'e, sonra da H_1 düzeyine çıkalım.

DM_{s2} ile H_2 gibi değişik bir başlangıç noktasından hareketle aynı şeyi yaparsak, sağ-üst kadranda ikinci bir nokta elde ederiz. Para piyasasının dengede olduğu gelir ve faiz hadleri bileşimlerini gösteren LM doğrusunu bulmak için bu iki noktayı birleştirmemiz yeter.

Şimdi modelin tümünü aynı anda eğip bükebiliriz.

Şekil 3'e bakarken gerçek para arzı art-

tığı için LM eğrisinin sağa kaydığını düşünelim. LM eğrisini niye kaydırır bu? Faiz hadlerinin düşmesi, gerçek para arzı arttığı zaman kişileri herhangi bir verilmiş gelir düzeyinde daha fazla para tutmaya ikna etmenin yolu olduğu için. Ters yönden giderek de aynı noktayı anlayabiliriz: Herhangi bir tikel faiz haddinde kişiler, tuttıkları parayı artırmak için daha yüksek reel gelirlere ihtiyaç gösterirler.

LM eğrisinin nasıl kayacağını daha etraflı biçimde göstermek için, şekil 2'den yararlanarak, sol-alt kadrındaki 45° doğrusunun, gerçek para arzındaki bir artışın göstergesi olarak sola kayması halinde neler olacağını ortaya koyalım. LM eğrisinin LM_1 'den LM_2 'ye doğru sağa kayması durumunda faiz hadlerinin H_1 'den H_2 'ye düşeceğini, toplam gelirin ise Y_1 'den Y_2 'ye yükseleceğini şekil 3'ten görebiliriz.

IS eğrisindeki kaymalar için de aynı prosedürü izleyebiliriz. Sağa kayma, herhangi bir verilmiş faiz haddinde yatırım ve tüketim talebinin — sözgelimi firmalar kârlar konusunda daha iyimser oldukları, dolayısıyla daha çok yatırım yapmak istedikleri için — arttığı anlamına gelir. LM eğrisinin değişmesi, IS eğrisinin ise yükselmesi durumunda hem faiz hadleri hem de onlarla birlikte toplam gelir yükselir.

Gelir ile faiz hadlerine ilişkin bu sonuçlar, yalnızca IS ve LM eğrilerinin eğimlerinin şekil 3'teki gibi olması koşuluyla geçerlidir. İçlerinden biri dikey olursa, farklı sonuçlar geçerli olur. LM eğrisinin dikey olması halinde hükümetlerin vergileri indirerek talebi artırmaya çalışması boşunadır; faiz hadlerini artırmının dışında bir şey başaramazlar. Aynı şekilde, IS eğrisi dikey olsaydı, gerçek para arzındaki her türlü artış, faiz hadlerini düşürür, ancak toplam talebi etkilemezdi.

Bu fikirler ilerideki dosyalarda geliştirilecek. Şimdilik IS-LM modelinin bir yönü — fiyatların kararlı olduğu varsayımı —

üzerinde yoğunlaşalım. Bu varsayımı artık gevşetebiliriz. Varsayımın yerine enflasyonun gerçekliklerini koymak için vakit hâlâ erkendir; ama fiyatlarda bir defalık bir artış, o yönde ilerlemek için öğretici bir başlangıç olabilir.

Gerçek para arzı genişlediği zaman toplam talebin arttığını bu dosyada göstermiştik. Bu, (a) fiyatlar düşerken (b) nominal para arzı sabit kaldığı zaman toplam talebin arttığını söylemekle aynı şeydir. Şu halde fiyatlar ile toplam talep arasında bağ kurup ekonominin tümü için bir talep eğrisi çıkarmak mümkündür.

Eğriyi IS-LM modelinden türetebiliriz. Şekil 4'ün alt yarısından işe başlayıp fiyatların, Y_1 geliriyle tutarlı bir P_1 düzeyinde olduğunu düşünelim.

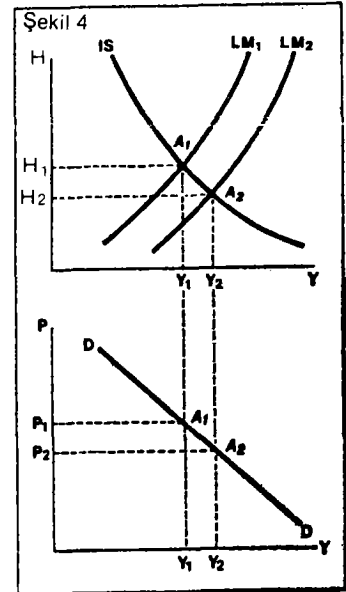
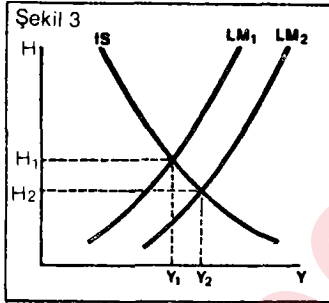
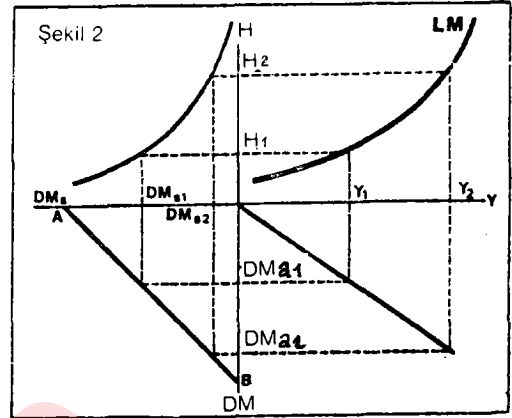
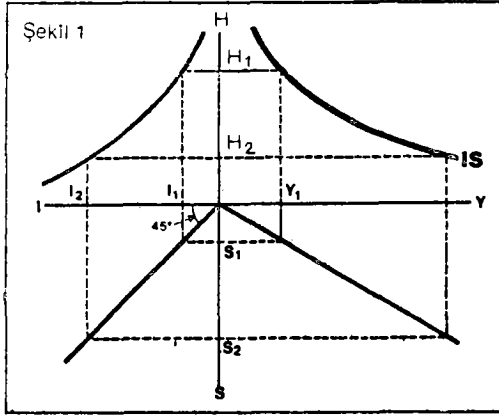
Y_1 , üstteki IS-LM diyagramına uzatıldığında H_1 faiz haddiyle tutarlı olmaktadır. Sistemin tümü, hem para piyasasının, hem de mal piyasasının temizlendiği A_1 noktasında dengeye gelmektedir.

Fiyatlar P_2 'ye düşecek olursa, şekil 4'ün üst yarısındaki LM_1 eğrisi, sağa, LM_2 'ye doğru kayar. Bu durumda IS eğrisini A_2 noktasında keserek H_2 gibi yeni bir faiz haddi ile Y_2 gibi yeni bir gelir düzeyi verir. Şeklin alt yarısında P_2 'ye uygun düşen daha düşük fiyat düzeyi ile Y_2 , A_2 ile gösterilen yeni bir bileşim yaratırlar. A_1 ile A_2 'yi birleştirtince ekonominin tümü için talep eğrisini buluruz.

Kavranacak kilit noktası, talep eğrisinin temel eğiminin, soldan sağa aşağıya doğru olduğudur. Fiyatlar düştüğünde, LM eğrisi sağa kayar; faiz hadleri ise düşer. Faiz hadlerindeki düşüş, yatırım ile tüketimi artırır; böylece reel talep yükselir.

Ek talebin yöneleceği bir yer olmalıdır. Bu dosyanın bütününde ek talebin, yatırım ve tüketim için talep edilen bütün mal ve hizmetleri arz etmeye hazır işletmelerin hırslı ellerine geçeceği varsayıldı. Gelecek dosyada bu varsayımdan vazgeçecek, arzı neyin belir-

lediğine göz atacağız. Buraya kadar geldi-
nizse, bundan sonraki dosyaları çok daha ba-
sit bulacaksınız.

Türkiye İçin Yeni Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Denemesi Üzerine

Bilge Okay, "Türkiye Ekonomisi İçin Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Denemesi," (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1984).

Mehmet Tütüncü

Mehmet Tütüncü, İÜ İktisat Fakültesinde araştırma görevlisidir.

Son yıllarda, özellikle farklı iktisat politikalarının sonuçlarını analiz etmekle uğraşan iktisatçılar için en çarpıcı gelişmelerden biri de «senaryo teknikleri»nin vardıgı yetkinlik ve yaygınlık düzeyi oldu. Bilindiği gibi, senaryo teknikleri kabaca, bir ekonomideki ilişkileri yansıtan matematiksel bir modelin bilgisayara yüklenmesinden sonra, farklı sosyoekonomik koşullara tekabül eden ayrı ayrı veri kümeleri karşısında bu modelin ne gibi farklı biçimlerde işleyeceğinin yapılan hesaplar aracılığıyla gözlemlenmesinden ibarettir. Başka bir deyişle, farklı koşul ve politikalar karşısında ekonomide ortaya çıkacak sonuçlar ekonominin modeli üzerinde denenerek görülmeye çalışılmaktadır. Böylece, sosyal bilimlerde karşılaşılan özel metodolojik güçlüklerden söz etmeyi pek seven sosyal bilimcilere katılarak iktisatta deney yapma olanağının bulunmamasından yakınan iktisatçılar nihayet birtakım deneyler yapma olanağına kavuşmuş bulunuyorlar. Hemen akla geleceği gibi, bu deneylerde farklı koşullara tabi tutulan nesnenin gerçek ekonominin kendisi değil, bir modeli olduğu, bu nedenle söz konusu deneylerin «sahici» olmadığı, dolayısıyla, doğa bilimlerindeki deneylerle mukayese edilemeyecekleri söylenebilir. Ancak iktisatçının buradaki durumu, gerçek bir uçak imal etmeden önce onun ölçekli bir modeli ile rüzgâr tüneline denemeler yapan teknisyenlerin durumuna benzer. Nasıl gerçek uçağın hava akımlarına dayanabilmesi, modeli tarafından rüzgâr tüneline yeterince temsil edilebilmiş olmasına bağlı ise, herhangi bir iktisat politikasının ne gibi sonuçlar verebileceğinin doğru olarak öngörülebilmesi de, bilgisayara yüklenen matematiksel modelin gerçek ekonomiyi yeterli ölçüde temsil edebilmesine bağlıdır. Nitekim, senaryo tekniklerinde kullanılan modeller çok çeşitlidir ve son yıllarda bu tekniklerin özellikle rağbet görmeye başlamasının bir nedeni de, esnek yapı ve görece geniş kapsamlı olan «hesaplanabilir genel denge modelleri» denilen modellerin geliştirilmiş olmasıdır.

Hesaplanabilir genel denge modellerinin ana yapıları ve kuruluşlarında izlenen mantık artık büyük ölçüde oturmuştur. Ancak, bu türden bir modelin, belli bir ülke için kullanılması söz konusu olduğunda, bir yandan o ülkenin kendine özgü koşul ve niteliklerinin modelde temsil edilebilmesi, diğer yandan modelin «objektif»inin araştırmanın cevap aradığı özel sorularda odaklanabilmesi için, modelin ana yapısını bazı bakımlardan basitleştirirken bazı bakımlardan da geliştirmek gerekli olmaktadır. Dolayısıyla, aynı ekonomi için bile teknik ayrıntıları ve bakış açıları farklı birçok hesaplanabilir genel denge modeli kurulması mümkün ve doğal bir şeydir. Nitekim, Türkiye için de

yakın zamanda bu tür birkaç farklı çalışma yapılmıştır. Dr. Bilge Okay'ın geçtiğimiz aylarda kabul edilen doktora teziyle birlikte bu çalışmalara bir yenisi eklenmiş oluyor. Bu yazıda bu tezi tanıtmaya çalışacağız.

Yazının girişinden de tahmin edilebileceği gibi, Okay'ın tezinin nihai amacı, Türkiye için bir hesaplanabilir genel denge modeli geliştirmek ve bu modeli çeşitli iktisat politikalarının sonuçlarını saptayıp birbirleriyle kıyaslamak için kullanmak. Model önümüzdeki dönemlerde de kullanılabilecek şekilde geliştirilebilme esnekliğine sahip olmakla birlikte, Okay tarafından 1982 ve 83 seneleri için politika analizleri yapmakta kullanılmış. İhracatı, tasarruf eğilimini ve parasal ücretleri artırıcı/azaltıcı politikaların birbirine paralel ve karşıt etkileri incelenip, bu politikaların değişik oranlarda birlikte kullanılmasıyla istenilen çeşitli hedeflere birlikte ulaşılabilceği üzerinde durulmuş. Ancak tezin bütünü göz önüne alındığında, konunun sadece bir model geliştirip politika analizlerinde kullanmakla sınırlı olmadığı görülmüyor. Baştan itibaren, planlamanın neden gerekli olduğu hususunun gözden kaçırılmamasına özen gösterilerek, geleneksel planlama tekniklerinin genel bir eleştirisi yapılmaya ve merkezi planlamanın mevcut olmadığı bir ekonomi için planlamanın ne tür tekniklere başvurulması gerektiği sorusuna cevap getirilmeye çalışılmış. Bu soru, bir «ademi merkezi planlama anlayışı» üzerinde durulmasına yol açmış. Dolayısıyla, Okay'ın önerdiği modeli bu planlama anlayışı ile bir arada, bu tür planlamanın bir tekniği olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu yüzden, modelin teknik özelliklerinden ve yapılan deneylerin sonuçlarından bahsetmeden önce, tezin bütünü gözden geçirmekte yarar vardır.

Tez, giriş bölümü dışında, dört bölümden oluşuyor. İlk bölümde planlamanın statüsü ve geleneksel planlama teknikleri tartışılıyor. İkinci bölümde çeşitli hesaplanabilir genel denge modelleri karşılaştırmalı olarak inceleniyor. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise Okay kendi modelini kurarak Türkiye ekonomisine uyguluyor.

«Giriş» bölümü, planlamanın gerekliliği konusunda yazarın bakış açısını ortaya koymak ve çalışmanın kapsamını çizmek için yazılmış. Piyasa mekanizmasının eğitim, doğanın korunması, gelir dağılımı, dışsal ekonomiler, sağlık hizmetleri gibi bir takım konularda etkisiz ya da toplumun beklediği hedefleri gerçekleştirmekte yetersiz olduğu üzerine iktisat literatüründe yapılan tartışmalar bilinir. Bu yetersizliklere burada da değiniliyor. Ancak Okay planlamanın gerekliliğini ve rolünü daha başka ba-

kış açılara ağırlık vererek saptıyor. İlk, gerek piyasa mekanizmasının işleyişinin Walras'gil genel denge kuramındaki gibi yalnızca piyasa dengelerini sağlayan fiyatlarla gerçekleşen mübadelelerle sınırlı olmamasının, gerekse gelecek hakkında belirsizliklerin olduğu bir ekonomide beklenen fiyatların sonradan gerçekleşen fiyatlarla aynı olmamasının, genel denge ve kaynakların dağılımı üzerindeki etkilerine değiniliyor. Denge fiyatlarından farklı fiyatlarda yapılan mübadeleler, ekonomiyi dengeye götürecek doğru kararların alınmasını sağlayacak sinyallerin fiyatlar aracılığıyla karar birimleri (üreticiler, tüketiciler, vs.) arasında taşınmasını güçleştirirler. Beklenen fiyatlarla gerçekleşen fiyatların farklı olması işe, beklenen fiyatlara göre alınan kararlarla kaynakların israf edilmiş olması anlamına gelir. Bu her iki mülhazanın mantıksal sonucu, piyasa mekanizmasının ekonomide dengeyi ve kaynakların etkin dağılımını sağlamaya yetmemesidir. Bunun da nedeni, ekonomide tek bilgi iletişim şebekesinin fiyatlardan ibaret olmasıdır. Şu halde, dengeyi sağlayacak ek bilgi akımlarına ihtiyaç vardır. İkinci olarak, dengeyi gerçekten arzulanır bir durum olup olmadığı sorusu soruluyor. Ürün geliştirmeye, nitelik kontrolüne, fiyat düşmelerine, vs. yol açtığı için, denge yerine, «alıcı piyasası durumu»nun tercih edilebileceğine değiniliyor. Bu her iki bakış açısı da bizi piyasa mekanizmasına alternatif değil, piyasa mekanizmasını tamamlayan bir planlama anlayışına götürüyor. Ancak piyasa mekanizmasına dengeyi sağlama konusunda yardımcı olacak planlama ile, alıcı piyasası durumunun yaratılmasında başvurulacak planlama arasındaki ilişkiler incelenmemiş. İlk bakışta bu iki planlama anlayışı birbiriyle bağdaşmaz gibi gözükse de, ekonominin birçok piyasadan oluştuğu ve iktisadi süreçlerin zaman boyutu göz önüne alınınca, piyasa mekanizmasını tamamlayıcı ve düzeltici bir planlamanın yere ve zamana göre dengeyi ya da alıcı piyasası durumunu tercih eden müdahalelerde bulunmasının söz konusu olup olmayacağı sorusu aklı geliyor. Fakat Okay piyasa mekanizmasına ek bir bilgi akımı sağlayacak bir planlama anlayışının oluşturulması gerektiğini saptamakla yetiniyor. Çalışmasının amacını da böyle bir «planlama anlayışı oluşturduktan sonra buna uygun bir plan denemesi yaparak Türkiye ekonomisinde uygulamak» şeklinde tanımlıyor (s. 5).

Bölüm I'de önce merkezi ve ademi merkezi planlama anlayışları karşılaştırılıyor ve her iki tür planlama içinde planlamanın sosyopolitik statüsü saptanmaya çalışılıyor. Burada değinilen konuları ve varılan sonuçları birkaç cümleyle özetlemek zor; çünkü

oldukça yoğun bir tartışma birkaç sayfaya sığdırılmış. «Plancının etkin bir bürokrasiye dönüşmesinin önlenmesi» için «ademi merkezi planlamanın mantığı gereğince plancının bütün uygulayıcılık fonksiyonlarını elinden almak» gerektiği ve «çoklu bilgi akışlarına ve yetki ayırımlarına dayanmayan bir planlama sisteminin toplumdaki çelişen çıkarların uyumunu yakalayamayacağı için uygulanabilmesi»nin zor olduğu gibi bir iki vargayı aktarmakla yetinelim (s. 10). Bu bölümde daha sonra planlama-piyasa ilişkileri içinde iktisat politikaları ele alınıyor. Merkezi planlamada iktisat politikalarının zorlayıcı (miktar ve fiyat sınırlamaları ile), tavsiye edici (teşvikler yoluyla yönlendirici) ya da piyasa sistemi kontrolleri yoluyla müdahale edici olabilmesine karşılık, ademi merkezi planlamada önemli olan, iktisat politikası uygulayıcısının hedefine kimin nasıl davranması gerektiğini belirtmeden ve herhangi bir karar birimini hedefe uygun davranmaya zorlamadan varmasıdır (s. 13); bu nedenle ademi merkezi planlama daha çok piyasa sistemi kontrolleri yoluyla müdahale ile uyumludur. Bu müdahalelerin ayırt edici özelliği fiyatların dolaysız olarak etkilenmeye çalışılmamasıdır. Devlet, para ve maliye politikalarını amaçladıklarına uygun yönde ayarladıktan sonra, kaynak dağılımı ile ilgili kararları piyasa sistemine bırakacaktır (s. 13-14). Bölüm I, statik Leontief, dinamik Leontief ve doğrusal programlama modellerinin incelenmesi ile devam ediyor. Mümkün mertebe teknik ayrıntılara girilerek yapılan bu incelemelerin amacı, bu modellerin plancıya hangi sorunları analiz edebilme ve hangi soruları cevaplandırabilme olanağını sağladıklarını, buna karşılık planlama teknikleri olarak hangi eksiklik ve sorunlarla «malul» olduklarını saptamak. Daha sonra II. Bölümün başında da özetlenen bu saptamalar vasıtasıyla bu teknikler, hesaplanabilir genel denge modelleri ile kıyaslanmış oluyor. Bu bölümde son olarak, doğrusal programlama modellerinin ademi merkezi planlama araçları olarak kullanılabilmesi yönünde atılmış bazı adımlar (Kornai ve Malinvaud tipi iki düzeyli planlama yöntemleri) özetleniyor.

Bölüm II'nin başında, Leontief ve doğrusal programlama modellerinin sabit nispi fiyatlarla çalışmaları dolayısıyla iktisat politikası değişkenlerini içermeyecekleri, oysa, birbirinden bağımsız olarak iktisadi kararlar alan birimlerden oluşan bir sistemde fiyat-miktar etkileşiminin göz önüne alınması gerektiği, bu nedenle «hesaplanabilir genel denge modellerinin ademi merkezi planlama aracı olarak kullanılmaya başladığı» belirtiliyor (s. 34). Sonra, dört ayrı hesaplanabilir genel denge modeli inceleniyor.

Bu dört model bir yandan bu sınıfa giren modelleri genel çizgileriyle tanıtmak için, diğer yandan da Bölüm III'te kurulacak olan modelde bunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanılacağı için seçilmiş. Ayrıca, seçilen bu dört modelden her biri bu tür modeller içinde az çok özgün bir yere sahip: Derviş ve Robinson'ın Türkiye modeli neoklasik temellere oturtulmuş çok sektörlü bir model ve türünün ilk örneklerinden biri; Taylor'un basit Kaldor'gil modeli davranışsal denklemler yerine muhasebe özdeşliklerine dayandırılmış tek sektörlü bir model; yine Taylor'un Brezilya modeli bir öncekinin para ve dış ticarete ilişkin denklemlerle zenginleştirilmiş bir **versiyon'u** ve farklı kapama koşullarının aynı model üzerinde kullanılmasına bir örnek, ve nihayet Yağcı'nın TUGEM'i makro ve mikro modellerin bütünleştirilmesi yolunda atılmış bir adım. Böylece hesaplanabilir genel denge modelleri literatürüne, «mümessiller»i aracılığıyla, oldukça derli toplu bir göz atılmış ve, tek-sektörlü modeller kıyaslanmış oluyor. Diğer yandan neoklasik ve Keynes'gil-Kaldor'gil kapama kurallarının modellerin işleyişini nasıl etkileyeceği de karşılaştırmalı olarak görülüyor. Bu bölümün bir diğer ilginç tarafı, modellerin incelenişinde izlenen sistematik. Her model, teknik yapısı, kapama koşulları, modellerin çözümünde izlenen algoritma (modeller doğrusal değil) ve modelin işleyişinin içerdiği iktisadi süreç ve mekanizmalar açısından ele alınıyor. Bu sistematikğin modellerin tanıtılmasında sağladığı teknik düzey bir yana, muhtemelen baştan hiç planlanmamış olan bir yan ürünü de var: Bilindiği gibi iktisat fakültelerinde, mikro, makro, dış ticaret, büyüme, para, gelir dağılımı, vs. konular kaçınılmaz olarak ayrı ayrı dersler halinde okutulur ve bunların birbirinden bağımsız olmadıkları, gerçeğe ancak birlikte ışık tutabilecekleri, hele ekonominin bütünü göz önüne alınırken birbirlerinden ayrı düşünülmemeleri gereğinin ne kadar önem kazanacağı yeterince vurgulanamaz. Bu durum, ekonomiye bütünsel bir bakış açısı edinilememesi gibi yeterince ciddi bir sonuç doğurmakla kalmaz, ayrı ayrı derslerin konuları da tek başlarına anlamlılıklarından kaybederler, hele bu derslerin konuları arasında değinilen soyut teoriler iyice şüpheyile karşılanırlar ve soyut teorilerin neden üretildiği çoğu kişi tarafından bir türlü anlaşılmaz. Oysa, ekonominin bütününü temsil etmek için kurulan, dolayısıyla da bu farklı analizleri bütünleştirmek zorunda olan hesaplanabilir genel denge modelleri, özellikle bir de karşılaştırmalı olarak incelenince, konular arasındaki bağıllık çarpıcı bir biçimde ortaya çıkıyor. Ayrı başlıklar altında birbirlerinden soyutlanmış olarak ve tek başlarına incelenen süreç

ve mekanizmaların gerçekte tek başlarına var olamayacakları, daima birtakım başka süreçlerle birlikte ve karışmış olarak bulunabilecekleri kendiliğinden vurgulanıyor ve soyut teorilerin sınırları görülüyor. Ama ortaya çıkan şey bir karmaşa olmuyor ve modeller sadece sonuçlarının dökümüyle yetinmek zorunda olduğumuz; ama işleyişinin mantığını izleyemeyeceğimiz kapalı kutular olarak kalmıyorlar. Başka süreçlerle karışmış olarak var olabilmelerine rağmen bazı süreçler bir döneme damgalarını vurabiliyor, yani ekonominin soyut teoriler tarafından belirlenleştirilmeye çalışılmış işleyişleri de göze çarpıyor. Bu da soyut teorilerin var oluş nedenleri ve tahlil araçları olarak etkinlikleri hakkında daha sağlam bir fikir edinebilmek için değerlendirilmesi gereken bir gözlem olsa gerek. Kısacası, hesaplanabilir genel denge modelleri, kuruluşlarındaki asıl amacın yanı sıra, bir de iktisat eğitimiyle ilişkin içermeleri açısından incelenmeli. Okay'ın tezinin ikinci bölümünde izlediği yol bu açıdan da dikkate değer.

Bölüm III'te Türkiye ekonomisi için politika simülasyonları ve projeksiyonlar yapmak amacıyla kurulmuş olan model sunuluyor. Okay, modelin temelde özdeşliklere dayalı bir denklemler sisteminden oluştuğunu, bu denklemlerle birlikte modelin dış ticaret ve ithal ikamesi ağırlıklı olduğunun söylenebileceğini ve modelin kurulmasında özellikle Taylor'un Brezilya ve Derviş ve Robinson'ın Türkiye modellerinden yararlandığını belirtiyor. Biz buna, Taylor modelinin Okay'ın modeline olan etkisinin daha belirgin olduğunu ekleyelim. Bu etki biraz da Okay modelinin de tek-sektörlü bir makro model olmasından ileri geliyor. Daha sonra modelin denklemlerinin açıklanmasına geçiliyor. Toplam arz ve toplam talep eşitliği, tüketim, yatırım, hükümet harcamaları, vergiler, emek ve sermaye gelirleri ve harcanabilir gelirleri, hükümet bütçe tahdidi gibi denklemler modelin makro temelini oluşturuyor. Modelin, kurulmasında yararlanılan modellerden ya da alışlagelmiş makro modellerden farklı bir özelliği, milli gelir hesaplarına katılmayan, ama girdi-çıkı analizlerinde özellikle dikkate alınan ara mal arz ve talep miktarlarının da toplam arz ve talep eşitliği içinde gösterilmiş olması. Bu suretle, üretim için gerekli ara mal ithalatı ile yerli üretim arasındaki ikame olanakları modelde içermeye çalışılmış ve modelin işleyişine önemli etkileri oluyor. Dikkati çeken denklemlerden biri de kapasite kullanımını ithalat ve enerji darboğazlarına bağlayan denklem. Nihayet, ithalat, ihracat ve ödemeler bilançosu ile ilgili eşitlikler ve dış fiyatları iç fiyatlara çeviren denklemlerle model tamam-

bunların bir yandan veri bulma konusunda karşılanıyor. Ancak uygulama sırasında modelde bazı değişiklikler yapılması zorunluluğu ortaya çıkmış. Okay şılan güçlüklerden, bir yandan da 1979-81 yıllarının atipik özelliklerinden ileri geldiğini belirtiyor. Bu değişikliklerin özellikle Türkiye ekonomisini yansıtabilme için tasarlanmış olan ve ithalat, ihracat ve kapasite kullanımını belirleyen denklemlerle ilgili olması (s. 106), modelin ilginçliğini bir ölçüde azaltmakla birlikte, Türkiye için bu tür modellerin geliştirilmesi konusunda gerekli tecrübe birikimine küçük bir katkı sayılabilir. İlk şekliyle denenip az çok tatminkâr sonuçlar veren bir modele göre, aynı tatminkârlığa birtakım denemelerden geçip değişikliklere uğrayarak varmış olan bir model, eski denemeleri ile birlikte ele alındığında daha öğretici olabilir. Neticede, bu değişikliklerden sonra 34 denklemli bir model elde edilmiş oluyor. Daha sonra modelin çözüm algoritması, kapama koşulları ve işleyiş üzerinde duruluyor; modelde ne gibi iktisadi olayların yansıtılabildiği, hangi mekanizmaların içerildiği anlatılıyor. Model, esas itibarıyla Kaldor'gil nitelikler taşıyor. Bilindiği gibi, bu tür bir modelde, yatırım kararları girişimcilerin kâr beklentilerine göre alınır, tasarruflar ise değişik grupların gelir düzeylerine ve tasarruf eğilimlerine bağlıdır. Gelir düzeyleri ve tasarruflar modelin içinde, yatırımlar ise modelin dışında belirlenmektedir. Dolayısıyla yatırımlarla tasarruflar birbirinden bağımsızdır ve bunlar arasında **ex-ante** eşitlik sağlanması beklenemez. Kaldor'gil bir modelin ayırt edici niteliği, yatırımların tasarrufları aşması (yani mal piyasasında talebin arzı aşması) halinde, tasarrufların yatırımlara intibak etmesi ve bu intibakin da gelir bölüşümünün değişmesi suretiyle olmasıdır. Okay'ın Bölüm III'te incelediği Kaldor'gil modellerde, gelir bölüşümünün değişmesi enflasyon yoluya olmaktadır. Nominal ücret haddi veri iken genel fiyat düzeyi yükselince reel ücret haddi (ve dolayısıyla reel ücret gelirleri) düşer. Bu düşme, ücret-dışı gelirlerin enflasyon karşısındaki seyri göz önüne alındığında, gelir bölüşümünün ücretli kesim aleyhine bozulmasından başka bir şey değildir. Bütün bu nitelikleri Okay'ın modeli de taşıyor. Ayrıca, Okay modeline yukarıda sözü geçen diğer modellerde olmayan bazı başka mekanizmalar da katmış. Önce, ara mal üretiminin de toplam arz içinde gösterilmesiyle modele eklenen «çarpan» mekanizması üzerinde duralım. Modelde, gerekli (arzulan) ara mal ithalatının döviz darboğazı nedeniyle gerçekleştirilemeyen kısmı, bir ölçüde, yerli ara mal üretimi tarafından karşılanır. Gerekli ithalat, genel fiyat düzeyinin ithal ara malları iç fiyatına oranına bağlıdır. Dolayısıyla, genel fiyat

düzeyi yükselirse gerekli ithalat artacak, döviz miktarı veri iken gerekli ithalatın artışı, bunun daha büyük bir kısmının gerçekleştirilememesine yol açacak ve bu da yerli ara mal üretiminin artmasına yol açacaktır. Kısacası, genel fiyat düzeyinin yükselmesi ara mal üretimini, dolayısıyla da toplam arzı artırmaktadır. Oysa Taylor'un sözü edilen modellerinde toplam arz fiyat düzeyinden bağımsız olarak ve model dışından belirlenmektedir. Okay'ın modelinin bu farkı, fiyat düzeyinin yükselmesinin gelir bölüşümü üzerinde doğrudan etkisinin yanı sıra bir de dolaylı etkisinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır, çünkü istihdamın fiyat düzeyinden etkilenmediği bu modelde toplam arzın artışı da gelir bölüşümünü ücret geliri aleyhine değiştirmektedir. Dolayısıyla, tasarrufların yatırımlara itibakını sağlayacak olan fiyat artışı, toplam arzın fiyattan etkilenmediği durumda gerekecek olan fiyat artışı kadar büyük olmamaktadır. Okay'ın Kaldor'gil modellere yaptığı diğer bir ilave, Derviş-Robinson modeline benzer bir şekilde, para arzındaki artışın harcanabilir gelirler üzerindeki etkisinin göz önüne alınmasıdır. Devlet bütçe açığının para arzındaki artışlarla finanse edilmesi kesimlerin harcanabilir gelirlerini para tutma ve kredi kullanma eğilimlerine bağlı olarak etkiler. Nihayet, yine diğer Kaldor'gil modellerden farklı olarak, dış sermaye girişi, devlet bütçesinin yanı sıra sermaye kesimi harcanabilir gelirini de etkileyerek özel tasarrufları artırmaktadır. Burada özel tasarruflarla sermaye girişinin birbirini etkilemesi söz konusudur. Özel tasarruflardaki artış tüketim malı ithalatını ve dolayısıyla sermaye girişi ihtiyacını azaltır. Sermaye girişindeki bir azalma ise sermaye kesiminin harcanabilir gelirini ve dolayısıyla tasarrufları azaltmaktadır.

Bölüm IV'te, önce modelin gerektirdiği verilerin hangi kaynaklardan derlendiği ve mevcut kaynaklarda bulunmayan verilerin nasıl hesaplandığı anlatılıyor. Sonra, hazırlanan verilerin tutarlı bir veri kümesi oluşturması için başvurulmuş «matris iterasyonları» açıklanıyor ve bu iterasyonlar sonucu elde edilen sosyal muhasebe matrisleri veriliyor. Nihayet sıra modelin uygulanmasına geliyor. Önce 1979 senesinin verileriyle 1981 için tahminler yapılıyor. Modelin tahminleri ile 1981 senesi içsel değişkenlerinin bilinen değerleri arasındaki farklar ihmal edilebilir ölçüde küçük çıkıyor. Böylece modelle iki yıllık dönemler için güvenilir projeksiyonlar yapılabileceği sonucuna varılarak, 1981-83 dönemi için bir temel çözüm ve dokuz deneyden oluşan uygulamalara geçiliyor. Temel çözümde, dışsal değişkenlerin 1981-83 döneminde gerçekleşen ya da gerçekleştiği tahmin edi-

len değerleri modele verilerek, uygulanan iktisat politikalarının, politika uygulayıcılarının denetiminde olmayan etkenlerle birlikte, ekonomide ne gibi sonuçlara yol açtığı model aracılığıyla saptanmaya çalışılıyor ya da başka bir deyişle, dışsal değişkenlerin gerçekleşen değerlerine göre modelin içsel değişkenlerinin sayısal değerleri hesaplanıyor. Örneğin model, söz konusu iki yıllık dönem için % 7,79 üretim artışı ve % 110,25 enflasyon oranı veriyor. Temel çözümde sonra, dışsal değişkenlerin değerlerinde farklı iktisat politikalarına tekabül eden değişiklikler yapılarak yeni çözümler elde ediliyor ve bu deneyler temel çözüm ile karşılaştırılıyor. Böylece, uygulanmış iktisat politikalarının sonucu olarak gerçekleşmiş / gerçekleşecek olan ile, farklı politikalarla gerçekleştirilecek, ama o farklı politikalar seçilmediğinden gerçekleşmemiş / gerçekleşmeyecek olanlar kıyaslanıyor, yani temel çözüm bir tür «referans noktası» oluşturuyor. Deneylerde ücret haddi, istihdam ve ihracatın artış hızları, tasarruf eğilimleri, sigorta primleri ve kurumlar vergisi gibi değişkenlerin değerlerinde değişiklikler yapılarak özellikle ihracat artış hızını, tasarruf eğilimini ve parasal ücretleri değiştirmeye yönelik politikaların, gelir bölüşümü, büyüme ve dış kaynak ihtiyacı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri görülmeye çalışılıyor. Varılan nitel ve nicel sonuçların ayrıntılı incelemesine burada girmek olanaksız. Okay'ın elde ettiği nitel sonuçlardan biri, üç ayrı iktisat politikasının birbirlerinin olumsuz etkilerini giderici, olumlu etkilerini ise güçlendirici bir bileşim oluşturacak şekilde kullanılabileceği. Nicel sonuçlara gelince, bir örnekle yetinelim: 1981-83 dönemi için elde edilen temel çözümde, ücret haddi, 1979-81 dönemine göre % 54 artırılıyor. Deney I'de ise bu artış % 10 olarak alınıyor. Buradan, Deney I'de ücret haddinin temel çözümdekine göre % 28,57 daha düşük olduğunu hesaplayabiliriz. Öte yandan enflasyonun temel çözümde yıllık (geometrik) ortalaması % 45 iken Deney I'de % 41,42; üretim ise temel çözümde (modelin birimleri ile) 3 488 977 iken, Deney I'de 3 289 542. Kısacası, 1981-83 döneminde, (dışsal değişkenlere ilişkin diğer bütün varsayımlarla birlikte değerlendirilmek şartıyla) ücret haddi % 28,57 daha düşük olsaydı, enflasyon biraz düşecek (3,58 puan) ama üretim olumsuz yönde ciddi şekilde etkilenecekti (gerçekleşenden % 5,716 daha az). Modelle yapılan deneylerde elde edilen bütün içsel değişken değerleri bu tür kıyaslamalardan geçirilirse, verdiğimiz bu basit örnekten çok daha ilginç gözlemlerde bulunulabileceğini sanıyoruz.

Sonuç olarak, Okay'ın tezi, hepsi iktisatçının ilgi alanına girmekle birlikte az çok belirgin çizgilerle

birbirinden ayrılabilir çalışma konularının keşittiği bir yere oturmakta: İktisat teorisi, planlama, matematiksel ve hesaplanabilir modeller ve veri düzenleme. Çalışmanın hedefi olan model, bildiğimiz kadarıyla, Türkiye için yapılmış daha önceki model dönemelerinden farklı önemli bazı özellikler taşıyor (modelin muhasebe özdeşlikleri temeline oturması, Kaldor'gil nitelikler taşımasını sağlayan çeşitli mekanizmalar, iki senelik dönemler için tahminler yapılması, vs.). Öte yandan, başka ülkeler için uygulanmış

benzerlerinde de olmayan özellikleriyle dikkati çekiyor. Nihayet, modelle yapılan deneyler ilginç sayısal sonuçlar ortaya çıkarmış ve bu sonuçların genel bir değerlendirilmesi yapılarak farklı iktisat politikalarının birlikte kullanılması hakkında üzerinde durulması gereken bazı görüşlere varılmış. Bütün bunlardan ötürü özellikle bu konularla ilgilenen iktisatçılar tarafından okunması ve akademik tartışma konusu yapılmasında önemli yarar olacağı hususundaki kişisel görüşümüzü belirtmeden bu yazıyı bitiremeyeceğiz.

Kadınların Tarihi, Kadınların Direnişi ve Feminizm

Gülnur Savran

Yazar, İÜ Edebiyat Fakültesinde felsefe asistanlığı yapıyor.

Feminizm (1) adlı kitabında Andrée Michel kadınları da görebilmek için tarihe yeniden bakıyor. Bu çabasında bağdaştırılması güç iki koşulu oldukça başarılı bir biçimde bir araya getirmiş: Bir yandan kadınların farklı toplumlardaki konumlarını anlayabilmek için çok gerilere, ta **paléolitique** (yontma taş) çağı kadar uzanırken, öte yandan da bu çok uzun ve karmaşık süreci bütünsel bir bakış açısı ile verebilmiş. Giriştiği bu çabada Michel'in güvenilir bir dayanağı var. Günümüzden geriye doğru bakarken, **bu** gün kadının ezilmişliğinin **temel ifadesini** oluşturan olguyu saptıyor ve tarihe bu olguyla anlayıp açıklamak üzere yöneliyor. Bu olgu kadınların **kapatılmışlığı**. Değişik dönemlerde ve toplumlarda farklı biçimlere bürünmüş bu kapatılma: Kimi zaman toplumsal etkinliklerin bir bölümünün dışına itilmiş kadınlar; kimi zaman örtülmüşler, sözcüğün gerçek anlamıyla eve hapsedilmişler; ama tarih bir bütün olarak ele alındığında, kadınların kapatılışlarının süreklilik taşıyan bir süreç olduğu ortaya çıkıyor.

Bu süreç içinde iki dönem özellikle belirleyici. Bunlardan ilki orta neolitik çağ. Bu dönemde, belirli teknik dönüşümler sanucunda göçebelikten yerleşik tarım toplumuna geçiş, kadınların toplumsal konumunu olumsuz bir yönde etkileyecek gelişmelere yol açıyor. Kentleşme bu gelişmelerde belirleyici bir rol oynuyor: «Çünkü kent demek, tarımsal artık, özel mülkiyetin gelişmesi ve birikim yapılması, dolayısıyla bir sınıfın kendini bir başka sınıfa besletmesi demektir... Servetin belli ellerde toplanması, köleliğe dayalı devletli toplumun ve sosyal sınıfların ortaya çıkmasının yanı sıra kadınların durumunun bozulması sonucunu doğurdu.» (2) Bu 'bozulma'nın özgül nedenlerine gelince: Yerleşik toplumların artık ürün

üreten toplumlar olması, ailenin büyümesi ve genel olarak yayılma için maddi bir temel oluşturuyor. Bu bağlamda doğurganlığın salt doğal bir işlev olmaktan çıkıp **toplumsal** bir anlam yükleneyeceği açık: 'Büyüme'nin aracı oluyor doğurganlık. Kadınların bu yetisi böylece bir sömürü konusu haline geliyor. Kadınlara, doğurganlıklarına sahip çıkılması gereken nesneler olarak el konuyor. Giderek belirli bir etkinliğe indirgeniyor kadın: «Doğurgan ve üretici-hizmetçi rolüne» (3) kapatılıyor. Kadın bir kez bu tek-boyutluluğuna haps olunca da, zaten özel mülkiyetin ve toplumsal hiyerarşinin olduğu bir bağlamda, onu hem siyasal hem ekonomik açıdan boyunduruk altına almak olanaklı kılınmış oluyor.

Ancak, «kadınların 10.000 yıl süren toplumdan eve, kamusal alanı özele, özerklikten bağımlılığa sürülüşünün öyküsü»ndeki (4) ikinci dönem, bugünkü konumları üzerinde özel olarak belirleyici olmuş. İkinci, kadınların kamusal alanı özele kapatılmaları için kamusal alanla özel alanın birbirinden ayrılması gerek. Bu farklılaşma ise genelleşmiş meta üretiminin, yani kapitalizmin gelişme sürecinin bir parçası. Toplumsal üretim ev dışında yapılmaya başlanınca, üretim ve değişim alanları ile biyolojik yeniden-üretim alanı birbirinden kopunca, 'özel' alan çok 'özel' bir anlam yükleniyor: Toplumsal olarak 'değer' taşıyan, yani mübadele edilen şeylerin (ekonominin) ve bu mübadelelenin koşullarını sağlayan kararların (siyasetin) dışında kalan şeylerin alanı oluyor 'özel'. Süregelen toplumsal işbölümü içinde kadın da bu alanın bekçisi... Hem kapitalizm, hem erkek işçiler açısından bu durumun sürekliliği çok önemli. (5) Michel kadının ev kadını olarak eve kapatılmasını belirleyen bu sürecin özgül mekanizmalarını (kitabın boyutları göz önüne alındığında) oldukça etraflı bir biçimde anlatıyor. Rönesans'tan bu yana gelişen burjuva ahlakı ve ideolojisinin, kadının toplumda ve aile içindeki konumunu nasıl düzenleyip mutlaklaştırdığını gösteriyor.

Tarihe bu yeniden bakış, tarihi cinsiyetsiz öznelerin yapmadığını ortaya koyuyor. Çelişkilerle örülmüş olan tarihsel süreçte kadın-erkek ilişkisi de var; ezenler-ezilenler kervanına yeni bir çifti eklemek bu kervanın hedefini doğru kestirmek için gerekli. Tıpkı toplumsal servetin özel ellerde birikimi, artıkdeğer üretimi gibi, kadınların özel alana kapatılmaları da tarihsel bir süreç ve diğer süreçlerle birlikte onun da aşılması, insanlığın kendi kaderine sahip çıkmasının bir önkoşulu. Ancak, Michel tarihte kadınların yalnız ezilmişliklerini görmüyor. Yazara göre ikili bir süreç bu: Kadınların baskı altına alınmaları, tarihlerinin sadece bir yönü; öteki yönü ise bu baskıya karşı direnişleri. Her ezme-ezilme ilişkisi gibi, kadın-erkek ilişkisi de, çelişkiliği içinde başkaldırıyı da ba-

rındırmış. Bu direnişin, başkaldırının adı da feminizm.

Dolayısıyla, Michel tarihte kadınların baskı altına alınışlarına koşut bir feminizm buluyor. Kanımca kitabın en sorunlu yanı da feminizm kavramının böyle genişletilmesi. Bu kendini çeşitli düzeylerde gösteriyor. İlk, kadınların tarihini geniş tutma, zenginleştirme uğruna feminizm kavramına öyle boyutlar katıyor ki yazar, sonunda, **tarihte kadınların durumu ile feminizm tarihi** birbirine karışıyor. Feminizm bir direniş olmanın ötesinde, kadınların güçlü konumda oldukları, görece avantajlı oldukları durumları da kapsıyor. Çeşitli nedenlerle kadınların belirli yapıcı roller oynamaları, toplumsal-sınıfsal konumları ya da meslekleri gereği sağlamış oldukları avantajları koruma çabaları, feminizmin bir parçası olarak sunuluyor. Kraliçeler, bilimle, şiirle uğraşmış seçkin kadınlar, salonlar açmış soylu kadınlar ya da malikânelerini başarıyla yönetmiş feodal 'hanımlar'ın oynadıkları etkin roller, kadınların direnişi niteliğine bürünüyor. (6) Bu mantık, İngiltere Kraliçesi Anne'ın ve Çarice II. Katerina'nın 'başarılı hükümdarlıklar'ının anılmasında en uç noktaya varıyor: Kadınların despotlukları kadınların direnmesine dönüşüyor! Çağdaş feminizmle tarihte bazı kadınların güçlü konumlarda bulunmuş olmaları arasında bir süreklilik kuruluyor böylece: Feminizmin temel ilkeleri, düşünceleri, tarihsel kökenleri açısından ezen-sömüren kadınlara bile dayandırılmış oluyor. Bu, tarihte kadınların konumunun geçirdiği dönüşümler üzerine bir söylemle, bir direnişin dile getirilmesinin karıştırılması. Oysa, tarihte bazı dönemlerde, bazı toplumlarda kadınların **nesnel** durumlarının istisnai örneklerin ortaya çıkmasına olanak tanınması başka şey, bilinçli-öznel bir direniş süreci başka şey. Kısacası, **kadınların tarihi ile kadınların direnişlerinin tarihi** somutta iç içe girmiş olsa da, bunların kavramsal olarak birbirinden ayrılması gerek.

Michel'in kitabındaki bu kavramsal kargaşalık somut ifadesini 'anti-feminizm' ile 'cinsiyetçilik' terimlerinin ayrımsız bir biçimde kullanılmasında buluyor. Kadınlar dirense de direnmese de onlara karşı, cinsiyetlerinden dolayı ayırım yapan 'cinsiyetçilik', kadınların somut bir direniş mücadelelerine karşı benimsenen bir tavırla, yani 'anti-feminizm' ile özdeş hale geliyor. (7)

Michel feminizm kavramını bir başka düzeyde daha genişletiyor: Kadınların tarihteki nesnel konumları üzerine bir söylemin ötesine geçip, bir direnişten söz ettiği durumlarda da, bu kez, **her tür** başkaldırıyı, direnişi feminizmin kapsamına alıyor. Kendiliğinden gelişmiş tepkiler, bireysel-tekil direnmeler, kaçışlar, hepsi bu kavram altında anılıyor. Kadınların, bir tür

'karşı-kültür' oluşturmak için kendilerine özel etkinlik biçimleri ya da varoluş alanları yaratmaları, bu direniş biçiminin en tipik örneği. Oysa bu direnişi feminizmin bir parçası olarak görmenin şöyle sakıncaları var: Genellikle bu tür direnişler kadınlara zaten atfedilmiş olan belli rollerin yeniden-üretilmesine yol açıyor. Örneğin, «dantelcilik, dikiş» gibi mesleklerde uzmanlaşma, «aşk divanları», «rahibe olmaksızın manastıra çekilme» (8), kapatılma süreçlerine kadınların kendilerinin katkıda bulunması gibi bir boyutu içeriyor. Bu, kendi seçimleriyle de olsa, onlara sunulan alışkanlıkları dönüştürme potansiyelini taşımadığı ölçüde feminizmle bağdaşması güç bir eylem biçimi.

Bu noktada, feminizmin ne olduğu sorusu kaçınılmaz olarak gündeme geliyor. Aslında, Michel bu sorunun cevabını oluşturacak öğeleri sunuyor kitabında. Rönesans'tan başlayarak gelişen burjuva ideolojisi, kadınları bir kurtuluş mücadelesine girişmeye yönlerecek tohumları barındırıyor. Tüm bireylerin özgürlüğünden, eşitliğinden, kardeşliğinden dem vururken, kadın cinsini bu ilkelerin dışında tutmanın çelişkisi en sonunda patlak veriyor: «Kadınlar siyaset adamlarının devrimci söylemiyle, kadınları erkeklerle eşit yurttaşlar olarak görmeyi reddeden tavırları arasındaki kopukluğu da ilk kez XVIII. yüzyılda ağırladılar.» (9)

Eşitlik bir genel ilke olarak benimsendiği zaman, kadınlar, cinsiyeti yüzünden kendisine karşı ayırım yapılan bir toplumsal grup oldukları bilincine ulaşıyorlar. (10) Bu bilince dayanarak sürdürdükleri mücadele ise, kadınların bir cins olarak, tüm kadınlar adına giriştikleri bir mücadele. Bireysel direnişlerden, kaçışlardan, edinilmiş ayrıcalıkları savunmadan farklı, toplumdan tüm kadınlar için çeşitli taleplerde bulunmak. Ve bu talepleri bir toplumsal gruba karşı ayırım yapıldığı temelinden hareket ederek geliştirmek.

Michel, bu tür bir hareket olarak feminizmin doğuş koşullarına, kendi çerçevesi içinde de önemli sayılacak bir yer tanıyor. Ancak bu koşulların taşıdığı önemi feminizm kavramını belirleyecek bir noktaya kadar uzatmıyor. Dolayısıyla da, kitabın bütününde, bu koşullar feminizmin gelişmesi için geçmişe göre daha elverişli bir bağlam oluşturma işinde bir belirleyicilik taşıyor. Feminizm genişletiliyor; genişletildikçe sulandırılmış oluyor; giderek yer yer kendi karşıtına dönüşüyor.

Andrée Michel'in **Feminizm**'inin Türkiye'de yayınlanması kuşkusuz çok yararlı. Feminizmin ne olduğu konusunda o kadar çok yanlış yapıldığı bir ortamda, ne olmadığını söyleyerek işe başlamak belki de daha anlamlı. Michel'in kitabı **en azından** bu tür bir tartışmayı başlatması açısından önemli. Hem

de bu kez, feminizmin ne olup ne olmadığı birbirini dinlemeye hazır insanlar arasında konuşulabilir belki de. Feminizm en genel çizgileriyle belirlendiğinde ise, sıra feminizm içi tartışmalara gelebilir. Kendi payıma, Michel'e bu konuda da söylemek istediğim şeyler var...

NOTLAR

- (1) A. Michel, **Feminizm**, Kadın Çevresi Yayınları İstanbul, 1984. Çeviri ve önsöz: Şirin Tekeli. Özgün adı: **Le féminisme**, PUF, 1979.
- (2) A.g.e., s. 36.
- (3) A.g.e., s. 37.
- (4) A.g.e., s. 12.
- (5) Michel kitabının sonlarında, «solda olsun sağda olsun» 'eski siyasetleri' (s. 143) özel ile kamusal birbirinden ayırdıkları için eleştiriyor. Oysa, bu ayrılık kapitalizmin **gerçekliğinin** bir parçası. Sorgulanması tabii ki gerekli; ama bu ayrımı 'siyasetlerin' yaptığını söylemek olanaksız. Michel, bu ayrımın gerçeklikteki bir ayrılıktan kaynaklandığını yeterince açık olarak koymuyor.
- (6) Bkz. a.g.e., örneğin s. 50-51, s. 64, s. 76-79, s. 82.
- (7) Bkz. a.g.e., örneğin s. 45, s. 52, s. 96-98.
- (8) Bkz. a.g.e., s. 54-57.
- (9) A.g.e. s. 84. Ayrıca bkz. s. 160: «Bu karşı koyma, Rönesans'ta ortaya atılan bireyselleşme ideallerinin toplumun değişik katmanları arasında yayılmasına koşut olarak giderek güçlenmiş...» Ancak şu önemli: Karşı koymanın tarihi ile feminizmin (belli somut koşullara dayanan somut bir direnişin) tarihi özdeş değil.
- (10) Feminizmi somut tarihsel koşulların bir ürünü olarak gören bu anlayış için bkz. J. Mitchell, «Kadın ve Eşitlik», **Kadın ve Eşitlik** (der. Mitchell / Oakley), Kaynak Yayınları, 1984 içinde, s. 24-25; S. Rowbotham, **Women, Resistance and Revolution**, Penguin, 1972, s. 17-19.

Latife Tekin'i Dinlerken

Metin Gümrükçü

Cemiyet'imiz üyesi Metin Gümrükçü, dergimizin satranç sayfasını hazırlıyor.

Ocak ayı içinde, son yılların en tanınmış genç yazarlarından Latife Tekin, Cemiyet lokalinde roman üstüne bir konuşma yaptı. Kendi romancılık serüveninden yola çıkarak, okurla yazar ilişkisi, yazarın (sanatçının) topluma karşı sorumluluğu, roman dili, romanda gerçekçilik, arabesk olgusu, bireysellik-toplumsallık gibi konularda, söyleve kaçmadan, alçakgönüllü bir dille, ama ilkelerinden en küçük bir ödün vermeye de yanaşmadan dinleyicilerle tartıştı, hesaplaştı.

İlk romanı **Sevgili Arsız Ölüm**'ün, kendi çocukluk ve ilk gençlik yıllarına tanıklık yaptığını belirttikten sonra, bu roman üzerinde —özellikle dili-biçemi üzerinde— çalışırken epey zorlandığını açıkladı. Ama hayırlı bir zorlanmaydı bu, Latife Tekin'e göre. Çünkü bilincinin derinliklerine inebilmek için belleğini kurcaladıkça, çocukluk yıllarından kopup gelen anılar ve sesler arasında, anasının dilini keşfetmiş ve bu keşif kendisine hem ruhsal bakımdan, hem de yazma tekniği bakımından büyük bir rahatlık getirmişti. «Romanımın ilk kırk elli sayfasında, dilin biraz tutuk, dahası kuru olduğunu, okurlar da fark etmiştir sanırım» diyordu. Anne'nin öyküye katıldığı bu sayfalardan sonra ise, cümleler «akmaya» başlayacaktı.

Anne dili ile anadili arasındaki yakın ilişki, ilk bakışta insana ne kadar doğal görünürse görünsün, bu bereketli kaynaktan yararlanmasını bilmeyen yazarların çokluğu hesaba katılırsa, keşfedilmesinin özel ve sevgiye dayanan bir çabayı gerektirdiği anlaşıyor. Hele bu çaba, bir Fransız yazarının söylediği «Bir yurdum var artık: Fransız dili» deyişindeki inceleğe ulaştınca, gerçek yurtseverliğin ölçütü olup çıkabiliyor.

Latife Tekin, romancı sezgisiyle keşfettiği bu dilin, yani bütün ulusların anadillerini olanca somutluğuyla temsil eden, anaların dilinin, sonsuz anlatım olanakları taşıdığına inanıyor. «Ülkemizde bu konuda, dışı dokunur bir araştırma ve incelemenin yapılmamış olduğunu büyük bir şaşkınlıkla fark ettim ve ortaya bir şeyler çıkarabilmek için daha fazla çalışmaya başladım» diyor. Çağdaş dilbilim ve ruhbilimle birlikte, bütün akılsal ve duygusal yetilerin, konuştuğumuz dilin sınırları içinde biçimlenmekle kalmayıp üstelik sadece o dil aracılığıyla dile getirilebildiğini düşünürsek; L. Tekin'in ne denli bereketli bir damar yakalamış olduğunu kolayca anlayabiliriz. Zaten kendisi de, beklemediği ölçüde çok okunmakta oluşunu, keşfettiği bu dile borçlu sayılabileceğini söylemekten kendini alamıyor — romanını yayımlarken elinden tutup yol gösteren kişilerin yardımlarını boyun borcuyla hatırlamayı ihmal etmeden.

Roman yazmaya, kendi ruhsal sorunlarının itelemesiyle ve daha uygun bir araç bulamadığı için

başladığını söyleyen L. Tekin'e göre, bir romancı romanında özel sorunlarını dile getirirken, başka bir deyişle «kendisi için yazarken»; dolaylı olarak, içinde yaşadığı toplumun sorunlarını da dile getirecektir ister istemez. Çünkü bir avuç mutlu azınlık dışında hemen herkes, üç aşağı beş yukarı aynı toplumsal çarpıklıklardan etkilenmekte değil midir? Romanda toplumsallık aranıyorsa, aranacaksa, bundan öte bir şey beklenilmemelidir romancıdan. Yoksa ortaya roman diye, birtakım sloganların dramatize edilmiş biçiminden başka bir şey çıkamaz, çıkmayacaktır.

Toplumsal sorumluluk konusunda, dinleyicilerin yönelttiği kimi sorular üzerine, konuyu biraz daha deşme gereğini duyan L. Tekin, özetle şunları söyledi: «Yıllardan beri süregelen bir yanlış anlayış var. Okuyucuların ve dahası eleştirmenlerin büyük bir bölümü, romancıdan toplumsal sorunlara çözüm getirmesini bekliyorlar neredeyse. Onlara kalırsa, roman hep geniş yığınları ilgilendiren konuları ele almalı, bireysel sorunların «batağında» boğulmamalı. Romancı ise, bu ciddi görevinin gerektirdiği ağırbaşlılık içinde yazmalı, hele özel yaşamında belli çerçevelerin dışına zinhar çıkmamalı.

«Birey bir hidir, herkesin tek tek çıkarılarının üzerinde toplumun çıkarı vardır, diye özetleyebileceğimiz bu anlayış; on yıllardır bizlere benimsetilmek istenen bir egemen ideolojinin, 'herşey devlet içindir, hak yok görev vardır' ideolojisinin 'sol' sözcüklerle dile getirilmiş biçiminden başka bir şey değil aslında. Bireysel yaşamını, yani mutluluğunu sürekli erteleyen; toplumun **yüksek** çıkarları uğruna sürekli özveride bulunan; bir görev olarak benimseyen ve bu konuda kendilerine benzemek istemeyenleri 'hainlik'le damgalayabilen insanlar, sağlıklı bir toplum oluşturabilirler mi? Üstelik egemen güçlerin —sosyalist ülkelerde olsun, kapitalist ülkelerde olsun— bu tür bir sağlıklı anlayışın propagandasını yaparak, sömürüyü gizlemeye çalıştıklarını unutabilir miyiz?

«Kendimi hiçbir zaman böyle bir toplumsal sorumlulukla bağlı görmüyorum. Herkesin kendi 'özel' sorunlarını özgürce dile getirebildiği yerde karmaşa doğar, diyorlar. Evet, doğar. Ama bu öyle güzel bir karmaşadır ki, onun insana yaraşan gerçek demokrasiyi muştulayıp, her türlü yetkeci, disiplin budalası yönetimlerin köküne kibrit suyu dökebileceğini ummaktan kendimi alamıyorum.»

Yukarıdaki cümleler, sözcüğü sözcüğüne Latife Tekin'in ağızdan çıkmış değil elbette. Dahası, konuşmasının bende uyandırdığı coşkuya kapılarak birkaç cümle de ben eklemiş olabilirim. Her şeye karşın, konuşmasında savunmuş olduğu düşüncelerin özüne aykırı şeyler söyletmemiş olduğuma inanıyorum kendisine. Kullandığı nice incelikli cümlelerin bu şekilde güme gitmiş olmasına gelince, bütün edebiyatçılar için geçerli olan bu sevimsiz olayı önleme-

nin pratik bir yolu yok galiba. Sürçü lisan ettik ise affola!..

'Toplumcu gerçekçilik' deyimini, ne L. Tekin kullandı, ne de soru sorup tartışmaya katılan dinleyiciler; ama roman gerçekçiliğinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği konusunda görüşler dile getirilir ve karşı görüşler cürütülmeye çalışılırken, işin içine yazarın toplumsal sorumluluğu filan da karıştırılınca, çerçeve kendiliğinden çizilmiş oldu. Doğrusu aranırsa, tartışmacıların çoğu, konuya aydınlık değil, ateş getirmeyi yeğlediler. Kimilerine göre yazarlar, bilimsel (yanılmaz!) bir dünya görüşüne kanıtlanmış kesin toplumsal yasalar doğrultusunda yazmalı, toplumu bilinçlendirmeliydiler. Toplumcu gerçekçilik anlayışına bağlı olup olmadığını bilmediğim L. Tekin, toplumcu gerçekçiliğin bu ilkel Jdanovcu yorumuna karşı çıkarken, kendi kafasındaki başka bir yorumu mu savunuyordu, yoksa almaşık bir yaklaşım olan 'eleştirel gerçekçilik'i mi? burası anlaşılmadı. Zaten tartışma da oralarla doğru gitmedi, gidemedi. Yazarımızın konuya yaklaşımı şöyle oldu:

«Öteden beri toplumumuzda yazarlar, okuyucularca büyük baskı altında tutuluyor. Örneğin çevremdeki insanlar, neredeyse şöyle yaz, böyle yazma diye bana yön vermeye kalkışabiliyorlar. Bu yetkiyi nereden bulduklarını hep merak edip durmuşumdur. Belki de bireyselleşmeyi yaşamamış toplumların tavrı böyle oluyor.

«Yazar olarak, topluma bilinç getirme gibi büyük savlar peşinde koşmadan, sadece kendi ruhsal dengeni bozmama ve yabancılaşmaktan kurtulma çabası içinde, bir sürü maddi ve manevi engeli aşmaya çalışarak, kendini ve yakınlarını günlerce, haftalarca üzme ve yorma pahasına, bu arada üstelik 'acaba gereğinden fazla mı ödün verdim?' korkuları içinde yüreğin çarpa çarpa, ortaya iyi kötü bir yapıt çıkarıyorsun; bu kadarla bitmiyor; artık yaşamının, dahası kişiliğinin bir parçası haline gelmiş olan, yazmadan, bitirmeden edemediğin, edemeyeceğin bir kâğıt tomarı, başkalarının eline geçtiği anda, kendini anlatılmaz bir çıplaklık içinde buluyorsun; bu da bir şey değil, diyelim; o kitaptaki kıvılcımları yakalamak, bir araya getirmek, belli bir düzene —ya da düzensizliğe— sokmak için harcadığın çabaların yüzde birini bile göstermeye yanaşmayan kişiler, yapıtında var olan şeylerle değil, olmayan ya da olması **gereken** şeylerle ilgileniyorlar daha çok; üstelik arayıp bulamadıkları o şeyler için de yazarı sorumlu tutmaya kalkıyorlar.»

Konuşmasını, «Hepinizden bir roman bekliyorum!..» diyerek bitirirken, sorumluluk konusundaki yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmeleri için, dinleyicilerine (okuyucularına) son bir çağrıda bulunan Latife Tekin, ardında bereketli soru işaretleri bırakarak, toplantıdan, geldiği gibi sessizce ayrıldı.

**kredilerimizle
üreticilerimizin
hizmetindeyiz.**

T.C. ZİRAAT BANKASI

Garanti Bankası Ekonomik Gelişme İçin “İstikrarlı Bankacılık”a inanıyor.

Ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların idraki içinde olan Garanti Bankası, her zaman istikrarlı hareket etmiş ve böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI